

Een en ander over Pruisen en Nederland

<https://hdl.handle.net/1874/237206>

108

Wijk
Vak 120

mm 19163

00. Haeney
VAK

120

No.

108

MULTATULI.

EEN EN ANDER

OVER

PRUISEN EN NEDERLAND.

Tweede Uitgave.

AMSTERDAM — WARMOESSTRAAT, OVER DE ST. JANSSTRAAT,

GEBR. VAN HELDEN.

Voor eenige dagen bevatte de Keulsche *Times* het volgend berigt: „Der *Vossischen Zeitung* wird von hier (dat wil zeggen: uit Nederland, want zoo luidt het opschrift der rubriek) geschrieben: Um die wahrhaft komische Furcht vor Preussen, die hier im ganzen Lande herrscht, zu besänftigen, hat der Professor und ehemalige Minister J. Bossche (sic.) eine Brochüre „Pruisen en Nederland“ geschrieben, in der er, einerseits zur Belebung der kriegerischen Tüchtigkeit ermahnt; andererseits aber darauf hinweist, dass Preussen noch für 's Erste genug in Deutschland zu thun habe, um seinen dortigen Beruf genügend zu erfüllen.“ Geen woord meer.

Hetzelfde blad, de Keulsche, deelde een paar dagen later zyn lezers het volgend berigt mede: *Der neueste Roman des sehr fingerfertigen Herrn VAN LENNEP „Klaasje Zevenster“ der in Holland viel Aufsehen und noch mehr Scandal gemacht hat, erlebt in WESTERMANN'S Monatheften, eine deutsche Uebertragung.*“

Er heerscht dus in Nederland eene „belachelyke vrees“ voor Pruisen, en de heer VAN LENNEP is „zeer snelvingerig.“

Welke indruk alleen kan aanleiding geven tot zulke uiting? Spotlust, minachting, verachting.

Voorbeelden bewyzen niets, maar ze brengen op de gedachte eens rond te zien naar andere blyken, en wanneer die met de aangehaalde voorbeelden overeenkomen, zou men haast beginnen te gelooven dat er in voorbeelden toch wèl

eenige bewysgrond ligt. Toen STARING in Duitschland studeerde, heeft hy onze nationaliteit moeten verdedigen tegen een hooggeleerde, die, meer plomp dan geestig, onze taal tegenover de Duitsche met een in ezel vertaald paard vergeleek. Wat STARING daarop antwoordde, is bekend. Hy meende 't goed met ons Hollandsch, en had moed. De man durfde verzen schryven in ongetelde syllaben, dat indedaad al zeer sterk was in een tydgenoot van myn overdierbaren STOFFEL PIETERSE. Ik vind dat die Duitsche professor hoognoodig had zelf eens uit ezel vertaald te worden. Hoe dit zy, zeker is het dat Nederland in den vreemde, en vooral in Duitschland, geenszins geacht is. Hoewel ik my door lange ondervinding wel eenigzins gehard voel tegen het min gunstig oordeel dat in 't buitenland over ons geveld wordt, moet ik erkennen onaangenaam getroffen te zyn geweest door de wyze waarop twee voortbrengselen van Nederlandsche pennen zoo *mir nichts, dir nichts*, uit de hoogte werden behandeld. Ik weet toch dat de heeren J. BOSSCHA en J. VAN LENNEP hoogstfatsoenlyke menschen zyn, en kan 't niet verdragen dat een Duitsche dagbladschryver, die misschien op een zolderkamertje woont, zich zoo ongemanierd uitlaat over personen, die, als ze geen „lid van Artis” zyn, en geen „suite” hebben achter hun zykamer, dat alleen daarom niet zyn en niet hebben, wyl ze zulke lidmaatschappen en suites beneden zich achten. *Il faut juger... les personnes, d'apres leur position sociale*. De heer BOSSCHA is professor geweest, zoo goed als die onvertaalde vriend van STARING. Z.E.D. is nog hooger geklommen (als het niet onbescheiden is hooger standpunt mogelyk te achten dan van een professor vóór de vertaling) Z.E.D. is minister geweest. En op- of voortduizelende (ik weet niet of op- en voortduizelen goede woorden zyn, maar beveel ze aan in de welwillendheid van dichters die Scheppingen bezingen) op- en voortduizelende tot nog hooger hoogte, meen

ik te mogen aanvoeren dat de heer BOSSCHA niet alleen minister was, maar zelfs Minister van Eeredienst, en dus aanzienlyker nog dan een dominé of pastoor. En, staat me by, o Scheppingsdichters, nog hooger dan dat alles klom de schryver die door de Keulsche zoo oneerbiedig wordt behandeld, Zyn Hooggeleerde bereikte het toppunt van menschelyke grootheid, Zyne Excellentie zweefde omhoog tot in de onzienlyke regionen, vanwaar gewezen nederlandsche ministers hun verklaarden blik laten weiden over de dingen dezer aarde. Zulk een man of zyn arbeid moest niet overgeleverd zyn aan den spot van een duitschen *penny-a-liner*.

En de heer VAN LENNEP! Als niet in Nederland de betrekking van gewezen Minister boven alle betrekkingen verheven was, zou ik genoopt zyn den heer VAN LENNEP nog boven gewezen ministers te plaatsen. Dat hy verzen en romans geschreven heeft (wat anders een fatsoenlyk man in Nederland niet doet) beschouw ik als de noodzakelyke fouten van een groot man. Zelfs de zon heeft vlekken, ja zonder die vlekken was er geen zon.

Toch kan ik de nonchalance waarmee de duitsche berigtgever den heer VAN LENNEP meent te mogen gelykstellen met een goochelaar, een prestidigitateur, eenigzins verschoonen. De man zal vernomen hebben wat in *Nederland* een schryver is. Vlug maar onjuist oordeelende, zal hy alle nederlandsche penvoerders met gelyke maat hebben gemeeten (nagenoeg als veel Hollanders, die de Duitsche natie beoordeelen naar grasmaaiers, en de Fransche naar hun dansmeester) en verleid door de onfatsoenlykheid die in Nederland het „beroep” van schryver aankleeft, heeft hy zich niet kunnen voorstellen dat des heeren VAN LENNEP's snelvingerigheid een uitzondering maken zou op den gemeenen regel. Ik zal den Keulenaar teregtwyzen, en hem verzekeren dat al de romanhelden van den heer VAN LENNEP fatsoenlyke lieden zyn, en dat hyzelf op de Keizers-

gracht woont, dat is alles gezegd. Als dan die dagbladschryver eerlyk is (de hoop is gewaagd, maar ook daarin zyn uitzonderingen) als hy eerlyk is...

Neen, eerlyk kàn hy niet zyn. Want al had hy nu in oogenblikkelyke dwaling kunnen meenen dat de heer VAN LENNER een ondeftig en dus vogelvry genie was, van de sociale positie des heeren BOSSCHA had hy toch juister denkebeelden moeten opvatten. Ieder weet dat men, om in Nederland professor of minister te wezen, niet alleen geen genie mag zyn, maar zelfs niet onfatsoenlyk, en dat dus de brochure „Pruisen en Nederland” aanspraak had op eene deftige aankondiging.

De fout van den Keulschen berigtgever (het baat hem niet zich te willen verschuilen achter den correspondent der *Vossische Zeitung*; als hy 't onbetamelyke van de vorm der aankondiging inzag, ware 't zyn pligt geweest die te vertalen van ezel in paard) die fout is des te grooter, omdat de heer BOSSCHA in het allereerste woord van zyn geschrift openbaart, in welken toon hy 't regt heeft aangesproken te worden. Er is iets officiëels, iets deftigs, iets hoofs, iets fatsoenlyks alweer, in den aanhef. Er zyn schryvers die Pruisen's derden Koning FREDERIK de groote noemen. Die schryvers kunnen minister of professor geweest zyn, of zoo iets worden. Anderen, iets meer ordinair, spreken van den grooten FREDERIK. Zulke menschen zyn hoogstens doctor. Wie van den grooten FRITS spreekt, kan 't brengen tot hulponderwyzer, als hy overigens goed van gedrag is. Wie „onze FRITS” zegt, of „oude FRITS,” of „FRITS” *tout court*, draagt geen handschoenen, misschien geen kousen, en weldra geen hemd. Zoo omtrent (maar voor volkomen juistheid dezer classificatie sta ik niet in) zoo omtrent kan men 't toilet beoordeelen van een schryver, naar den graad van deftigheid zyner uitdrukkingen. Ik heb er niet tegen dat men nu myn jasje voor wat af-

gedragen houdt, maar zeker is het dat de heer BOSSCHA te goed gekleed het salon des publieks binnentreedt, om niet zeer beleefd behandeld te worden. Dat hoop ik dan ook te doen.

Onze Koning schynt eens iets gezegd te hebben. Ja zelfs iets „waarvan de beteekenis verdiende nader overdacht te worden,” en dit geeft den heer BOSSCHA aanleiding zyne brochure te beginnen met de hoofdsche uitboezeming (ik weet weer niet of uitboezeming by hoofsheid past, maar heb geen lust in correctie): „*Zijne Majesteit Willem de Derde heeft bij de opening der zittingen van de volksvertegenwoordiging op den Zeventienden September van dit jaar 1866 een woord gesproken, waarvan de beteekenis verdiende nader overdacht te worden.*” Hoort ge, Nederlanders, dat woord werd gesproken, niet door *Willem drie*, zooals de Koning heet in 't straatliedje dat hem leven laat, en NAPOLEON wegjaagt die er niet is; niet door *den Koning*, niet door *onzen Koning*, maar wel en deugdelyk door: „*Zijne Majesteit Willem den Derde.*” Is er fatsoenlyker aanhef mogelyk, en is niet elke Keulenaar blind, die den uitvinder van zulken aanhef behandelt als een schryver? Had hy niet moeten spreken van *Zijne Excellentie*, van *Zijn Hooggeleerde* althans, by 't noemen van den man die zyn *entrée de salon* maakt met „Majesteit?” SCHILLER's Don Carlos is hevig aangevallen. Dit zou niet gebeurd zyn, als de heer BOSSCHA zich had willen verwaardigen dat ding te schryven. Ieder zou 't hebben geëerbiedigd onder den titel die 't dan zou gedragen hebben: „*Zijne Koninklijke Hoogheid, Prins Karel van alle Spanjen, ridder-grootkruis van verschillende orden, enz.*”

Een Duitscher, die zaken doet met Munsterland, en dus beweert het Hollandsch in den grond te verstaan, vond de brochure op myn schryftafel, en ontcyferde de eerste acht regels. „Gelukkig land, riep hy uit, waar zooveel vryheid heerscht . . . dat moesten wy hier eens wagen!” Ik was ten

aanzien der gelukkige hollandsche vryheid niet van zyne meening (er bestaat geen onvryer land dan het onze; wy hebben vryzinnige wetten, maar de zeden maken ze werkeloos) doch ik begreep niet hoe zyn oordeel over de hollandsche vryheid grond tot lof vinden kon in de Majestueuse verzekering van den heer BOSSCHA, „dat de Koning iets gezegd had.” Myn Duitscher zag my medelydend aan, als of hy betreurde dat ik 't kruid niet uitvond, en geen orgaan had tot het vatten van geestigheid.

— Maar eilieve, wat bedoelt gy dan met uw lof op Nederlandsche persvryheid? De aanhef van 't boekje is fatsoenlyk, zou ik denken...

— Fatsjoenlich... ik weet niet wat dat woord beteekent. Bedoelt ge daarmee: scherp, snydend, vlymend, écrasant... dan kunt ge regt hebben. Wy, hier in Pruisen, zouden naar Minden worden gezonden om die acht regels. Gelukkig volk!

— Lieve god, ik verzeker u dat de schryver professor was en minister... zie, op blz. 39 is hy zelfs parenthesesaal christen, en op alle bladzyden fatsoenlyk. En let eens op dat prachtig papier, en op dien breedten witten rand. Geloof my, fatsoenlyke lieden in Holland, die minister en professor geweest zyn, die zoo'n breedten rand laten om hun geschryf op zulk mooi papier, die bovendien christen zyn, snyden niet, vlymen niet, écraseren niet. Ik ben overtuigd dat ge u bedriegt... misschien vertaalt ge slecht...

— O neen, ik heb *reëlle Verbindungen* in Munster... Doch, zie hier. Die naar uwe meening zoo inoffensieve examiner verhaalt daar als eene byzonderheid dat uw koning...

— Zyne Majesteit WILLEM DE DERDE viel ik myn on-eerbiedigen Duitscher in de rede.

— Goed, Uwe Majesteit dan. Nu, dat die Majesteit eens iets heeft gezegd, dat de moeite waard was nader overdacht

te worden.

— Ho, ho, „eens” voegt *gy* er tusschen.

— Toch niet, zie den achtsten regel. Daar smokkelt uw Schryver, die waarachtig te veel geest heeft om een geweeste Minister te zyn, zyn puntig slagwoord: „ongewoon” binnen. Er staat duidelyk dat uw Koning...

— Zyne Majesteit WILLEM DE DERDE.

— Goed, Uwe Majesteit... dat Uwe Majesteit zelden iets zegt dat de moeite van nadere overweging waard is. Als een Pruis het waagde, ware zyn kwartier op de vesting besteld. Gelukkig Holland!

— Uwe Munstersche taalmeesters beleven waarlyk schande aan u. De heer BOSSCHA zegt niet dat Zyne Majesteit WILLEM DE DERDE nooit of zelden iets belangryks zeide, maar dat de hier aangehaalde woorden eene „ongewone *betuiging*” bevatten. ‘Ongewoon slaat op den toestand, welken de Koninklyke uitspraak schetste, niet op de diepzinnigheid dier uitspraak zelve.

— Mis! Er staat dat de „bezeikenis” der aangehaalde woorden overdacht moet worden. Dus ligt die beteekenis niet voor de hand. Er moet diepzinnigheid liggen in ’s Konings...

— In Zyner Majesteits WILLEM DES DERDEN...

— Goed, in Zyner Majesteits WILLEM DES DERDEN woorden, en die diepzinnigheid, zegt BOSSCHA...

— Zegt de heer BOSSCHA. Hy was Professor, minister en...

— Goed, die diepzinnigheid noemt uw de heer BOSSCHA ongewoon. *Potz Blitz*, als een Pruis het waagde... gelukkig Nederland!

Of STARING zyn professor bekeerd heeft door de repliek dat de Duitscher tot den Hollander stond als een in pauw vertaalde kalkoen, weet ik niet. Maar *myn* Duitscher bekeerde ik niet. Het was hem niet aan ’t verstand te bren-

gen, dat ten onzent professors en ministers niet geestig waren; dat geestigheid in Holland niet zou gedrukt worden met zooveel marge; dat een geestige brochure niet zoo duur wezen zou... alle remonstrantiën waren te vergeefs. Myn plathollands-Duitscher of duitische plat-Hollander bleef er by, dat de heer BOSSCHA geestig was, en ik een domkop.

Toch kon ik, by nader inzien, begrypen, waarom de man zoo hoofdig bleef vasthouden aan zyne opvattingen. Van geest-uitsluitende Nederlandsche fatsoenlykheid behoefde hy, in zyne exotische wanbegrippen, geen verstand te hebben, en het kan zyn dat de banaliteit der woorden die Hunne Excellentien de Nederlandsche ministers, Zyner Majesteit WILLEM DEN DERDE onlangs in den mond legden, hem verleidde tot de injurieuse verdenking dat de heer BOSSCHA geestiger is dan een Hollandschen professor of minister passen zou.

Wat toch zegt Zyne Majesteit? *„In dezen veel bewogen en ernstigen tijd behoort ons volksbestaan, naast God, in zich zelf zijn hechtsten steun te zoeken”* Welke byzonderheid ligt er verscholen achter deze uitdrukking? Kon men vroeger God missen? Zekerlyk niet. Zyn naam speelde ten allen tyde een hoofdrol in politieke manifestatiën. Dat *„naast God”* is een zeer oud stopwoord. Ik heb getracht het te illustreren in myn prachtig stuk: *„de Zegen Gods by Waterloo”* *). Na die épopée kan toch Zyne Majesteit niet beweren de uitvinder dier zalvende spreekwyze te zyn, noch de heer BOSSCHA, dat ze zoo *„ongewoon”* is. Die ongewoonheid moet dus elders gezocht worden. Is 't hierin, dat: *„ons volksbestaan, in dezen veelbewogen tyd, zyn steun moet zoeken in zichzelf?* Dit kan de heer BOSSCHA niet bedoelen, want al zegt de Schryver: *„dat een vroeger geslacht door*

*) Herdrukken, bij R. C. MEYER. Amsterdam.

tractaten van vriendschap, door alliantien van Regeringen onderling, door betrekkingen van bloed- en aanverwantschap der Vorsten, ons kleine land verhief tot eene Mogendheid," en al laat hy door voortaan op *eigen* kracht te wyzen, doorblinken, dat dit alles nu, in overeenstemming met de Koninklyke uitspraak, voorby en veranderd is, al *zeft* dat de Schryver, het is *par manière de dire*, zooals Schryvers gewoon zyn, vooral schryvers die uit de ministeriële audiëntiekamer, van de groene tafel in het parlement, of uit de gehoorzaal der Akademie, de hebbelykheid hebben meegenomen om "fransen" te verkoopen, *à tant par heure*.

De veranderingen waarop de heer BOSSCHA doelt, bestaan niet. Zou men niet zeggen dat de vriendschapstractaten waarmee de Republiek zich wist te versterken, gesloten werden *pour l'amour des beaux yeux* van DE WITT, van VAN BEUNINGEN, van AERSSENS? Ik weet wel dat schoone oogen een grooten rol hebben gespeeld in de onderhandelingen van den heer VAN SOMMELSDYCK met HENDRIK IV *). Maar dit bragt slechts den laaghartigen onderhandelaar voordeel aan, en baatte geenszins het Gemeenebest. Waar de Vereenigde Nederlanden verdragen sloten, geschiedde dit altyd naar de mate van gewigt dat zy in de schaal wisten te leggen. De Politiek is een markt waar niemand meer koopt dan hy geld of krediet bezit. Wie dus op die markt voordeelige koopen wil sluiten, moet eerst zorgen zich van geld of krediet te voorzien. Het klinkt zeker zonderling in den mond van een gewezen minister, die dan toch iets behoorde te weten van de *routine* der po-

*) Zie de *Mémoires de Sully*, waarin deze byzonderheid met ronde woorden vermeld staat. Ik meen zelfs my te herinneren dat SULLY den aankoop der heerlijkheid Sommelsdyck in verband brengt met het *Savoir-faire* van AERSSENS, of liever van diens vrouw, maar ik heb dat werk niet by de hand, om 't na te slaan.

litiek (als trouwens alles, gegrond op eenvoudige natuurwet) dat hy het sluiten van tractaten voorstelt als iets *fortuits*, als een *saisoen-* of *periode*-vrucht. Laat een Hollandsche Kadmus met goed succes drakentanden zaaien, zoodat er op eenmaal een leger uit den grond opryst van 500,000 man, goed gewapend, goed geoefend, met obligaats-accompagnement eener gevulde krygskas, dan zullen de uitnoodigingen tot vriendschaps-tractaten niet uitblyven. En de AERSSENS' konden zelfs hunne vrouwen thuis laten. Maar ook zonder Kadmus, als een der Europesche hoofdgroepen noodig zal hebben zich te versterken tegen al te gevaarlyk mededingerschap, behoeft het voorstel tot sluiten van „vriendschap” niet eens van den zwakste uittegaan. De sterkere zal zich neêrbuigen tot aanzoek, zoodra de vrees voor overmagt zyn trots te boven gaat. De rykste winkelier is nederig jegens den klant aan wien hy iets denkt te verdienen, en de „groote” Mogendheden wedyveren in laagheid, als de zoo-genaamde hoogheid moet worden overeind gehouden, door verbond met zwakkeren. Het sluiten van tractaten is dus in 1867 even mogelyk (even ydel ook welligt, maar dat is hier de vraag niet) als in vroeger eeuwen, en het is dus alweder niet deze byzonderheid, die den heer BOSSCHA regt geeft de betuiging van Zyne Majesteit den Koning zoo „ongewoon” te noemen.

Maar ... „*de alliantiën der regeringen door betrekkingen van bloed- en aanverwantschap van de Vorsten?* ...” Och arm! Meent de heer BOSSCHA dat dergelyke alliantiën niet meer bestaan? Eilieve, is niet Hare Majesteit onze Koningin eene prinses van Wurtemberg? Was niet de moeder van Zyne Majesteit den Koning eene grootvorstin van Rusland? Zyn niet byna alle Duitsche Vorstenhuizen aan onze koninklyke familie verwant? Wat is er veranderd in de wyze van uithuwelyking der Vorsten, dat zoo byzonder nadeelig werken zou op den toestand des Lands? Niets, volstrekt niets.

Maar, zegt men, die „alliantiën” leggen thans geen gewigt in de schaal, ten behoeve des Volks. Dit was vroeger evenmin het geval. De bloedige oorlogen tusschen Engeland en Frankryk in de middeleeuwen, waren juist een gevolg van zulke „alliantiën.” En onze Hoeksche en Kabeljauwsche twisten? Stond niet daarin de moeder tegenover den zoon? Werd niet het grootste gedeelte der oorlogen, sedert eeuwen in Europa gevoerd, aangevuurd door familiehaat? Zyn niet de meeste Duitsche dynastiën aan elkander verwant, en leidde die verwantschap ooit tot eendragt, tot samenwerken, tot vrede? Is niet juist broeder- of verwanten-twist, sedert ETEOCLES en POLYNICES, de kwaadaardigste onder de twisten? Is niet broeder- en familiehaat de hevigste uitdrukking die de mensch, de „*Schrecklichste aller Schrecken, in seinem Wahn*” aan boozen hartstogt weet te geven?

Dat Wurtemberg de Hollandsche schuld niet betalen zal, onder pretext dat de Nederlandsche Koningin in dat land geboren werd, weten wy, en dat hoeft ook niet. Maar dat de heer BOSSCHA om de „ongewoonheid” van ’s Konings uitspraak te betoogen, het doet voorkomen alsof vroeger zulke edelmoedigheden het onmisbaar of mogelyk gevolg waren van Vorstelyke huwelyken, hoort in kindersprookjes te huis, en past niet by eene ernstige behandeling van zaken. Hoe gunstig het huwelyk van prins WILLEM V met eene Pruisische vorstin, en zyne „relatiën” met de Wolfenbuttels, invloeden op de belangen van het Land, hebben de Patriotten van 1787 ondervonden. Ook na 1830 stak het verzwagerd Rusland geen hand uit om onze schepen te ontslaan uit het infaam *embargo*, evenmin als ’t verwant Pruisen zich roerde om België weêr te geven, ik zeg niet aan Holland, maar zelfs aan de familie Oranje. Prinses DAGMAR zal Sleswyk niet terugvorderen voor Denemarken, zoo min als Koningin VICTORIA de kroon van Hannover voor haar

blinden neef.

En dat is altyd zoo geweest. Waar zou 't heen, als een volk (want door en met hun volk alleen, kunnen dan toch de vorsten iets uitrigten) waar zou het heen, als by elk huwelyk van prins of prinses, het volk tevens de belangen huwde van de natie waarmee de regerende familie in verwantschap treedt? Waarlyk, 't denkbeeld is al te gek, en het blyft een raadsel, hoe het doelen hierop, als op een vroeger bestaanden toestand, den heer BOSSCHA heeft kunnen vervoeren tot het vinden van iets „ongewoons” in de betuiging van Zyne Majesteit. By zooveel deftigheid zou eenige meerdere diepte niet misplaatst wezen, tenzy de deftigheid, en dit is mogelyk, ware uitgevonden om het gemis aan diepte te bedekken.

In geen enkele der door den heer BOSSCHA aangevoerde oorzaken ligt iets „byzonders,” en de Schryver geeft geen geldige reden op, waarom wy zooveel meer dan vroeger, naast God altoos, onzen steun zouden moeten zoeken in onszelf. Zou dus myn Pruis toch gelyk hebben, en de „ongewoonheid” indedaad liggen in het feit, dat de Koning iets gezegd had, dat verdiende nader overwogen te worden? Voor wy hierin kunnen beslissen, zou 't noodig zyn te onderzoeken, of Zyne Majesteit WILLEM DE DERDE indedaad die „ongewone” woorden gesproken heeft? Het zou toch kunnen wezen, dat des heeren BOSSCHA's deftige welwillendheid den Koning tot „ongewoner” redenaar had gestempeld, dan Zyne Majesteit zelf begeerde, verdiende of wist. Een paar regels verder toch vernemen wy een ander Vorstelyk woord, van WILLEM DEN ZWYGER ditmaal, dat van aanhalingsteekens voorzien („”) schynt aan te duiden, dat die Vorst Hollandsch zou gesproken hebben, hetwelk eene bepaalde onwaarheid is. Als WILLEM DE ZWYGER niet zweeg, zooals zyn aard en toenaam meêbragt, sprak hy Spaansch of Fransch. Men denke aan PHILIPS' afscheids-

woorden: „*no los Estados, mas vos, vos, vos!*” en zie de *Archives de la Maison d'Orange* in. Men zoekt daarin vruchteloos naar „mannelyke kloekheid.” Naar de woorden, meen ik. Neen, nooit sprak die Vader des Vaderlands de taal van 't kind dat hem adopteerde, en zelfs op het laatste oogenblik zyns levens uitte hy de zucht, die door deftige levensbeschryvers is omgewerkt tot de onmogelyke tooneelfrase: *mon Dieu, ayez pitié de moi, et de ce pauvre peuple!* in het *fransch*. Er hoort moed toe, om dien vreemdeling hollandsche woorden in den mond te leggen, als wy nog zelfs byna drie eeuwen later, een zyner afstammelingen (die dan toch wat *thuis* zou hebben moeten zyn in onze taal) in het *fransch* zien sterven. De laatste woorden van Koning WILLEM II te Tilburg waren: „*je me sens affaiblir.*” In de levensbeschryvingen leest men dat hy zou geroepen hebben: „*ik voel my de krachten ontzinken.*” Dit kòn hy niet zeggen, want die woorden zyn noch spreek-hollandsch, noch de taal van een stervende. Het is eene gemaakte frase, als: „O myne beminde Amalia” uit een tooneelstuk, en als het door den heer BOSSCHA meêgedeelde woord van Prins WILLEM I over „mannelyke kloekheid.” Het blyft dus de vraag of Zyne Majesteit WILLEM DE DERDE indedaad de zeer ordinaire „ongewone” uitdrukking gebezigd heeft, waarmede de heer BOSSCHA zyne „bemoedigende” brochure laat beginnen.

Ik bemerk dat ik, vry tuchteloos, van de aankondiging in de *Kölnische Zeitung*, ben overgestapt op de brochure zelve. Nu ja, ik heb my het stuk aangeschaft, en wensch het te onderwerpen aan eene beschouwing. Zeer gaarne had ik dat Duitsche blad eene flinke berisping voor de voeten geworpen, over de meer dan cavalière wyze waarop het „de Hollandsche vrees voor Pruisen,” en de Hollandsche Schryf-

vers van distinctie behandelt. Voor ik echter die rekening met den Duitscher vereffen, wil ik een en ander over het stuk zelf zeggen. 't Is de vraag of my daarna lust zal overblyven om my met de appréciatie van den vreemdeling te bemoeien.

De heer BOSSCHA zegt, door zyn geschrift: *„Zijne landgenooten te willen bemoedigen en opwekken, na hen, langs een historischen draad te hebben geleid tot een oordeel op rede grond, over de beteekenis der veldtochten van het Pruisische leger in den afgeloopen Zomer.”*

In de historische praemissen meen ik eenige onnauwkeurigheden te hebben opgemerkt, die echter minder ter zake doen dan de overal heerschende oppervlakkigheid. De slot-som van den arbeid des heeren BOSSCHA draagt daarvan de blyken, en het is voornamelyk tegen die oppervlakkigheid in beschouwingen en conclusie, dat ik te velde trek. Van daar myn aanvankelyke bitterheid tegen den toon der brochure, tegen het kleed waarin denkbeelden en boek gedoscht zyn. By zooveel *„fatsoen,”* by zooveel hoofsheid, is 't zaak op zyn hoede te wezen. Waarlyk, iemand die inderdaad iets te zeggen heeft, begint niet met *„Majesteit,”* en met zoo breed uitmeten van de ordinairste frase die ooit door de ordinairste ministers eenen Koning werd in den mond gelegd: *„Il y a de la marge,”* zegt het spreekwoord, als het wil waarschuwen tot toezien of men waar krygt voor zyn geld, en of er niet wat valt aftedingen? ...

„Il y a de la marge” moet onwillekeurig ieder zeggen die deze brochure in handen krygt. Ze moest verguld op sneê zijn.

De heer ex-professor, ex-minister BOSSCHA ...

Weg daarmee! De heer BOSSCHA dan heeft er niet aan gedacht hoe de *vorm* van zyn schryven (niet *zyn* fout voor-

zeker, maar de fout der omgeving waarin hy zich bewoog) den opmerkzamen beschouwer wantrouwen inboezemt tegen de gronden van „bemoediging” die hy aanvoert. Er is leêgte in des schryvers arbeid, als in een preek; iets conventioneels dat den oppervlakkigen lezer zal voldoen, maar den denker onbevredigd laat; iets als de holheid der christelyke liefde die frasen heeft uitgedacht en met zalving toepast, waar hulp en steun noodig was.

Ik wil een paar van die frasen aanvoeren, ook uit die gedeelten van BOSSCHA's arbeid welke niet tot de rubriek: „bemoediging” behooren. Door de opmerkingen zal men zich voorbereid gevoelen de heele „bemoediging” voor eene „frase” aan te zien. „Komt allen tot my, die belast en beladen zyt” laat de dominé Christus zeggen. Maar de arme drommel die deze „bemoediging” *à la lettre* neemt, en dominé stoort na de preek, onder de koffi, schynt zyn „ge-loof” niet regt te verstaan, en niet te weten dat dominé dat maar zeide: „zoo by manier van spreken.”

Zoo'n „manier van spreken” heerscht waarschyndlyk aan 't hof, in de diplomatie, in troonredenen en kamer-openings-toespraken (en reeds daarom was het gek des Konings uiting „ongewoon” te noemen, een beministerd Koning zegt nooit iets ongewoons) in parlementaire redevoeringen, en eindelijk in brochures welke van al die dingen de kleur dragen. Maar niet alle lezers zyn als hovelingen, diplomaten en kamerleden afgerigt op de soort van accommodatie die er noodig schynt om iets te verstaan uit niets. De tooneelspeler eet smakelyk van een kartonnen pastei; het onge-oefend volk voedt zich niet met bordpapier.

Die laatste vergelyking is, als alle vergelykingen, onjuist. Het grootst gedeelte des publieks is zoo lang onthaald op frasen, dat het waarlyk ten laatste karton heeft leeren eten, of altans gebiologeerd wordt tot de meening indedaad iets gegeten te hebben. Ik zie kans eenige passages uit

BOSSCHA's brochure voor te lezen op eene wyze die de zinledigheid geheel en al verbergt. Maar dat kan ik ook doen met verzen die ik voordraag 't achterste-voren.

„De strijd tegen Spanje was een strijd voor vrijheid, maar voor persoonlijke vrijheid van geweten en bedrijf in den engst mogelyken kring van staatsgemeenschap.” Wat beduidt hier de: *„persoonlyke vryheid”* in tegenstelling van *„vryheid?”* Er staat: *„maar.”* Wat is: *„geweten en bedrijf in den engst mogelyken kring van staatsgemeenschap?”*

Wat is de zin der woorden: *„In Holland alleen gevoelde men dat er een Vaderland was, en verboden de Staten alle plaatselijke bemoeijingen met de zaken van het u Gemeene-Land?”* Ik vind dat dit verbod de schepping van een algemeen vaderland (en hierop doelt de schryver, blykens de geheele periode waarin deze zinsnede voorkomt) juist vierkant in den weg stond.

By het doorloopen van de Pruisische genesis, en de vergelyking daarvan met het ontstaan der Nederlandsche nationaliteit, verhaalt de schryver dat de *„groote Keurvorst”* (zeer juist genoemd de eigenlyke schepper van de Pruisische monarchie) *„in de Nederlanden had leeren nadenken over de pligten der Overheid in het verband van Kerk en Staat.”* Dat was in de dagen van FREDERIK HENDRIK, en daar de Keurvorst zelf dit volgens de door B. aangehaalde *Kleine Historische Schriften* van VON SYBEL, betuigd heeft, wil ik het gelooven, schoon ik niet weet of daaronder ook begrepen zyn: *„de godsdienstige denkbeelden”* die hy, volgens BOSSCHA *), uit de Nederlanden medebragt.

*) Vóór de correctie is my gebleken dat FRIEDRICH WILHELM inderdaad zich in den Haag veel met geloofszaken had ingelaten. Ook had hy van daar medegenomen een groote dosis van wat men (ten onregte in tegenstelling van: geloof) bygeloof noemt. De *witte dame* van Charlottenburg en de proeven van den goudmaker Helmont speelden een grooten rol in zyn leven.

Om te komen by zyn vaêr
Op een zalig nieuwe jaar." (*)

Godsdienstige indrukken medenemen uit Nederland? Wat zoo'n schryver, als hy met „frasen" weet om te gaan, toch zonderlinge dingen zeggen kan! BOSSCHA haalt VON SYBEL aan (schoon hy ontwykt te verklaren dat deze schryver den Keurvorst als zoo byzonder godsdienstig beïndrukt voorstelt) nu, ik wil ook een paar schryvers aanhalen om iets te vertellen over de godsdiensterigheid die een eeuw later, in 1740, by de Keurvorstelyke, reeds Koninklyk geworden, familie der Hohenzollers scheen te heerschen.

In het berigt van graaf CHRISTIAAN VAN MANTEUFFEL, gewezen saksisch minister, aan den minister BRÜHL, komt de volgende vermakelyke schildering voor, waarvan de echtheid kan worden gestaafd door vergelyking met: WEBER'S *Archivalische Mittheilungen aus dem Dresdener Staatsarchiv, neue Folge*, I, 155; PÖLLNITZ, *Memoiren zur Lebens- und Regierungsgeschichte der vier letzten Regenten des Preussischen Staats*, 1791, II, 545; FÖRSTER, *Friedrich Wilhelm der erste*, II, 154.

„... Het gemoed des Konings was door al deze omstandigheden zeer onrustig, en daar FREDERIK WILHELM op zyne wyze een vroom man was, zocht hy troost by degenen die hy gewoon was te beschouwen als bewaarders en uitdeelaars van de goddelyke genade. Zoo liet hy eens, in February 1740, den Eerwaarden ROLOF, proost der Nikolaas-kerk, by zich ontbieden, en daarop volgde in de ziekenkamer, in byzyn der Koningin SOPHIA DOROTHEA (FIEKE of

*) De beide SMOUT's waren predikanten, vader en zoon, die te Dordrecht, kort na elkander (ten blyke van de byzondere godsdienstigheid die er nit Nederland viel meê te nemen, zeker) opgehangen zyn ter eere van 't waar geloof.

FIEKCHEN noemde haar de heer gemaal) en van vele medeleden des „Rookparlements” het volgend gesprek tusschen den koning en den geestelyke, zekerlyk eene niet onbelangryke bydrage tot de kenmerken des tyds in het duitsch-protestantsche Pruisen van 1740.

„Koning. — Myn beste ROLOF, hier lig ik arm h....., en kan leven noch sterven. Ik berust echter in Gods wil, en sterf met vreugd.

„Proost. — Het doet my van harte leed Uwe Majesteit zoo ziek te vinden. Wat my evenwel het meeste bekommert is dat gy, naar het my voorkomt, meer nog naar den geest dan lichamelyk ongesteld zyt.

— O neen, myn gemoed is volkomen rustig.

— Dat doet my genoeg. Maar er moet dan sedert kort iets veranderd zyn, want ik ken Uwe Majesteit reeds zeer lang, en heb u nog nooit rustig gezien.

— Dat is zoo, jy hebt gelyk. *) Ik ben altyd een dolle kerel geweest, maar ik was een goed Christen.

— Ei waarlyk? Nu, dat is wat nieuws! Een „dolle kerel” is een mensch die als het vee zoo maar voortleeft. Zóó grof zult gy het dan toch wel niet gemaakt hebben?

— Ja ... ik heb zeer vele, en ook zeer zware zonden begaan, maar toch ... ik heb de liefde Gods daarby nooit uit het oog verloren.

— Met uwer Majesteits genadig verlof ... wy zyn onder te veel getuigen, om u niet de waarheid te zeggen. (Nota: als dus die dominé met den Koning alleen ware geweest, zou hy 't op een accoordje gegooid hebben.) Anders zou ik voor een huichelaar gelden, en dat ben ik, gelyk Uwe Majesteit het best weet, nooit geweest. „Zware

*) Er hat recht.

zonden" en de "liefde Gods" kunnen onmogelyk naast elkaer bestaan. Hebt gy zware zonden begaan, of begaat gy die nog, dan kunt gy God niet liefhebben, en in dat geval, zou het er slecht met u uitzien.

— Je begrypt my verkeerd. Ik bedoel dat ik op CHRISTUM bouw, die al onze zonden heeft uitgewischt, en wie daaraan twyfelt is een h.....

— Dat is alles goed en wel, maar er valt iets by op te merken, dat gy met denzelfden troef moet bekrachtigen. *) CHRISTUS dient ons niet alleen tot vergeving van zonden, maar tevens tot voorbeeld dat wy moeten volgen, als wy niet verlegen willen staan. Denk nu eens, onder anderen, aan CHRISTI woord aan het kruis: Vader, vergeef het hun. Hebt gy al uwe vyanden, ook die u haten zonder oorzaak, van harte vergeven? Als gy dat niet hebt gedaan, zal de verdienste CHRISTI u niet het minste voordeel aanbrengen.

— God weet dat ik geen vyand heb, dien ik niet alles gaarne vergeef. Ik ken er geen, dan alleen dien vervloekten canaille, den Koning van Engeland. †) (*zich tot de Koningin wendende* :) FIEKE, schryf aan je broër, zoodra ik dood ben, dat ik vóór myn sterven, hem alles van harte vergeven heb. Maar, hoor je wel, als ik *regt goed dood* ben ... niet eer!"

Hierop herinnerde de "lange" HACKE (een van 't rookkollegie) dat de tyd daar was om medicyn in te nemen, en de Koning gaf den proost zyn afscheid, met de woorden: jy laat niets passeren ... nu, je hebt gelyk. Je doet je pligt als eerlyk man en goed Christen."

*) *Das Sie mit eben demselben Trumpfe bekräftigen müssen.* De koning moest er dus h..... op zeggen.

†) De beide zwagers scholden elkander over en weer uit voor: "onder-officier" en: "komediant."

Al vind ik nu, na 't accuraat tellen van de puntjes, dat die Koning FREDERIK zich heeft schuldig gemaakt aan verregaand grove belediging van myne moeder, zal ik toch de laatste zyn die de trouwhartigheid loochent, welke er in zyn ruwe taal doorstraalt, maar ik houd staande dat die trouwhartigheid eene uiting was van zyn karakter, geenszins een gevolg van zyn „geloof.” Ik vind dat zulke „godsdienstige indrukken” de moeite van 't bestellen uit Nederland niet waard zyn. O, zal men zeggen, ze waren verbasterd, sedert de groote Keurvorst ze met zyne bruid, FREDERIK HENDRIK's dochter, meênam uit den Haag. Myn antwoord is, dat volgens de geleerden in dat vak, de functiën van „godsdienstige indrukken” juist bestaan in 't tegengaan van verbastering, en dat het zulke dingen dus niet vrystaat zelf te verbasteren. Maar als men er aan hecht FREDERIK WILHELM's godsdienstige bruidschat-indrukken, *retour de la Haye*, niet aansprakelyk te houden voor de zonderlinge geloovery van FREDERIK I, dan wys ik op VONDEL's onêdel rym, dat (wie zal 't ontkennen?) zeer getrouwelyk den geest weergeeft, waarmede onze „vaderen” hunne „godsdienstige indrukken” pleegden te uiten. By 't met nationaal zelf behagen aanhalen dier „indrukken” heeft dus de heer BOSSCHA eene „frase” geschreven, niets dan een frase.

Op pag. 20 verzekert de schryver dat FREDERIK WILHELM IV in Maart 1849 de duitsche keizerskroon, die hem door acht-en-twintig duitsche regeringen werd opgedragen, van de hand wees: uit *eerlijkheid*. „Hij kon van eene Vergadering die zich zonder grond van recht de oppermagtige regeling van het staatsleven der duitsche volken aanmatigde, geen kroon ontvangen.” Dit is geen „frase.” Die woorden zeggen iets. Maar wat ze zeggen is onwaar. Na de onlangs gebleken vlugheid waarmee de Pruisische staatkunde heenspringt over beginse-len van regt, is het belachelyk by de behandeling dier politiek

van eerlykheid te spreken. Ik beweer niet dat dit anders wezen moest, en dat de staatkunde zich zou kunnen laten leiden door begrippen die in 't burgerlyke gelden, en daar noodig zyn tot instandhouding der maatschappy. Integendeel. De politiek is, en moet zyn, uit den aard der zaak : *oneerlyk*. Of liever, zy kan niet positief eerlyk wezen, wyl het begrip dezer zaak in haar woordenboek onbekend is. Zy is zoo min eerlyk als blauw, vochtig of vierkant. Alle publiek regt is oorspronkelyk gebazeerd op onregt. Men denke aan het *jus primi occupantis*, aan het *jus belli*, aan het *jus talionis*. Dit is even waar als dat alle adel afstamt van gemeen, en alle menschen van onwettig geboren voorouders. By het zoeken naar een regtstitel, heeft men altyd moeten beginnen met eene conventie : „laat ons nu eens aannemen dat deze zaak *regt* was, dan vloeien daaruit voort de volgende *regten*.” In het burgerlyke zyn wy in de meeste gevallen zoo ver van de oorspronkelyke conventie verwyderd, dat wy daaraan niet meer denken. Slechts zelden (als in 't bekende : „*la propriété, c'est le vol*”) doet zich nu en dan een poging voor, om den oorspronkelyken regtstitel aantevallen, maar meestal berusten wy in wat ons, door gewoonte, *regt schynt*. De oneerlykheid der politiek, of haar gebrek aan eerlykheid, bestaat nu eenvoudig hierin dat zy (wanneer ze daartoe de magt heeft, want hierop komt alles neer) voortdurend nieuwe conventiën van regt daarstelt. Zy zegt *gedurig*, en zy alleen *kan gedurig* zeggen : „In naam van Z. M. die of die, neem ik dit Amerika in bezit.” Wanneer een individu zyn regtsgrond zou willen daarstellen op die wyze, zou men hem een roover noemen. Om voor eerlyk door te gaan, en om inderdaad in dat geval eerlyk te zyn, moet hy kunnen bewyzen dat niet hyzelf, maar een zyner voorouders het plegtig woord gesproken heeft, en dat daarna het genomen regt in wettige vorm van vader op zoon tot hem is overgegaan. De politiek nu is haar eigen voorouder. Zij is PENN

en New-Yorker *businessman* in één persoon. HOUTMAN, KOEN, Nederlandsche Handel-Maatschappy, vryarbeid, kultuurstelsel, batig saldo, het een is gevolg van het ander, en 't zou moeielyk te bepalen zyn waar het conventionele regt ophoudt, om voor stipt, gemoedelyk-geldig regt plaats te maken. Soms ook is de loop der zaak omgekeerd, en bouwt de staatkunde oneerlyke vorderingen op regtvaardige overeenkomst. Dat is het *jus primi occupantis à rebours*, maar ook dan is de politiek hierin onderscheiden van den individu, dat zy niet sterft, en geen verjaring noodig heeft. Haar verjaarregt is de kracht.

De onlangs onttroonde potentaten achten zich onregtvaardig behandeld. Eilieve, waarom zou een Hohenzoller niet hetzelfde regt hebben op Hannover als een Welf?

— Volstrekt niet, zegt de blinde vorst, myn voorvaderen bezaten den troon van dat land, en dus...

— Wees zoo goed een paar eeuwen toetezien, kan de Koning van Pruisen antwoorden, dan zult gy ontwaren dat de voorouders *myner* naneven langer in 't bezit van Hannover waren dan de uwen.

Datzelfde antwoord kon VICTORIA geven aan de afstammelingen der STUARTS, als er nog afstammelingen van dat geslacht bestaan. Zoo ook kan zy spreken tot de tallooze Iersche koningskinderen die 't zoo bitter armoedig hebben in 't land hunner vaders. Zoo zullen wy ook spreken tot de oude bewoners van ons land, als wy die heeren (ik weet niet hoe ze heetten) eens ergens anders te zien krygen dan in HOFDYKS gekleurd voorgeslacht. Ik meen 't boek.

Dat alles is maar een zaak van tyd. Dit is zóó waar, dat ik 't hieraan toeschryf dat niet nu en dan de een of andere Kneef of Kueef of Kween (ik weet waarachtig niet hoe zy heetten) voor den dag komt, om aanspraak te maken op de Betuwe en de Haagsche kroon. Die goede lieden zullen uitgerekend hebben dat hun regt verjaard is. Zy zyn be-

vreesd de kosten van 't proces te moeten dragen, en daarom houden zy zich stil. En dit spyt my. Ik had er zoo gaarne eens een gezien, vooral om hem te vragen of 't waar is dat zy altyd „vrouwe” zeiden voor „vrouw?” 't Moet een lankdradig geslacht geweest zyn.

Hoe, BOSSCHA durft zeggen dat het duitsch Keizerschap werd afgewezen „uit eerlykheid?” Al kon dit bestaan in politiek, mag men zulke flagrante onwaarheden vertellen in een boek van 1866, het jaar der *annexatiën*? *)

Het weigeren der Keizerskroon was een daad van welbegrepen belang, en voor het huis der Hohenzollers, en voor Pruisen, en voor Deutschland. Wat was die Keizerskroon? Een nietigheid, een speeltuig, een vod. Dáármee was noch de dynastie gebaat, noch het ryk. De heer BOSSCHA zelf geeft op pag. 11 eene treffende beschryving van de onmagt der duitsche Keizers, en dat was reeds lang zoo geweest. Met uitzondering der weinige gevallen waarin men zich vergistte, op de wyze van 't conclave dat SIXTUS V tot Paus koos, zorgden de Keurvorsten wel dat zy zich in hun opperhoofd in naam, geen opperhoofd in de daad ga-

*) De heer BOSSCHA schryft: *annectiën*. Ik vind deze schryfwyze onjuist. Het inslikken van landen heeft niet te doen met een latynsch supinum. Het woord beduidt in de diplomatie zoodanige handeling als waarvan Frankryk het voorbeeld gaf met Savoye, en stamt dus eenvoudig van *annexer*. De zaak is oud, maar 't woord is nieuw. Bovendien geloof ik dat „annectie,” al zy 't grammaticaal correct, niet juist de bedoelde beteekenis uitdrukt. „Annexatie,” in het jargon der diplomatie, beteekent de handeling die een land van *niet-annex* tot *annex* maakt. „Annectie” zou eenvoudig beduiden: de toestand van *annex-zyn*. De „annexatie” van Hannover, Nassau enz., is *geschied*; de „annectie” *bestaat*. Die woorden zullen dus wel nagenoeg tot elkander in rede staan, als vallen en vellen, liggen en leggen, enz.

ven. Na KAREL den Groote was het Duitsche Keizerschap gewoonlyk niets dan een compromis tusschen de vorsten, om hun hoogheid te schoren tegenover het volk. „In naam des Keizers!” was 't wachtwoord waarmee eigen onmagt moest worden bedekt by 't vorderen van dwangarbeid, krygsdienst, belasting. „In naam des Keizers!” werd geroepen, ook daar waar men tegen den Keizer zich verzette. 't Is daarmee (natuurlyker wyze!) als met de goden gegaan. Als één niet genoeg was, of men was in opstand tegen één, fluks schiep men een tweeden, een tegengod, een tegenkeizer, ja zelfs een derden als 't noodig was. — „De myne is door den Paus gezalfd,” riep de een. — „Dat is 't regte niet,” schreeuwde een ander, „de myne heeft getafeld in den Römer te Frankfort, dat alleen maakt den regten Duitschen Keizer”. *) — „Mis, geheel mis,” riepen weer anderen, „een Keizer die niet op den stoel te Rhense heeft gezeten, is een prul, een moderne falsificatie, een liberale fictie,

*) Naby den Saalhof in Frankfort, gebouwd op de plaats waar LODEWIJK de Vrome in 822 zyn paleis Sala oprigtte, staat, waarschylyk op Romeinsch fondament, de Römerhof, gewoonlyk kortaf Römer genaamd. Over den oorsprong heerscht verschil van gevoelen. Het gebouw werd in 1405 eigendom der stad die het verrykte met een zuilengang op de eerste verdieping, en tot raadhuis inrigtte. Die zuilengang werd de Keizerszaal genoemd, wyl daarin het groote Kroonings-feestmaal werd gegeven. De Keizer vertoonde zich door de vensters aan het volk. Op de markt werd wyn geschonken, en een Kroonings-os gebraden. Ook werd er by die gelegenheid kleine munt onder de menigte gestrooid. (Zie hierover GÖTHE's *Wahrheit und Dichtung*). Keizer KAREL VII koos den Römer tot vergaderplaats van den Duitschen Ryksdag. Daar werd in 1806 den Frankforters het verlies hunner onafhankelykheid aangekondigd. In 1848 vergaderde in de Keizerszaal eene commissie uit het zoogenaamde Voor-parlement, en in 1863 kwam daar het Vorsten-congres byeen. In den Römer worden vele oudheden, schilderyen, portretten van Keizers, bullen, enz. bewaard.

niemendal". *) — "Uw tafel en uw stoel beduiden niets zonder de zalving van den Paus!" — "Precies, de zalf van den Paus hoort er by, en daarom rekommandeer ik den mynen. Zie eens, zyn voorhoofd blinkt van gewyde olie". — "Ja, als die daarop was gestreken door een waren Paus, maar uw Paus is een onderkruiper, een valsche Paus, een roover, een moordenaar, een bloedschender, een vrouw..."

En dan aan 't vechten. Wie den dertig-jarigen oorlog bestudeert, zal ontwaren dat de Duitsche Keizers het product waren der zwakheid van den Staat. FERDINAND, niet zoo onbekwaam anders als velen zynere voorgangers en opvolgers, was geheel in de magt der vorsten die belang hadden by zyn gezag, en zelfs van zyn eigen generaal WALLENSTEIN, die hem de hardste voorwaarden opdrong, voor hy zich verwaardigde het bevel weder op zich te nemen, dat hy uit gekrenkte eerezucht had nedergelegd. Onder die conditiën kwam onder anderen voor, dat men hem, WALLENSTEIN, nooit iets bevelen zou, en zóóver ging de onafhankelykheid van 's Keizers ondergeschikten, dat die ongetrouwe bevelhebber niet alleen onder 's hands met de vyanden van den Keizer durfde onderhandelen, maar zelfs openlyk weigerde Weenen en Praag te beschermen, onder voorgeven, toen de Keizer hem daartoe liet uitnoodigen, dat hy geene bevelen te ontvangen

*) Naby Rhense, een vry onbeduidend plaatsje aan den Ryn, stond de zoogenaamde Koningsstoel, welks oorsprong onbekend is, doch die door de Franschen in 1798 werd verwoest. Op de fondamenten van het oud gebouwte heeft men een gedenkteeken opgerigt. Op deze plaats werden onder den blooten hemel verdragen gesloten, Keizers gekozen en afgezet. Keizer MAXIMILIAAN verscheen hier in persoon om den eed te doen. Daar de Koningsstoel in de nabyheid lag van het *Paltzische* Braubach, het *Keulsche* Rhense, het *Triersche* Stolzenfels en het *Mainzer* Lahnëck, stootten hier de bezittingen van de vier Ryn-Keurvorsten aan elkander, en dit zal waarschyntlyk de keuze dier plaats tot Krooning van Keizers, bestemd hebben.

had. De Keizer wist geen beter middel om zich van zyn ondergeschikten meester te ontslaan, dan door een moord.

Wy willen eens anderen laten spreken, om aan te toonen hoe groot in het gemoed des Konings van Pruisen, de inspanning van eerlykheid moet geweest zyn, om de duitsche Keizerskroon van de hand te wyzen.

„Het Heilige Roomsche Ryk der Duitsche natie: Hout-zyer! De christelyk-germaansche fantaisie om de ontzettende magt van het Romeinsch wereldryk over te dragen op Germanië, zou misschien voor een oogenblik hebben kunnen verwezenlykt worden door een KAREL, door een derden HENDRIK, door OTTO, of door den roodbaardigen FREDERIK, maar zy had by haar ontstaan tegelykertyd een gif verspreid in het lichaam des Ryks, dat langzaam maar doodelyk werken moest. Neen, niet langzaam. Snel en al sneller verwoestte het alles om zich heen, nadat het den tyrannieken maar stoutmoedigen HENDRIK VI mislukt was het Duitsche Kiesryk, die geörganiseerde anarchie, in eene keizerlyke erfmonarchie te veranderen. In het begin der achttiende eeuw was het „Heilige Roomsche Ryk der Duitsche natie” reeds voorlang gestorven en vergaan. Zyn ongelukkige schim waarde klagelyk rond in de officiële Wereldgeschiedenis, een voorwerp half van medelyden, half van bespotting. Waarlyk, men wist niet of men weenen of lachen moest by 't aanschouwen der Krooningsmaskerade, zoo als die sedert dien tyd door het verkozen Ryksopperhoofd in zyn versleten middeleeuwsch gewaad en omgeving, in de straten van Frankfort gespeeld werd”. *) Een ooggetuige †)

*) J. SCHERR, *Blücher und seine Zeit*, I, 24.

†) VON LANG, *Memoiren*, I, 212. SCHERR, die niet gemakkelyk een schryver pryst (hy geesselt GÖTHE nu en dan ter dege, vooral over diens hofraderig karakter) zegt van LANG: „hy is een van de weinigen die een paar oogen hebben, waarmee men in staat is de dingen te zien zoo als ze zyn.”

zegt: „Niets kon een trouwer beeld geven van de yskoud verstyfde en kinds geworden inrigting des Duitschen Ryks, dan de vastenavond-vertooning van zoo'n Keizerwyding.”

Iets verder zegt SCHERR: „Dat duitsche ryk is te vergelyken by een toren van Babel, vol slyk en vuil, een wurmstekig en verrot gebouw. Men zou er medelyden meê hebben, als niet die aandoening werd verdrongen door den indruk der bespottelykheid, wanneer byv. keizerpoppen als KAREL VI, FRANS I en FRANS II in hunnen grotesk-belachelyken rykswaan den weidschen titel bleven voeren van „altijd vermeerderaar des Ryks” en „heer der Christenheid,” op de wyze nagenoeg zoo als de lilliputsche Ryksstad Nordlingen „*Senatus populusque Nordlingensis*” voorzyn raadhuis schryft. De Ryks-eenheid, een romaneske droom; de Ryks-constitutie, een leugen; de Keizer, een draadpop waarmee men slechts kinderen bang maakt; de Ryks-dag, een wavel- en kletscollegie; *) de Ryks-kas, een vacuum; het Ryks-gerigt, de eerste belemmerings-inrigting van de wereld; de Ryks-armee, een spot van iedereen. Overal, waar we ook onze oogen wenden op het gebied van 't Ryksleven, onuitsprekelyke uittering. Alles wanschapen, versteend, voos of vervuild. De hoogere standen veruitheemst en onzedelyk, de lagere dom en slaafachtig. De kerk, hier verstyfd tot ongerymde vormkramery, daar liederlyk slempend en ontuchtig. De adel misbruikt tot hoflakeischap, of wegzinkend in domme landjonkery. De burger een „spiesburger,” de boer een slaaf. En by dat alles nog een soort van geleerdheid, welker stupiditeit slechts wordt overtroffen door haar servilismus. Eene geleerdheid die MOZER het regt gaf haar zyn „duitsche honden-demoed” in 't gezigt te werpen. Al deze laaghartigheid wortelde overigens hierin,

*) *Schwatz- und Klatschstube*. Onze kinderen zullen hetzelfde van de tegenwoordige parlementen zeggen.

dat de Duitschers van die dagen een speciaal-theologisch volk waren, tot onderdanigheid opgevoed door godgeleerden, die niet ophielden hen te verzekeren dat de bezitting en het leven van den mensch onvoorwaardelyk ter beschikking staan van den gebieder."

"Overall," aldus getuigt SCHERR op eene andere plaats, "overall waar men dat Ryksspook wil aanvatten, schrikken wy terug door de uitwaseming van verrotting. De Deutsche Keizer zelf maakte als zoodanig eene armoedige figuur, want die "heer der Christenheid" ontving als bepaald Ryks-inkomen hoogstens 8000 thalers 'sjaars. Het Ryks-belastingstelsel was eene vóórzondivloedsche ongerymdheid, een elendig aalmoes-systeem, dat zeer ongeregeld en altyd onvoldoend werkte."

In het jaar 1772 bedroeg het getal onafgedane processen voor het Ryks-gerigt te Wetzlar, een en zestig duizend, twee honderd drie en dertig!

In 1757 liet von PLOTHO, Keur-Brandenburgsch gezant van FREDERIK den Groote, den keizerlyken notaris APRILL, die hem kwam "insinueren" dat de Koning van Pruisen zich voor den Ryksdag moest komen purgeren van ingebragte klagten over het storen van den Ryksvrede, de trappen afwerpen. Het stuk waarin die notaris zyn "relaas van wedervaren" meêdeelt, is kurieus:

"Nadat *citatio fiscalis* hem Vryheer von PLOTHO onder de oogen was gekomen, alzulke door denzelven zelf ingezien, gelezen en vernomen werde, hadde Zyne Excellentie, na aanvankelyk te zyn veranderd van gelaatskleur, zich een weinig opgewonden, maar spoedig daarna, toen hy met *attention* die *citationem fiscale*m ingezien en beschouwd hadde, is Zyne Excellentie in hevige grimmigheid en toorn geraakt, zelfs zóó dat dezelve zich niet meer vermogt stille te houden, maar met sidderende handen en gloeiend aangezicht, beide armen in de hoogte strekkende, tegen my is be-

gonnen uittebaren, daarby ook de meergenoemde fiscalische *citation* (sic) benevens den *opponendo* (*nebst dem ... o*) in de regterhand houdende, tegen my zich heeft geuit in de volgende *formalia*: „Wat, jy vlegel... insinueren?” Ik antwoordde daarop: „Dit is myn Notaris-ambt.” Desalniettemin viel de genoemde vryheer v. P. met alle grimmigheid op my aan, en greep my by de voorste deelen myns mantels, daarby meldende (*mit dem Vermelden*) „Wil jy dit (namelyk de door my geïnsinueerde en nog in zyne hand verblyvende *citationem fiscalem*) terug nemen?” Overmits ik nu zulks weigerde, stootte en schoof hy opgemelde *citationem fiscalem* met allen geweld tusschen mynen rok, en terwyl hy, my nog altyd vasthoudend aan mynen mantel, my de deur uitdrong, riep hy twee daarbuiten aanwezige bedienden toe: „Smyt hem den trap af!”...

Och, de Duitsche-Rykswaardigheid werd meê den trap afgeworpen by die gelegenheid, en andermaal vragen wy of er zooveel „eerlykheid” noodig was tot het weigeren eener betrekking, welker emolumenten op die wyze werden uitbetaald? De Koning van Pruisen is van 't geslacht, en tevens erfgenaam der aanspraken, van den meester diens gezants, hy kan dus geen plaatsvervanger zyn van de autoriteit die in de persoon van Mr. APRILL met zyn *citationem fiscalem*, *nebst opponendo* zoo zonderling werd ontvangen.

De heer BOSSCHA verhaalt in zyne brochure op blz. 21, dat Pruisen, Hannover en Saksen in 1849 waren overeengekomen eene *Union restreinte* te vormen, waartoe, met uitzondering van Oostenryk, de overige duitsche regeringen zouden uitgenoodigd worden toetetreden. Hannover en Saksen trokken zich terug, zoodra zy het ongenoegen bespeurden der Zuid-duitsche hoven. „Maar,” zegt BOSSCHA, „Koning WILHELM van Wurtemberg stond vast in eene overtuiging

op staatkundige redenen gegrond" . . .

Daar deze standvastigheid onmiddelyk volgt op Hannover's en Saksen's afval, en daarvan in BOSSCHA's boekje slechts door een tegenstellend : „maar" gescheiden is, en daar wy op de volgende bladzyde iets lezen van den „*ridderlyken moed waarmede de edele Vorst van Wurtemberg*” iets verklaarde, moeten wy nu verwachten dat die edele Vorst iets zeer byzonders zal uitrigten, en in allen geval geheel anders zal handelen dan het „uit vrees voor misnoegen” afvallige Saksen of Hannover. Maar doorlezende, zien wy, dat die „*ridderlyke moed*,” die byzondere „*edelheid*” des Konings van Wurtemberg, alweer niets dan „*frasen*” zyn. Want die Koning gebruikt zyn moed en edelaardigheid om zich *tegen* het Verbond te verklaren. Hy is 't dus vry wel eens met de mogendheden die of geen gevolg gaven aan Pruisen's uitnoodiging, of toegetreden zynde, zich terugtrokken. Wat „*ridderlyke moed*” aangaat, schynt men dus by den Heer BOSSCHA al zeer gemakkelijk in een goed blaadje te kunnen komen. Als die lof over den Wurtembergschen Koning geen „*frase*” is, als ze *iets* beduidt, kan zy, zoo met de haren er by gesleept om niet te pas te komen, niets anders beteekenen dan eene captatio benevolentiae aan het adres onzer Koningin. Maar in dat geval is het doel mislukt, want na het gebeurde met HUET's opstel in den *Gids*, weet ieder, dat deze vorstin veel te verstandig is om zich geveleid te achten door de verklaring dat haar vader zyn edelmoe-digheid en ridderlyken moed gebruikte om precies te doen als anderen die van deze hoedanigheden verstoken schynen geweest te zyn.

De heer BOSSCHA verhaalt dat de Koning van Pruisen, na terugkeer uit Bohemen in zyn hoofdstad, verklaard heeft dat de vernietiging van het Duitsch-Verbond door hem noodig was geoordeeld : „*om Pruisen zyn historische roeping ten aanzien van Duitschland te helpen vervullen.*” Op die betuiging

volgt eene reeks van „frasen” die doorloopen tot de alinea: *„Hierin ligt voor Nederland een grond van geruststelling.”* Wie dus gerustgesteld wezen wil, moet die „frasen” lezen.

Eerste geruststelling: *„Door den vrede van Praag heeft Pruisen reeds het regt verkregen over Noord-Duitschland te regeren, en te zoeken door bondsverdragen en tolvereenigingen de nationale eenheid te voltooiën. Om die uitkomst te verkrijgen, is Koning WILHELM openlijk in verbond getreden met den Koning van Italië, en heimelijk met den Keizer der Franschen.”* Deze bewering wemelt van onnauwkeurigheden, ja van onwaarheden. Een heimelyk verbond met Frankryk ter voltooying der Duitsche eenheid? ... Uit eene school-chrestomathie herinneren wy ons:

„Eer maakt de stier een predikatie,
Een varken 't beste referyn,
De Amsterdamsche westertoren
Zal eer voor Kees een slaapmuts zyn.
Eer vaart de Keizer van Marokko
Als ziekentrooster op 'slands vloot,
Eer schiet een Engelschman zich zelven,
Uit smart om Holland's laagheid, dood...”

Ja, dat alles zal gebeuren, voor NAPOLEON III, die in de traditie van 't Rynverbond zulke sprekende herinneringen heeft van de voordeelen der Duitsche verdeeldheid... maar dat is de vraag niet. De vraag is, in welk dezer „frasen” de bemoediging ligt voor de landgenooten van den heer BOSSCHA?

Tweede geruststelling: *„Door deze alliantiën heeft hij (de Koning van Pruisen) het recht der natiën erkend, en de toepassing van het nationaliteits-beginsel voor Duitschland als zijne taak aangekondigd.”* Ik vraag om der liefde wil, hoe 't mogelijk is om door alliantiën als die met Frankryk (gesteld dat er zoodanige gesloten waren, wat ik negeer) het regt

der natiën te erkennen, en wat er verder volgt? Ik lees en overdenk de „frase,” maar zoek vergeefs naar de „bemoediging.”

Derde geruststelling: *„Hij neemt dus (?) aan dat nationale eenheden eene ordening zijn van Gods wijsheid in de lotsbestemming van het menschedom, en hij moet de staatseenheid die daarbuiten treedt, verfoeijen als een dwangstelsel van menschelijke heerschzucht.* Ik verklaar plegtig dat ik niets begryp van al de conclusiën die de Heer BOSSCHA hier weet te bouwen op die verbonden met Italië en Frankryk. Indien het waar was dat de Koning van Pruisen door 't een of ander (eene conferentie met zyne *ahnfrau*, de Witte Dame op 't slot te Charlottenburg, byvoorbeeld) aan 't verfoeijen was geraakt van annexatiën, dan had ik vrede met de „bemoedigende” strekking dezer „frase.” Maar ik span me vruchteloos in om te begrypen hoe dat onverwacht „verfoeijen” voortspuit uit het voorgaande. Toch staat er: „dus.” Dat *dus* doet denken aan jufvrouw SIPPERMAN's *want*. 't Mensch kon niet tegen togt, want, zeize, haar man was by 't kadaster geweest, of in de assurantie of zoo iets.”

Vierde geruststelling: *„In den slag bij Königgrätz is een pleit beslecht tusschen twee tegenstrijdige richtingen, het streven der natiën om in eigene zelfstandige staatsligchamen te leven, en het streven van dynastieën om hare regeermacht over verschillende natiën als een eigendomsrecht te doen gelden.”* Prachtig! Pruisen streed, moet men weten, voor de herstelling der staten Hannover, Nassau, Keur-Hessen en Frankfort, die vroeger door Oostenryk waren geannexeerd. Daar Pruisen by Königgrätz overwon, werden de Oostenryksche annexatiën te niet gedaan, en de onttroonde vorsten en ontzetelde senatoren met gejuich teruggebragt in hun gebied. Hebben zich niet de zaken aldus toegedragen? Zoo ja, dan vinden wy hierin werkelyk een grond van „bemoediging,” ja meer nog dan wy regt hadden te verwachten. Niet alleen zal Pruisen ons

niet annexeren, maar zelfs, als we eens by ongeluk geannexeerd mogten raken, by Königgrätz voor ons gaan vechten om ons te dis-annexeren. 't Klinkt vreemd, maar 't moet toch waar zyn, want: *„door het sluiten van tractaten met Frankrijk en Italië heeft Pruisen het regt der natiën erkend.”*

Ik herinner my hoe we als kinderen ons vermaakten met valsche syllogismen. *„Wie van zoute-visch houdt, wordt zalig”* was er een van. Zeker, wie er van houdt, eet ze; wie ze eet, krygt dorst; wie dorst heeft, drinkt; wie drinkt, wordt dronken; wie dronken is, valt in slaap; wie in slaap valt, doet geen kwaad; en wie geen kwaad doet . . . daar hebt ge de beloofde zaligheid, kant en klaar! Ja, als BOSCHHA's *„bemoediging.”*

Toch schynt de schryver een kleine waarschuwing te hebben gekregen van de zoo wreed vertrapte logica, en ingezien te hebben dat de slag by Königgrätz niet zoo heel precies eene anti-annexionistische handeling was. Hy voelt dit, en meent noodig te hebben eenig antwoord te geven op de vraag naar wat licht, die den lezer op de tong zweeft. Hiertoe wyst hy op Noord-Sleeswyk. En dit noemen wy:

De vyfde geruststelling. *„In het geloof aan de onweerstaanbaarheid der nationale richting, waarin zich thans de Euro-pesche staten bewegen, heeft Koning WILHELM bij het Prager-vredesverdrag zich verbonden het veroverde Noord-Sleeswijk aan Denemarken weder af te staan, zoo de meerderheid der bevolking daartoe den wensch openbaart.”*

De erkenenis der *„onweerstaanbaarheid van de nationale rigting”* heeft niets te maken met het voornemen om de Noord-Sleeswykers te laten stemmen. Ten eerste zou die erkenenis dan *overal* waar Pruisen iets te zeggen heeft, moeten leiden tot de rondvraag: By welken staat wilt gy u aansluiten? Dit nu zal Pruisen *niet* doen. En dat kan het niet doen, op straffe van een zeer onpruisischen uitslag, niet alleen in Hannover, Nassau, Keurhessen en Frankfort,

maar zelfs in vele streken langs den Ryn, die voor een zeer groot deel hunne geestelyke Vorsten terug wenschen, en voor een ander deel bepaald Franschgezind zyn. De meening van den Heer BOSSCHA is echter, niet by deductie alleen, vatbaar voor ernstige tegenspraak. Wy hebben een beslissend getuigenis van iemand die bevoegd kan geacht worden tot uitspraak, vooral waar zyne eigenliefde en zyn nationaal zelfgevoel eenigzins moeten gekrenkt zyn geweest door zyne betuiging. Graaf BISMARCK zelf namelyk heeft in de zitting van het Huis der Afgevaardigden op 20 December jl. volmondig erkend dat de bedoelde uitzondering ten behoeve der Sleeswykers een *gevolg was van Fransche pressie*. Wy mogen hier niet afdwalen tot het onderzoek *waarom* Frankryk zoo op eenmaal in gloed ontstak voor het Sleeswyker-nationaliteitsbeginsel, wy stellen alleen *dit* vast, dat niet Pruisen's Koning of zyn Minister dat beginsel zoo streng aankleefden. Kan nu de heer BOSSCHA ons verzekeren (en bewyzen) dat Keizer NAPOLEON voor Nederland, *en voor al de deelen van dat Ryk*, party zal trekken als voor Sleeswyk, dan zou er iets „geruststellends” betoogd zyn. Tot zoolang bewyst die Sleeswyksche episode volstrekt niets, en blyft in des heeren BOSSCHA's redenering een „frase.”

Nog eens klopt de logica verwytend aan by den Schryver. Hy voelt dat de „bemoediging”zoekende lezer vry onvoldaan is met die Sleeswyker stembus *in spe*, en dat ieder vraagt: En Polen dan? De heer BOSSCHA moet erkennen dat er voor Nederland geen „bemoediging” te putten is uit de wyze waarop men in Polen met het „nationaliteitsbeginsel” heeft omgesprongen. Daar nu het gebeurde in dat Ryk geen grond geeft tot vertrouwen, wordt er eene „frase” gebouwd op hetgeen in dat Ryk gebeuren *zal*. Dit vormt:

De zesde geruststelling: „*In dat geloof* (aan de onwederstaanbaarheid der nationale rigting) *moet Koning WILHELM*

het afgescheurde deel van Polen, verkregen om het evenwicht tusschen de aangrenzende Rijken te behouden, beschouwen als hem in bewaring gegeven tot den dag van Polens herrijzenis. Hij zou het karakter van den Pruisischen Staat verloochenen door plannen te smeden van annexiën buiten Duitschland. Uit den tyd myner zoutevisch-zaligheid herinner ik my dat wy zulke redeneringen petitiones principii noemde.

Er moet bewezen worden dat Pruisen de nationale rigtingen eerbiedigen zal. Daar nu de behandeling die Polen ten deel viel deze bewering (nogäl!) schynt te logenstraffen, wordt die behandeling voorgesteld als weldra te zullen ophouden: want Pruisen eerbiedigt de nationale rigtingen. Och, als men zoo goedkoop bemoedigd worden kan, is 't waarachtig overtollige moeite dure brochures ter bemoediging te schryven. Waarachtig, mynheer BOSSCHA, zoo fraai redeneert men in Nederland wel zonder uw boek.

Zevende, en ik geloof laatste, geruststelling: „*De Koning van Pruisen heeft ook kunnen leeren hoeveel machtiger de monarch is, wiens troon op een eenigen nationalen grondslag rust, dan eene dynastie die heerschappij voert over een agglomeratie van ongelijke volkselementen.*” Waar resideren de „monarchen” der Basken, der Vriezen, der Ieren, de magtigste souvereinen der wereld, volgens BOSSCHA?

Dat te groote agglomeratie van ongelyksoortige bestanddeelen nadeelig werkt, stem ik toe. Alle agglomeraat-staten zyn uitteengevallen. Maar even waar is het, dat alle nationaliteiten op hare beurt deel uitmaakten van een of ander conglomeraat. Dit is eenvoudig de *Kreislauף* des politieken levens, dat is — nog eenvoudiger — het voldoen aan die ééne, algemeene Natuurwet: zamenstellen. Want ontbinden is zamenstellen met iets anders.

De redenering van den Schryver doet my denken aan den goeden, ouden, maar verstandelyk niet zeer ontwikkelde generaal CLEERENS, die stokstyf beweerde dat alles

achteruitging, wyl er veel meer „schuld” dan „te goed” was op de wereld. In *zyn* tyd „was dat anders.” Ik kon hem niet aan ’t verstand brengen dat tegen alle *debet* een evenredig *credit* moest overstaan. Begrypt de heer BOSSCHA niet, dat het uit elkaerspatten eener agglomeratie van nationaliteiten dan toch altyd moest zyn voorafgegaan door het aan elkander hechten van die ongelyksoortige bestanddeelen? Vooronderstelt niet elke echtscheiding een huwelyk? Zeker, uit de bonte samenstelling eener Monarchie als byv. de Oostenryksche, kan men dissolutie voorspellen, maar wyst niet even goed die bontheid op het *mogelyke* van zulke verbindingen? Dat de half-turksche grensbewoners niet passen by de Hongaren, by de Duitschers van het groothertogdom Oostenryk en Oostenryksch Silezië, is waar. Ook is ’t zeker dat eenmaal die onderling niet bevriende bestanddeelen van elkander scheiden zullen, maar is ’t *byeenkomen* van die deelen niet eene waarschuwing (geene „bemoediging” dus!) dat er wel vreemder dingen mogelyk zyn dan annexatie van Nederland aan Pruisen? Liever „Fransch dan Pruisisch” is, volgens den heer BOSSCHA, de leus van sommigen. Ik begryp dien uitroep, meer op tegenzin in Pruisen, op afkeer vooral van *elke* verandering, dan op voorkeur voor Frankryk gegrond. Maar, eilieve, de wereldgeschiedenis is eene strenge opvoedster. Zy bekommert zich zelden om ’t „liever willen” der volken. Ook de Hongaren, eene groote, *strydbare* natie, wilden sedert lang „liever anders.” Tot nog toe hield de noodzakelykheid haar „liever willen” in bedwang. De afkeer van al wat Duitsch klinkt kan in Nederland onmogelyk zoo sterk zyn als in Hongarye. Taal, zeden, kleeding zelfs, alles trekt daar een scherperen grenslyn, dan ooit tusschen Hoog- en Neder-Duitschland bestaan heeft. Toch is daar, sedert eeuwen, de agglomeratie mogelyk geweest. Is dit voorbeeld „bemoedigend?”

Maar, zou men kunnen aanvoeren, de Schryver doelt op

de voorzigtigheid des Konings van Pruisen, die „geleerd” heeft dat agglomeratiën zwakker zyn, dan staten die uit eene enkele afgeronde nationaliteit, bestaan. Ik denk dat die Koning dan tevens wel geleerd zal hebben, hoe DARWIN’S systeem (niets anders dan de reeds aangehaalde natuurwet) ook op de politiek van volle toepassing is, en dat er uit eene periode van groei even zeker uitbreiding voortkomt, als er ontbinding volgt op den dood. De wysheid die de heer BOSSCHA den Koning van Pruisen toekent, zou overeenkomen met de vrees van den zeeman om scheep te gaan, wyl al zyn voorouders op zee gestorven waren. Toen stierf hy, naar zyn zin, op het land. Maar ’t was van honger.

Die zeeman echter had een ander beroep kunnen kiezen. Kan Pruisen een ander beroep kiezen, dan wat de omstandigheden het opdringen? Al zyn voorgangers in ’t annexeren zyn overleden aan ontbinding. Ook Pruisen (of Duitschland) zal eenmaal weder verdeeld worden, maar is dat eene reden om de *zamenstelling* te ontgaan? Is stilstand mogelijk? Heeft niet Pruisen te veel gedaan om niet genoodzaakt te zyn tot méér doen? Is het niet te sterk om onschadelyk geacht te worden, te zwak toch ook om die sterkte te doen eerbiedigen?

Koning WILHELM heeft volgens BOSSCHA het nadeel der agglomeratiën „leeren” inzien. Maar, vragen wy, is dan die Koning zooveel leerzamer dan zyn voorgangers die sedert een paar eeuwen van het kleine Brandenburg het magtige Pruisen gemaakt hebben? Is hy zooveel leerzamer dan de Souvereinen van Rusland, die voortdurend annexeren zonder de minste vrees voor verzwakking? Gelooft de heer BOSSCHA dat Pruisen uitteert na ’t inslikken der vry heterogene bestanddeelen van dien Staat aan den Ryn, en dat zyn Koning daaruit zyn afschuw tegen agglomeratie zou „geleerd” hebben? Ik kan dit niet aannemen. Evenmin als ik gelooven kan dat een gulzigaard zich van spys

zou onthouden, omdat hy opgemerkt heeft dat ieder die eet, ten laatste sterft. De „bemoediging” die er voor ons te putten is uit de leerzaamheid des Konings van Pruisen is van ’t allooi der warmte die men den arme zou toezegen in November, omdat het ys door lange ondervinding toch wel „geleerd” zal hebben dat het in de aanstaande lente weêr smelten moet.

By het aanhalen en behandelen der „frasen” die op blz. 27 van des heeren BOSSCHA’s arbeid uitloopen in de verklaring: „dat hierin voor Nederland eene bemoediging ligt” heb ik herhaaldelyk de uitdrukking *nationaliteit* gebruikt, en ik moet terugkomen op de beteekenis van dat woord, om de aanmerking te gemoet te gaan dat er onderscheid bestaat tusschen annexatiën in of buiten Duitschland. Misschien zou ik kunnen volstaan met weder op Pruisisch-Polen te wyzen, daar wy toch geen genoegen namen met de onbeheindige wyze waarop de Schryver dat stuk lands heeft willen wegfutselen uit de acte van aanklagt tegen Pruisens annexatie-lust. Eene dusdanige poging omtrent Hannover, Nassau, Keurhessen en Frankfort schynt hy onnoodig te achten. Hy gaat de annexatiën dier Staten in zyne „bemoedigings”-frasen met stilzwygen voorby, alsof het vanzelf spreekt dat Nederland als *On-duitsch Land*, niets te vreezen heeft van eene hebbelykheid die zich alleen onder duitsche *broeders* openbaart. Nederlanders behooren niet tot de duitsche *Nationaliteit*, dit betoogt de Schryver op blz. 27, vlgg. en dus...

Ja, dat betoogt de heer BOSSCHA. En ik weêrspreek hem niet. Ik kan hem reeds hierom niet weêrspreeken, omdat ik van het begrip des woords: *nationaliteit*, geene définitie zou kunnen geven. Maar juist daarom ook was ik begeerig uit BOSSCHA’s betoog iets te leeren, en tot myne groote

smart moet ik erkennen alweêr teleurgesteld te zyn. Dat er nationaliteiten bestaan, wil ik voor een oogenblik aannemen, schoon er veel tegen in te brengen is, en wy veelal, verleid door politieke fictie, dwalen in ons oordeel daaromtrent. Ik wil voorts gelooven dat er eene *Nederlandsche* nationaliteit bestaat, maar wat de kenmerken daarvan zyn, leert ons de heer BOSSCHA niet. Toch moeten die kenmerken nogal sprekend wezen, wyl het miskennen daarvan volgens den heer B. *„buiten de overleggingen liggen zou van een eerlyk kabinet.”*

Ik ga nu die eerlykheid voorby. Ook de vraag, wat er gebeuren zou, als men nu eens (zeer onverhoopt, en byna onmogelyk, maar uit de verte denkbaar toch) te doen had met een onëerlyk kabinet? Neen, ik ga ditmaal al die oppervlakkigheid voorby, om stilstestaan by 't kersgeschenk van nationaliteits-kenmerken dat de heer BOSSCHA zyn *„Landgenooten”* ten beste geeft.

Er zyn daaronder, welke misschien geldig worden gevonden door iemand die in deze dingen bedreven is. Maar ik vrees dat ook de minder bespottelyke, op taal en volksgeest der middeleeuwen gegronde, bewyzen al zeer zwak moeten zyn, als men meent dat zy versterking noodig hebben van beweringen als deze :

„het nationaal gevoel sprak in ons wakker zeevolk, dat op de schepen aan de Moerdijk gestationeerd om Koning LODEWIJK te begroeten, in het want moetende paradeeren, het gegeven ordewoord: „Hoezee!” eenparig veranderde in: „O wee!” Het sprak bij den intocht van NAPOLEON's jongsten broeder in 's Gravenhage, toen men onder de 800 turfdragers er niet één kon vinden die voor het uitgeloofde loon van vier dukaten het rijtuig wilde binnenhalen van den vreemden Koning. Het sprak in veler binnenkamers en in de geestdrift van den dichter van de Hollandsche Natie.”

Matrozen, turfdragers, binnenkamers, HELMERS... och!

Moet onze *nationaliteit* bewezen worden uit zulke dingen, dan wordt het waarlyk tyd dat we eens voor goed gedénationaliseerd worden. De Kandioten die zich dezer dagen met den vyand in de lucht lieten springen, geven *andere* blyken van nationaliteits-gevoel. Ik betwyfel of BISMARCK geroerd zal zyn door den bombast van Helmers. Wel zou hy zich driemaal bedenken voor 't aantasten van een Hollander die in 't „sneuvelen voor de eer van 't Vaderland een zuivren wellust” vindt, maar ik gis dat hy ons, na de vry kalme manifestatie van die matrozen *) en turfdragers, niet voor zoo buitengewoon „wellustig” zal aanzien.

*) En die historie van de matrozen is niet eens waar. Ze kan niet waar zyn. 1°. Geen hollandsch matroos roept: „hoezee.” 2°. Geen hollandsch officier kommandeert dat woord. 3°. Geen matroos gebruikt het woord: „O wee!” Die uitroep is zelfs geen hollandsch, dat heet: geen *spreek-hollandsch*; 't is een boekenwoord. Als de matroos kwaad is, verschuift hy zyn pruim, en broemt: „*verdomme*” waarvoor men trouwens ook niet bang hoeft te zyn.

Dat *hoezee* nooit geroepen wordt, kan BOSSCHA van elken zeeman hooren. De dappere vaderlandslievende rymklank van „O wee!” had dus geen voorman.

Hoezee is niet (zooals ik telkens door „letterkundigen” hoor beweren) een hollandsch woord. Het is *hongaarsch*, en 't grondwoord der benaming, tevens oorlogskreet, van *huzaren*. Het woord heeft in 't hongaarsch twee beteekenissen. De eene is: *twintig*; de andere is my ontgaan, doch in Hongarye zelf is men 't oneens, welke dier twee beteekenissen tot de afleiding van 't woord *huzzar* (speciaal-*hongaarsche* kavallerie) heeft aanleiding gegeven. Als men de beteekenis van *twintig* aanneemt, zou 't doelen op de heffing der rekruten, één man van de twintig, of zoo iets.

Hoerah is niet *hollandsch*, niet *engelsch*, niet *russisch*, maar behoort tot al die talen tegelyk, als de by benadering gespelde onomatopoe van „*rrrrr*”, of „*hhrrrr*.” (ῥῥ, verkorting van ῥῥα). 't Is de indisch-grieksche geaspireerde *ro* (ʹρ), dezelfde letter die 't maleische *ajeR* onderscheidt van 't sanscrit-germaansche *aa*, *au*, *ae*; die aan 't slot van *oesser*, *wasser*, het verschil aanduidt tusschen een stilstaande *oase* en een stroom, en die in 't javaansch het vredig *banjoe* opstuwt tot den donderenden, alles verwoestenden *banjeR*. Niet schoolmeesters hebben de taal gemaakt, maar

„In de binnenkamers.” Juist! Maar, m'nheer BOSSCHA, die binnenkamers bewyzen juist tegen den nationaliteitszin. Dat men, onder het continentaal-stelsel ontevreden was aan de thee (zegge: aardbeienbladen-extract -) tafel, geloof ik. Dat men ongaarne aftreksel van gebrande rogge slurpte voor koffi, en zelfs niet tevreden was met eikelkoffi (schoon die zoo goed is voor de klieren, zeggen ze) zie, ook dat geloof ik. Maar ik vind in zulke ontevredenheid in de „binnenkamers” geen blyk van nationaliteitszin. Die binnenkamer bederft alles. Niet in zyn „binnenkamer” hield LEONIDAS de Perzen tegen. Niet in „binnenkamers” streken de bewoners van Saragossa. Het tooneel waar vaderlandsliefde zich openbaart, is de straat, de markt, de wal, de heerweg, het veld, de zee. Open lucht, open lucht altyd! „Binnenkamer,” zegt ge? Geen voorhuis, gang, corridor, balkon? Geen zolder, geen vliering? O, ik begryp uwe vaderlandsliefde, ze draagt het kleed, en deelt in de eischen uwer godsdienst. Ook zy verschuilt zich in de „binnenkamer,” om „niet t'huis!” te laten geven aan ieder die zich komt informeren naar haar welstand en werkzaamheid.

Of de pruisische landweer heel bevreesd zou zyn voor een vaderlandsliefde die zich opsluit als een kraamvrouw van drie dagen? Dit betwyfel ik.

Maar, zegt men, in de „binnenkamer” kiemen groote gedachten, die uitspruiten, wassen, heerlyke vrucht geven. Dat kan zyn. Maar als de heer BOSSCHA dit bedoelde, had

de natuur. Van haar moesten de lui die „Woordenboeken” schryven, iets trachten te leeren.

Nu staan zy, met al hun boekenwysheid, eigenlyk beneden den zeer ongeletterden vice-admiraal K., die in het vuur zyner voordragt, aan een dame willende beschryven hoe zyn scheepsvolk by zekere gelegenheid van geestdrift blaakte, zyn matrozen schetste als „hoerah” roepende in het want. Hy maakte flinkweg van „hoerah” een werkwoord, dat op paradéren rymde. Kan men geestdrift plastischer teekenen? Verbeeldje, in 't want!

hy, in plaats van de verzekering dat men zoo vaderlandslievend binnenkamerde, ons iets van dat kiemen, wassen en vrucht dragen moeten toonen. Neêrlands zeer vaderlandslievende redenaar, VAN DER PALM, zal waarschylyk ook wel een binnenkamer gehad hebben. Wat hy daar bepeinsde is aan 't licht gekomen, en aan de stukken die deze laaghartige godverkondiger voor den dag bragt, kan men zien van welk gehalte het nationaliteits-begrip was, dat zich in de „binnenkamers” verschool. *)

En gyzelf, BOSSCHA, durft *gy* die matrozen pryzen en die turfdragers (die, als zy deden wat ge beweert, dan toch, hoe laf en flauw ook, naar turfdragers- en matrozen-manier deden wat zy konden) *gy* die één regel vroeger, „*het diep buigen voor een vreemden heerscher,*” fluweelzacht en hoffelyk (maar waarachtig niet mannelyk, ferm of vaderlandslievend!) hebt gekwalificeerd, als voortvloeiende: „*uit berekening of voorzigtig beleid?*”

— „Dat is . . . domme, gemeen, zou een matroos zeggen, als hy ten minste aan den Moerdyk zyn hollandsch niet verleerd had. En zóó'n matroos met zyn ongerymde taal, zou ik graag de hand geven, al was 't niet in een „binnenkamer.” Niet omdat ik zyn onbeschaafd vloeken mooi vind; niet ook omdat het *baat*, maar wyl 't dan toch aangenaam afsteekt by de oudwyfsche praat die wy uit „fatsoenlyke” kringen te hooren, en in sommige brochures te lezen krygen.

En uit *zulke* kringen, uit de kringen waar men vier dukaten kan besteden om een turfdrager te verleiden tot felonie, uit *zulke* kringen zal de leus uitgaan die 't vaderland bewaren moet voor slaverny? Dat is inderdaad zeer „be-

*) Zie over dien VAN DER PALM en zyn nationaliteits-begrip myn *Ideën*, II, blz. 295.

moedigend." Zyn de lui opgehangen die 3200 dukaten boden aan de turfdragers? Dit verhaalt BOSSCHA niet. O neen, die heeren noemt hy "voorzichtig," "beleidvol."

EN HELMERS! Ik laat nu de soort van 'smans verzenmakery buiten spel, hoe kan BOSSCHA die zelf *Schryver* is, zóó zelfs dat hy in staat was op hoog bevel een heel fatsoenlyk boek te vullen met de levensgeschiedenis van WILLEM II, en die dus weet wat *woorden* beduiden; hy die (blykens dat boek en de nu behandelde brochure) tevens weet dat woorden eigenlyk *niets* hoeven te beduiden, en vooral niet, wanneer ze met wat klank en wat maat en wat rym, als een nietig soldaatjespel van den geest, in gelid zyn gesteld, hoe kan BOSSCHA HELMERS aanvoeren als blyk van Nederlandsche nationaliteit? Zie, ik wil eens aannemen dat HELMERS indedaad *dichter*, en dus vóór alles een slaaf der *waarheid* geweest ware, omdat een dichter niet liegen kan; ik wil aannemen dat hyzelf dus werkelyk bezielde was van liefde voor het vaderland, en dat alles juist, precies, was als hy beschreef; dat dus elke Batavier tien Romeinen, elke "naneef" honderd Spanjaarden waard was, dan vraag ik, waar wy weerklank hooren of gevolg zien van zyn roemkretten? Welk schildgekleetter antwoordde op zyn luid geroep? Was dat zwygen minachting voor zyn bombast? O neen, men nam zyn decimaal-vermenigvuldigend-vaderlandsche-deugdstelsel letterlyk op. Men meende dat de man dichter was, bezielde dichter, en dus de waarheid zeide. Kwamen jongelingen te voorschyn met hunne fra-méen? Krysten de vrouwen haar oorlogszang? Ordende men de strydwagens? Vlochten de maagden hare lokken tot pylkoord? Scherpten de mannen hun zwaarden?

Niets van dat alles! Men trok zich terug in de "binnenkamers," te laf zelfs om op straat lafhartig te wezen, en telde daar dukaten om turfdragers te betjoenen tot paardedienst.

Wie geen *schryver* is, en dus woorden meent te moeten gebruiken tot het meêdeelen van wat hy op 't hart heeft, keert BOSSCHA's stelling om: Zóó diepgezonken was het besef van nationaliteit, dat de ellendelingen niet ontwaakten uit hunne apathie, zelfs door 't klinkend geschreeuw van een HELMERS. De man is, meen ik, vervolgd door de fransche politie. Men leerde my in m'n jeugd, „dat hy aan den staart van een paard naar Parys was gesleept,” hu! Dat had de fransche politie niet moeten doen, al geloof ik ook niet aan die staartreis. Waarlyk, 't is een zeer onschadelyk werk, de Nederlanders opteroepen tot verzet tegen onregt. NAPOLEON had op twee ooren tegelyk kunnen slapen, als hem nooit andere gevaren bedreigd hadden, dan hollandsche geestdrift, opgewekt door een hollandschen verzenmaker. De kruieniery en het continentaal stelsel hebben hem méér kwaad gedaan. HELMERS, naar ik meen, zelf kruienier, heeft zich, om op zyne wyze regt dichterlyk te zyn, zoo ver mogelyk verwyderd van zyn vak en het dagelyksche. 't Klinkt zoo ordinair, meenen zulke menschen, iets te bezingen dat werkelyk bestaat. Een seraf, een wol-kentroon, God, voorvaderlyke heldemoed, al die dingen zyn rekbaarder ter behandeling dan een kruieniersknecht, een leuningstoel, de prys der koffi, en de tegenwoordige lam-lendigheid, allemaal zaken die men zien, tasten en onder-vinden kan.

En wat hebben dan de „vaderlanders” uit HELMERS' tyd gedaan, om te bewyzen dat de man niet alleen stond? Niets. Ik houd my zelfs verzekerd dat hy voor zeer „onfatsoenlyk” doorging in de oogen der mannen van het „voorzichtig beleid.” Dit is rekenkunstig te bewyzen. Als men drie-duizend dukaten biedt voor een turfdragers-laagheid, hoeveel smaad verdient dan de hoogheid van een verzenmaker? HELMERS moet gesmaad geweest zyn. De mannen van de „binnenkamer” weerden hem uit hun salon. Hy was com-

promettant. Er moest iets gezocht worden om de laagheid te vergoelyken, waarmee men een man overlaadde voor wien men zich schaamde: „HELMERS was een groot dichter, maar . . . hy *dronk!*”

Lieve, brave ellendelingen van „voorzichtig beleid,” geloof me eens ditmaal, menschen als HELMERS, die al is 't dan maar in rym, zich verzetten tegen den laaghartigen geest des tyds, hebben nauwlyks 't noodige om te eten. Van drinken, van te veel drinken, van overdaad, is voor hen geen spraak. Waarlyk, gy zorgt wel voor hun nuchterheid.

Vaderlandsliefde? Is dat vaderlandsliefde, dat ge den man brandmerkt als dronkaard, die dan toch moed . . . rymelde, toen alles lafhartig wegkroop?

Na al de byeen geschoofde „bemoedigingen,” is echter de heer BOSSCHA niet tevreden met zyn oogst. Het kon zyn, meent hy, dat men zyn troost wat schraal vond. En ziedaar, een nieuw gewas van hoopgevend graan bedekt het veld zyner fantaisie, en wacht op den sikkels van den troostboer. Maar ditmaal groeit het koren op vreemden akker. De hollandsche „bemoediging” ligt in Pruisen zelf.

Wy willen eens nagaan hoeveel leegte er worden binnengevoerd in de voorraadschuur der hoop.

„Pruisen, zegt de Schryver, heeft nog geruimen tijd noodig om zich te handhaven op de nu bereikte schitterende plaats. Er kan nog wel een eeuw verloop, eer de gevoeligheid van zoo vele vernederde Vorstenhuizen zal toelaten dat het Huis van Hohenzollern rustig voortga zijne roeping te vervullen om Duitschlands eenheid te voltooien.

Deze halm is niets waard, en de Schryver zelf heeft dit voorzien, waar hy erkent: „Veroveringen wekken lust tot veroveringen.” Dat is de waarheid. Maar als de Schry-

ver dit erkent, hoe rymt dan die erkenenis met de redenering dat de plaats gehad hebbende veroveringen juist in tegenovergestelden geest zullen werken? 't Is weêr als uit de rhetoriek-tyd onzer jeugd, de spinazie-redenering: „ik houd niet van spinazie, en ik ben er bly om. Want als ik van spinazie hield, zou ik ze eten, en dat deed ik niet graag, want ik houd er niet van.”

„Veroveren wekt lust tot veroveren.” Juist! En meer nog: veroveren noopt, dringt, ja dwingt tot veroveren. Stilstand is onmogelyk. Men moet voor- of achteruit, en door het gebeurde is Pruisen verplicht vóóruit te gaan. Het behaald succes heeft een factor meer gevoegd by de factoren die by Königgrätz hebben gezegevierd: het volk. Met weêrzin trok het te velde, wyl 't zooals te begrypen was, de bedoeling van den stryd niet inzag. Maar de tyd is misschien niet ver waarop het kabinet te Berlyn zal worden meegesleept door de beweging die het niet zonder moeite in 't leven riep. O zeker, als men den Hohenzollers, als men BISMARCK vraagde: wat is u na den gebruikten maaltyd het liefst? Zeker zouden zy, in BOSSCHA's geest antwoorden: „Ach, wy zyn rustige lieden, en vragen een eeuw tyd tot een digestie-slaapje.” BOSSCHA voorspelt als toekomst wat slechts wensch is, en wy weten toch dat wenschen en toekomst tweeërlei zyn. Juist omdat er inspanning noodig is tot het voltooiën van de eenheid, kan men geen rust voorspellen. Is de inlyving van Frankfort eene geruststelling voor Hamburg, voor Lubeck, voor Bremen? Staat de troon van Brunswyk vaster, omdat de stoel van den keurvorst te Kassel is omgeworpen? Is de Oldenburger gerust, omdat de Nassauer rondzwerft? Is Saksen's bestaan gewaarborgd door de vernietiging van Hannover? Zal de „gevoeligheid van zooveel vernederde Vorsten” ten behoeve hunner nog niet zóó erg, maar ook reeds tamelyk sterk, vernederde collega's uitrigten, wat zy niet konden bereiken

voor zichzelf? Mèt legers en generaals, mèt beschikking over de Staatskas, mèt hulp van ministers en ambtenaren, mèt het bezit des lands en zyne hulpbronnen, hebben de vorsten van Hannover, Nassau en Hessen zich niet weten staande te houden, en zal nu, *zonder* dat alles, hunne gekrenkte gevoeligheid op eens de magt krygen om Pruisen tegen te houden in zyn loop? Deze bewering is belachelijk. De „gevoeligheid” der weggejaagde Vorsten openbaart zich in gekibbel over „domeinen.” Niet tegen Pruisen stryden zy, ze pleiten voor *Pruisen’s* regtbank, *tegen* hun volk. Zy nemen genoeg in den gepleegden roof, of in wat hun zoo moet voorkomen, mits de overweldiger hen late deelen in de winst. Koning GEORGE van Hannover maakt in zekeren zin eene uitzondering. Hy onderhandelt niet met Pruisen over zyn aandeel in den buit. Maar dat hoefde ook niet, hy had dat aandeel meegenomen. De zes Nassausche W’s (Woud, Wyn, Weide, Water, Wild en berg-Werken) kon de Hertog zoo gemakkelyk niet meênenemen, en Pruisen is *bon prince* in ’t beoordeelen zyner aanspraken, al mort het volk. Waarlyk, den Hertog kon men missen, maar waarop grondt zich zyn aanspraak op die domeinen? Nog is die zaak niet uitgewezen, maar zeker is het dat aan ADOLF gunstiger voorwaarden zullen worden toegestaan door Pruisen, dan hy ooit had kunnen bedingen voor eene Kamer van Nassausche afgevaardigden. En Keurhessen! Waarlyk de „gevoeligheid” van een Vorst *die zyn eigen volk haatte* (hy verklaarde dit meermalen ronduit, en de bewyzen zyn menigvuldig) niet *die* gevoeligheid zal Pruisen hinderen in ’t regelen van den nieuwen toestand. De band tusschen Hessen en zyn Souverein was waarlyk zoo eng niet aangehaald, dat het verbreken daarvan zooveel „gevoeligheid” zou teweeg brengen, en er is, als gewoonlyk, hebbelykheid noodig van „frasen” om zoo iets te durven beweren. Voor jaren geleden reeds zou in Cassel iedere

mogendheid met gejuich ontvangen zyn, die 't land kwam verlossen van zyn Keurvorst. En Hannover! Hannover met zyn landjonkery en z'n staatskathechismus! Hannover waar de Koning zoo gehaat was, dat nog zeer kort geleden hetzelfde Pruisen dat nu dien Staat, als zoodanig, vernietigd heeft, al zyn invloed noodig had om eene omwenteling te voorkomen? Behalve Frankfort dat, zonderling genoeg in middeleeuwsche vooroordeelen geïncrusteerd, tevreden was met zyn toestand, en nu indedaad „gevoelig is over zyne vernedering” *eischte* de toestand der ingelyfde Staten verandering. Niemand had verwacht dat deze verandering van Pruisen zou uitgaan (omdat men BISMARCK niet genoeg kende. Een groot man!) daar Pruisen zelf scheen mank te gaan aan 'tzelfde euvel dat men elders betreurde, maar ieder was overtuigd dat de toestand zóó niet blyven kon.

En daarvan is men nog overtuigd in de Staten die niet geannexeerd zyn. Oldenburg, Brunswyk, Mecklenburg, het reusachtige Reuss, al de staatjes van het nieuw Noord-duitsch Verbond zyn verwonderd dat ze nog bestaan. In het groothertogdom Hessen klaagt men, niet over het méeslepen van 't Oberland in de noordsche beweging, maar daarover dat het rykje niet geheel en al in die beweging deelen mag. Ook Saksen is bedroefd over de halfheid waarin men het laat voortsukkelen. Zuideutschland, Baden, Beieren, Wurtemberg, worden afgescheept met een hoogmoedig: „*non digni estis intrare...*” als een gedropen doctorandus van MOLIÈRE.

Want, *qui se fait attendre, se fait désirer*, zal BISMARCK denken, omdat er, hoe makkelyk ook het binnendringen in Hannover, Keurhessen en Nassau geschied is, een nog gemakkelyker manier bestaat, die dus de voorkeur verdient. Het is: zich te laten binnenroepen, binnentrekken. Dan wint men zelfs de moeite uit zich den schyn te geven van een krygstaktiek als van den heer VON MOLTKE.

„Nog niet!” is er geantwoord aan de Zuidduitsche staten die door de halve vernedering van deelname in een Noordduitsch (zegge: *Pruisisch*) Parlement, de heele vernedering van inlyving willen ontgaan, *nog niet!* Eerst moeten wy ons consolideren in onze nieuwe waardigheid. Pruisen heeft zeventien stemmen in de Bondsvergadering, waartegen de overige leden *te zamen* slechts zestien stemmen kunnen overstellen, als zy eens *par impossible*, onderling gelyk van meening waren. Dat overwigt van Pruisen is op 't oogenblik te schoon, om 't te bederven door toelating van Zuidelyken invloed. Als men nagaat dat deze mogendheid reeds nu, ook buiten dat Parlement om, beschikt over de strydkrachten der Noordduitsche staten, dat het voortaan die staten ook diplomatisch zal vertegenwoordigen, dat het hun regt om oorlog te voeren of vrede te sluiten geheel en al in handen genomen heeft, moet men erkennen dat de Zuidduitsche Mogendheden al zeer diep gevallen zyn, waar zy het toetreden tot zulke slaverny als een gunst afbedelen.

Welke moeielykheid zou dan Pruisen in den weg staan, om zyn gang te gaan? Waar ziet de heer BOSSCHA bezwaren die zóó ernstig op de Pruisische politiek zouden kunnen werken, dat deze behoefte hebben zou aan „eene eeuw” rust? Pruisen is niet vermoeid, maar opgewekt; niet afgemat, maar aangevuurd, en elke hoop die gebouwd wordt op zyn werkeloosheid uit overmaat van arbeid, is ydel. Zelfs, wat anders reeds vóór of gedurende een oorlog niet het geval pleegt te zyn, zyn schatkist is in goeden staat. En alsof dit niet genoeg ware, er bestaat eene byzondere oorlogs-reservekas, met veertig millioenen thalers gevuld. Eindelyk (o, weelde van welvaart, maar geen weelde van hoop voor hen die op werkeloosheid of uitputting staat maken!) er zal nog *bovendien* een krygsfonds worden gesticht, waartoe alle Noordduitsche Staten het hunne moeten bydragen, en waarvan het goede, zorgdragende en accurate, maar vol-

strekt niet vermoeide Pruisen, de onbaatzuchtige kassier zal zyn.

Toch dreigen er wolken aan den horizon. Maar ze zullen, wel ver van rust te kweeken, uitbersten in een onweêr dat de door den heer BOSSCHA voorspelde rust hevig verstoren zal. Juist omdat Pruisen geene of niet noemenswaardige moeielijkheden ontmoet in Duitschland, moet het den nayver en de bezorgdheid opwekken in den vreemde, in Frankryk. In Frankryk dat verrast werd door de onverwachte mondigheid van zyn nabuur, dien het voor onvolwassen of kindsch aanzag. De *Kladderadatsch* gaf onlangs een plaat waarop twee krygslieden, gescheiden door eene rivier, met elkander stonden te praten. De een, een landweerman leunende op zyn *zündnadel*geweer, antwoordde: „met veel genoegen, kameraad!” op het voorstel van den ander, een *chasseur de Vincennes*, om eens samen te schieten om den prys.

Top! Maar ik ben niet klaar. Gelief een oogenblikje te wachten...

Op den achtergrond ziet men eene usine met rookende schoorsteenen, omgeven en gevuld door arbeiders in de grootste bedryvigheid. 't Is de fabriek van Chassepot-geweren.

Elk fatsoenlyk man in Nederland haalt den neus op voor een bewysgrond dien ik meen te mogen putten uit de *Kladderadatsch*. Maar men gelieve te begrypen dat geestigheid en geest in 't buitenland niet, als by ons, in den ban zyn; dat de *Kladderadatsch*, als *Punch* in Engeland, werkelyk de uitdrukking bevat van den volksgeest, en omgekeerd veel invloed uitoefent op den geest des volks. Wil men echter de getuigen hooger zoeken? Welnu, BISMARCK, die graaf, minister en fatsoenlyk is, en wiens getuigenis dus, al is hy dan een groot man, niet door Nederlanders zal worden gewraakt. BISMARCK heeft herhaaldelyk, en nu onlangs in de

ministerconferentiën ter vaststelling eener constitutie voor den Bond, gewezen op de noodzakelykheid om gereed te zyn tot het afweren van eenen buitenlandschen aanval.

Zelfs in de Marine heerscht eene bedryvigheid, die niet van rust of uitputting getuigt, *) en die de door den heer BOSSCHA zoo gul toegestane eeuw van rust, als volkomen onnoodig schynt aftewyzen. Men zal in geheel Pruisen geen tien personen vinden, die staat maken op vrede. De toon der dagbladen is scherp, tartend, overmoedig. „Wy kunnen veel van u leeren, zeide onlangs de *Keulsche Zeitung*, de Franschen toesprekende, maar gy evenveel van ons. Wy zoeken den twist niet, en zullen ons niet bemoeien met *uwe* staatkunde, met *uw* gewoel, met *uwe* eeuwige onrust, zoolang gy binnen uw grenzen blyft. Maar wy eischen dezelfde bescheidenheid van *uwe* zyde. Durft ge u inlaten met *onze* zaken, by God, dan zult ge ondervinden dat de duitsche man een *man*, en de duitsche natie eene *natie* is!” Deze laatste woorden schilderen vry nauwkeurig den geest die in Pruisen heerscht. Al betuigende dat men niet zal aanvallen, verwacht en wenscht men een motief tot aanval.

*) De voor zeker gehouden benoeming van den heer VON MOLTKE tot minister van marine is van groote beteekenis. De hem in Pruisen toegekende specialiteit is het ontwerpen van krygsplannen. Het departement ten welks behoefte men den generalen staf des legers van zyn chef berooft, moet bestemd zyn een zeer belangryken rol te spelen. Men weet overigens dat Pruisen yverig in de weer is in China, in Japan. Met het eerste zyn onderhandelingen aangeknoopt over den afstand van Formosa. Aan de universiteit te Berlyn stond onlangs op het „zwarte bord” eene oproeping van jongelieden, geschikt en genegen om naar Japan te gaan, ten einde zich daar te bekwamen tot tolken. Zelfs met den sultan der Soolo-eilanden (een roofstaat) is Pruisen dezer dagen in aanraking gekomen. Overal heerscht leven, alles is ontwaakt, bedryvig, vurig. Alles zoekt bezigheid, nitbreiding, gelegenheid tot aanwending van kracht. En men durft spreken van behoefte aan rust, en men bouwt op die behoefte als op een grond van „bemoediging?”

Er is warmte, vuur, gloed ontstaan uit den laatsten kryg, en slechts één jammer betreurde men, dit: dat de vyand een duitscher was // De hand onzer landweermannen moge nu en dan gesidderd hebben by 't afdrukken, toen onze kogels mikten op het hart van duitsche broeders, wy zwe- ren dat zy niet sidderen zal, als gy, o Franschen, het waagt uwen voet te zetten op Duitschen grond!" Zoo schreef on- langs de Keulsche, en zóó spreekt het volk. Alöm drukt de smaad van het eerste Napoleontisch tydvak zwaar op de ge- moederen, of liever het besef daarvan is op nieuw levendig geworden; men voelt zyne kracht, men wil die aanwenden; er is behoefte aan wryving en stryd, en juist andersom dan de heer BOSSCHA ter "bemoediging" aanvoert, zal er eer moeite vereischt worden tot het tegengaan van beweging, dan tot het dwingen daartoe. Ik laat nu in het midden of deze aandrang zal uitgaan van het volk, of uit de kabinet- ten. De kabinetten zullen wel moeten meêgaan als het volk dryft, en mogt men al in staat zyn tot breidelen der los- gelaten driften zoolang de verwachte aanleiding uitblyft, gewis wordt dit onmogelyk als er van Frankryks kant een protest zal uitgaan tegen den al te voorspoedigen wasdom van zyn buurman.

En meent de heer BOSSCHA dat de schok der ontinoeting van die beide massaas opeengehoopte driften, Nederland niet beroeren zou? Dan moet ik hem verzoeken ons de blad- zyde der geschiedenis aan te wyzen, waarop oude en nieuwe Franken worden voorgesteld als in stryd, zonder dat de Nederlanden, die *pré aux clercs* van Europa, daarin betrok- ken werden?

Zulke bladzyde bestaat niet. En de heer BOSSCHA is hiervan zóó overtuigd, dat hyzelf op blz. 46 een heerlyk schoon geteekend beeld geeft van Nederlands toestand in geval eener Europesche collisie. Ik raad ieder aan die bladzyde te herlezen. Zy alleen is meer waard dan de geheele brochure.

Maar... het is de vraag niet of de heer BOSSCHA een bekwaam schryver is. De vraag is, wat er overblyft van de „bemoediging,” en of ik niet regt had hem te beschuldigen van phraseologie? Het verdient overigens opmerking dat juist het besef van Nederlands *gevaar* den schryver die schoone passage in de pen gaf. Het schynt dat hy, daar iets meer dan *schryver*, indedaad doordrongen was van zyn onderwerp. In geene der bemoedigingsfrasen is gang, drift, kracht. De „bemoediging” is verzonnen en gemaakt; het *gevaar* echter stond BOSSCHA levendig voor den geest, en waarlyk, als hy zyn eigen werk naleest, moet hy betreuren door vroeger bekleede betrekkingen, traditiën, en hebbelykheid van „frasen” misschien, zoo vaak genoodzaakt te zyn tot het beschryven van niet-gevoelde indrukken, daar de ongewone waarheid hem indedaad ver verheft boven de talenterigheid van een professor of minister.

De schildering van Nederland, platgetreden onder den zwaren voetstap der strydende partyen, en „hygende onder ’t wigt van wee,” is echter slechts voorwaardelyk. Zoo zou ’t er uitzien, als wy ons niet behoorlyk hadden voorbereid. Op die voorbereidingen zal ik terugkomen. Eerst nog een paar „bemoedigingen”

Onder die rubriek behooren de hoogstgewichtige omstandigheden, dat: Hohenzollers en Oranjes „door bloed- en aanverwantschap aan elkander verbonden zijn,” en: dat er tuschen de beide volken „honderden en duizenden banden bestaan van familie-betrekkingen, door handels- en nijverheidsbelangen, door wederzijdsche hoogachting van wetenschappelijke talenten en kunstgeniën.”

Ei, ik meende dat vorstelyke huwelyken niet meer zoo veel gewigt legden in de schaal? Was ’t den Schryver ontgaan, dat hy dit op blz. 1 gezegd had? En al had hy ’t niet gezegd, gelooft hyzelf aan dat gewigt? Gelooft iemand daaraan? Wy weten dat er onder de titels des Konings van

Pruisen ook voorkomt die van *Prinz von Nassau-Oraniën*; wy meenen zelfs dat hy zich *Heer van Breda* noemt; ook weten wy dat de grootmoeder van onzen Koning eene Pruisische prinses was, maar als zulke verwantschappen tot vrede leidden, zou men om oorlog te maken altyd heel ver moeten gaan, want waar bestaan zulke relatiën niet? Dus: frasen.

En de verbinding door handel en industrie! Maar eilieve, zulke verbindingen leiden juist tot het leeren van den weg. Ik geloof niet dat wy zaken doen met Abyssinië, en zou dus voor Abyssinischen invloed of veroveringszucht minder bevreesd zyn, maar 't omgekeerde, hoe men dóór „zaken” met elkander te doen, van lieverlede geraakt tot het doen van zyn *eigen zaken*, leert dunkt my de ondervinding. Ik weet niet of er aan het hof des Sultans van Bantam brochureschryvers waren, maar ik geloof dat men 't daar vreemd zou gevonden hebben, als een gewezen *mantrie* of *penghoeloe* het volk omtrent de veroveringszucht der Hollanders had willen gerust stellen door de opmerking dat die natie Bantamsche peper kon gebruiken. Als wy BOSSCHA's stelling omkeeren (wat niet altyd mag, dat weet ik wel, maar gesteld eens) zouden wy byna tot de conclusie komen dat er een inval van Maanbewoners voor de deur stond, omdat we nooit koffi expediëerden naar die planeet. Is niet BOSSCHA's redenering over onze uitzigten op rust, gebouwd op handelsrelatie, alweder eene frase?

Maar erger dan eene „frase” is dat andere: die wederzydsche hoogachting van kunstgeniën en wetenschappelyke talenten. Dit is eene *onwaarheid*. Wie er ten onzent kunstgeniën zyn, weet ik niet. Ik weet niet of wy zulke monsters bezitten. Misschien houden zy zich schuil uit vrees voor mishandeling. Maar wetenschappelyke talenten? Ik wil de grenslyn tusschen al- of niet-talent, tusschen al- of niet-wetenschap, niet te scherp trekken, en geloof den Schryver der brochure onder onze wetenschappelyke talen-

ten te mogen stellen. Ik denk niet dat hyzelf honderd personen in Nederland als zoodanig boven zich zal rekenen, en dat doe ik ten zynen opzigte ook niet! Welnu, de heer BOSSCHA, die professor was, die Minister was, die minstens onder de honderd hoogststaande wetenschappelyke talenten behoort welke Nederland oplevert, is in 't naburig Pruisen zoo weinig bekend, dat men niet eens zyn naam behoorlyk spellen kan, en dat men eene *Kraft*-brochure, die N.B. nogäl op Pruisen betrekking heeft en reeds als zóódanig de aandacht trekken moest, niet eens de moeite eener ernstige aankondiging waardig keurt. Het minste prulletje van een franschman vindt zyn weg; *ons* geschryf blyft onbekend, ongewaardeerd. Ja zelfs, met uitzondering der eigenlyke taalgeleerden, obstineert men zich ons het bezit eener taal te ontzeggen. De bekrompenheid waarmee sommige Hollanders zich een Duitscher voorstellen als bakker of slagter, heerscht in Duitschland omtrent ons in nog hooger mate. Ik verschoon die domheid niet; meermalen verzette ik my met al de kracht die in my is, tegen dusdanige aanmatigingen, en soms had ik het genoeg den vyand uit het veld te slaan, maar dit alles wederspreekt het *feit* niet, dat onze „wetenschappelyke talenten” in Duitschland geminächt worden met en uit dubbele ignorantie, of door ze niet te kennen, of door ze niet te schatten.

Daar ik des heeren BOSSCHA's eigenliefde in het spel bragt, zal hy my waarschyglyk toegeven dat de door hem ter „bemoediging” ingeroepen „hoogachting” niet zoo byzonder „wederzydsch” is. En ik laat nu daar of *wy* zoo hoog loopen met *Duitsch* „talent,” met *Duitsche* „wetenschap.” In vele kringen is de *Duitsche* ontwikkeling een gesloten boek, dat niet wordt ingezien dan om te leeren dat „billyk” veel mooier klinkt dan „goedkoop.” Maar daar ik ook door anderen dan den heer BOSSCHA wensch gelezen te worden, zal ik een ander voorbeeld moeten aan-

halen. Op myne eerste bladzyde heb ik de aankondiging der vertaling van *Klaasje Zevenster* meêgedeeld. Is de daarby aan den heer VAN LENNEP gegevene kwalificatie een bewys van „hoogachting voor talent?” Ik laat ieder vry in zyne beoordeeling van de werken des heeren VAN LENNEP. Ikzelf heb *Klaasje Zevenster* niet gelezen, en al heb ik, na Huër's voorlichting en met terugzigt op *Pleegzoon*, *Roos van Dekama* en *Huyck*, in verband ook met de openhartige verklaring van dien Schryver dat hy wel eens (heel dikwyls, ja byna altyd) op vreemd gebied stroopt, geen hoog idee van dat werk, zeker is het dat die Roman in Nederland opgang heeft gemaakt, en even zeker dat de heer VAN LENNEP, minstens alweer, behoort onder de honderd hoogststaande talenten van ons landje. Waar is nu de „bemoedigende” deutsche hoogachting voor Nederlandsche talentenrigheid? Frasen!

Maar de vertaling zelf zou daarvoor kunnen pleiten? Och! Ook *de Roos van Dekama* en *de Pleegzoon* zyn vertaald (het laatste onder den meer lokkenden titel van: *das Turnier zu Harlem*) maar zou de Duitscher het aantal vertaalde *Duitsche* romannetjes dat onze leesbibliotheken vult, aannemen als bewys onzer hoogachting van „wetenschappelyke talenten?” Eén Duitse Schryver (en 't was de beste niet, schoon hy veel goeds had) LAFONTAINE, heeft in het begin dezer eeuw opgang gemaakt in Nederland. Doch men noemt hem niet meer. Wy, en de Duitschers ook, zyn beschaamd over den smaak onzer grootouders, en wy kunnen dus onze voormalige ingenomenheid met dien polygraaf alweer niet gebruiken als certificaat van betoonde hoogachting voor Duitsch talent.

Wanneer echter vertalen synoniem is met „hoogachten,” zyn wy de hoogachtendste natie van de wereld. Wy achten de Franschen hoog. Wy achten de Engelschen hoog. Wy achten de Amerikanen hoog. Wy achten de Zwitseren hoog. Wy

achten de Duitschers hoog. Ik voorzie het oogenblik dat wy den Samoieden een bewys van hoogachting geven zullen, door uit hunne taal in de onze eene verhandeling over te brengen, waarin de Hollandsche boer wordt onderwezen in 't kaasmaken, of de Hollandsche matroos in 't splitsen, vloeken en rymen. Heb ik niet dezer dagen in de courant een werkje aangekondigd gezien: *het leven van den admiraal de Ruyter, vertaald uit het Duitsch?*

Wy zyn dus zeer hoogachtend. Maar, zou men denken dat deze manier van hoogachten geschikt is om hoogachting in te boezemen voor *onze* nationaliteit, voor *ons* „wetenschappelyk talent? Ik geloof: neen! En alweder besluit ik met de meening dat het wijzen op zulke „bemoedigings“-gronden niets dan eene frase is.

Maar er is nog meer „bemoediging.“ Pruisen had vroeger behoefte aan zeegaten. Thans, na het verkrygen van Kiel, niet meer. Dat Kiel is een „pistool, gezet op de borst van het Noorden“ en dus...

Ziedaar nu onze bemoediging gegrondvest op een pistool. Ik had er niet tegen, als *wy* in 't bezit van zoo'n wapen geraakt waren, maar pistolen in de hand van een vermoedelyken (of mogelyken) vyand, vind ik een zonderling motif tot geruststelling. Wy hebben juist aan Kiel kunnen waarnemen, hoe handig het tegenwoordige Pruisen zich pistolen van die soort weet te verschaffen. Zou men dit niet kunnen aanvoeren als grond tot *bezorgdheid* dat het ook raad weten zal om *onze* vestingen, zeegaten, of wat ook, in sabels, buksen of geschut te veranderen, zoodra die metamorphose noodig wezen zal om den een of anderen vyand op de borst te zetten?

Alweder ter „bemoediging“ vernemen wy nu dat het niet de schuld is der Regering van Pruisen, dat de Marine van

dat land niet reeds veel magtiger is. Ik vind eene vermeerdering van 4 vaartuigen tot op 69, van 18 kanonnen tot op 392, in zestien jaren tyds nog al wel. De kamers hebben grootere uitbreiding tegengewerkt, zegt de heer BOSSCHA, en schetst die tegenwerking in een paar ironieke regels. Daaraan doet hy wel. Nooit zal hy meer kwaad kunnen zeggen van de Pruisische Volksvertegenwoordiging, dan ik bereid ben als waarheid te erkennen. De Tweede Kamer te Berlyn is byna zoo ellendig als de onze in den Haag. Maar welke „bemoediging” ligt er verborgen in het feit dat de regering van BISMARCK, die zooveel wist uitte-rigten ondanks de tegenwerking van die kamer, thans, na een paar Königgrätzen in het veld en op de tribune, over die tegenwerkende kamer getriumfeerd heeft? De zoogenaamde „liberale party” heeft hare populariteit in Pruisen ten eenen male verloren. Wie onder hare woordvoerders het beste spreekt, is 't minst geacht. Men heeft geleerd de frasen der parlementsmanen te meten aan den staf der daden van BISMARCK, en vindt vry algemeen dat zy te kort schieten, en dat er „krappe maat” gegeven wordt door praters. Het prestige van de „daad” staat in volle grootheid voor de oogen van het volk, en de vertegenwoordiger die voortaan BISMARCK hinderen zou in 't volbrengen van nog meer „daden” zou groot gevaar loopen weldra geen vertegenwoordiger meer te zyn.

Het slot der „bemoedigings-”afdeeling van BOSSCHA's brochure is alweder eene „frase.”

„Zoo Nederland in rustige houding zijne politieke zelfstandigheid weet te doen ontzien, zal het geoordeeld worden als grensstaat voor zijn Duitschen nagebuur (nabuur, buurman?) nuttiger te zijn, dan het als veroverde provincie ooit zal kunnen worden.”

Juist! *Als* wy zelfstandig blijven, worden we niet ingelyfd. *Als* 't mooi weer wordt, zal 't niet regenen. Van die waar-

heid behooren wy ons overtuigd te houden, en met den vromen eersten Koning van Pruisen zeggen wy: wie dāt niet gelooft . . . heeft eene zeer onfatsoenlyke moeder gehad.

Zoodra de lange lyst van bemoedigings-oorzaken is afgehandeld, ontwaren wy (en dit zou ons verbazen, indien wy niet wisten wat frasen zyn) dat de toestand toch, wēl beschouwd, zeer zorgwekkend is. *„De Koninklijke Spreker, wiens woorden tot uitgangspunt zijn genomen”* van BOSSCHA's redeneringen *„heeft de toekomst niet te donker ingezien.”* Zoo iets zou nu toch een mensch met burgerlyk verstand, na al die bemoedigingen, verwacht hebben. Maar hy zou zich vergissen. Als een tweede PENELOPE maakt BOSSCHA zyn geheele dagtaak tot pluksel, en befraseert nu even yverig allerlei nood en ellende, als zoo even de bemoediging. Wy hebben op blz. 27 gelezen dat Polen niet mag worden aangehaald als sprekend voorbeeld van Pruisische veroveringszucht, en wyl *„het afgescheurde deel van dat ongelukkig land slechts was aangenomen om het evenwicht tusschen de beide aangrenzende rijken te behouden”* en wyl Koning WILHELM dat evenwigtbewarend aandeel van den buit *„moet beschouwen als hem in bewaring gegeven tot den dag van Polens herrijzenis, want hij heeft kunnen leeren . . .* Nu ja, wy weten al wat de koning van Pruisen zou hebben kunnen leeren.

Maar hoe verantwoordt zich de Schryver, als wy hier tegenover stellen wat hy zegt op blz. 34? Daar toch lezen wy: *„Er zal weldra een eeuw verlopen zijn, dat eene der Europesche natiën de prooi is geworden van drie Monarchen, die haar, op de wijze van roovers die een buit deelen, van een gescheurd hebben. Dat onrecht, aan het heldhaftige Polen gepleegd, wordt bij voortduring gehomologeerd door dezelfde Mogendheden die voortgaan de internationale betrekkingen van ons werelddeel te beheerschen, en met wederzijdsche concessiën elkan-*

der vrij spel laten in het rooven van landen en het dwingen der bevolkingen. De gevaren waaraan door dat alles kleine staten blootstaan, zijn, in den tijd dien wij beleven, grooter dan ooit te voren."

Om 's hemels wil, hoe is het dan toch eigenlyk? Moeten wy ons verheugen over de Pruisische discretie en de leeraamheid van Koning WILHELM op blz. 27, of moeten wy angst en bloed zweeten, als pag. 34? Kan alles zoo veranderen in zeven bladzyden tyds? Dáár Curator, Sequester uit welwillendheid, evenwigtschepper, alles in goedmoedige afwachting van „Polen's herryzenis," hier een roover die buit deelt, en meêdoet met andere roovers om tegen wederzydsche concessiën elkander vry spel te laten in landdiefstal en volkrendwang?

Gewis, ook in 't schetsen der gevaren die ons dreigen, komen frasen voor, schoon minder dan in de bemoedigingsperiode, maar zou men niet tot het besluit komen dat BOSSCHA's geheele brochure ééne frase is, als men opmerkt hoe zyne woorden, zelfs daar waar hy de waarheid zegt (als byv. in de laatstaangehaalde regelen) geheel en al worden te niet gedaan door zyne betuigingen op een andere bladzyde? Welk nut heeft zulk geschryf? Ik verzoek ieder dien 't om waarheid te doen is, myne opmerkingen nauwkeurig te toetsen, en te onderzoeken of ik te scherp oordeel als ik beweer: *dat juist het leveren van zulk maakwerk door personen die behooren onder de geachte Voorgangers des Volks, en de tevredenheid van 't Volk mèt zulk maakwerk, de hoofdmomenten zyn die den toestand indedaad gevaarlyk maken.* Een boek is eene daad. Althans men heeft regt dit van sommige boeken te vorderen. Onder zulke boeken behoort BOSSCHA's werk. Is dus dat werk lauw, lam, veerkrachteloos, onzamenhangend, vol tegenspraak of nietszeggend, dan is er eene met die eigenschappen overeenkomende daad geschied. En er zyn andere daden noodig.

Ja! Want met den heer BOSSCHA (voor zoover hyzelf dit niet op andere bladzijden tegenspreekt) erkent ieder: *„dat de veiligheid van alle staten afhankelijk is gemaakt van de sterkeren.”* (blz. 33) Met BOSSCHA vraagt ieder: *„Welk gezag het zwaard in de schede zal houden van den sterkste, die een willekeurig bijeengebrachte verzameling van bevolkingscijfers voor eene natie verklaart, en deze dwingt zich onder één schepter te vereenigen?”* (blz. 34) Met BOSSCHA erkent ieder: *„hoe gevaarlijk de twee millioen soldaten zijn, die vijf Monarchen, beslissende over het lot der volken van Europa, in vredetijd onder de wapenen hebben.”* (Ibid) Ieder stemt toe dat dit gevaar te grooter is sedert de *„stoom de middelen aan de hand geeft om het land dat men uitplunderen of bezetten wil, plotseling te overvallen.”* (blz. 35) Weinigen (behalve de heer BOSSCHA zelf altoos, in zyn bemoedigingsbui) zullen de gegrondheid ontkennen van de meeste opmerkingen die de Schryver over het gevaar waarin wy verkeerden, ten beste geeft. Dat ons Verdedigingsstelsel, ondanks de waarschuwingen van den heer STIELTJES in slechten staat is, gelooven wy. Dat echter de schuld daarvan zou liggen aan de regering, die, even wakker geschud in 1859 door den Oostenryks-Franschen oorlog en de dreigende verwikkelingen in het Oosten, terstond weder insliep na het ontvangen der tyding van den vrede te Villafranca...

De Regering? Eilieve, wat is dat in Nederland? Is dat de minister van vandaag, van gister, van morgen? Neen, de Regering kan geen schuld hebben, omdat er in ons verrot Nederland geen Regering bestaat. Juist hierin ligt de fout dat wy, als goudmakers in omgekeerden zin, door allerlei hocus pocus van liberalisme, van kiesstelselary, van constitutionele fictiën, van parlementair gebabbel, het denkbeeld Regering gemaakt hebben tot een nietswaardige mommery, tot een voddekraam, tot niets. Wel wis en waarachtig behoorde er onderzocht te worden, *„wie schuld heb-*

ben aan den onvoldoenden staat van ons defensie-wezen?" Maar dat is niet *de* in Nederland niet bestaande Regering als zoodanig, het zyn de zeven of acht dozyn knoeiers, sedert 1848 den Koning successivelyk opgedrongen door de zes dozyn leden der permanente knoeikamer, die aan de natie rekenschap behoorden af te leggen van hun wanbestuur. Het zyn, by gebreke eener Regering, de *personen* die de onbeschaamdheid hadden regerinkje te spelen, welken de geregte straf treffen moet. Wat beduidt het woord: "*ministeriele verantwoordelykheid?*" Ik weet wel dat de heeren in den Haag ook die uitdrukking als "*frase*" willen uitgelegd hebben, maar de gewoonte om zich in frasen te uiten, geeft het regt niet om wettelyke (en regtvaardige!) bepalingen tot frasen te maken. Na de apathie der Regering scherp gegispt, en aangetoond te hebben dat de Staten-Generaal onschuldig zyn uit onkunde (!) gaat de *gewezen Minister*, vry karakteristiek, aldus voort: "*Doch, in plaats van door verwijtingen te verbitteren, is het de allereerste plicht geworden . . . voor 't behoud van ons Volksbestaan onze beste krachten intespannen.*" Dus men mag die heeren, die den boel zoo infaam in 't riet stuurden, nog niet eens verwytingen doen. Het volk moet maar weêr "*zyn beste krachten inspannen.*" Doch eilieve, wie verzekert het Volk dat niet ook *thans* weêr die krachten zullen te loor gaan? Welken waarborg hebben wy dat de mannen der tegenwoordige Regering niet éven gewetenloos misbruik zullen maken van de positie waarin zy (ieder weet hoe dat in een land als 't onze toe gaat) geraakt zyn? Over een seizoen, over een maand, over een week, morgen misschien, zyn die heeren weêr afgetreden. Wanneer er dan blykt dat ook zy weder als hunne voorgangers, de zaken slecht behandelden, mag men ze ook dan weer niet verbitteren door verwytingen?

En Bosscha staat niet alleen met zyne ongrondwettige, en wat meer zegt: onregtvaardige en absurde meening over

ministeriële onverantwoordelykheid. Herhaaldelyk lazen wy in de verslagen der kamersittingen: „dat de minister zich over deze of gene handeling niet behoefde te verantwoorden, omdat ze zynen Voorganger betrof.” Juist. Maar die voorganger dan? Besluit dan het feit der aftreding eene *acte* van *acquit* en *décharge* in zich? Dat zou toch ongerymd wezen, en elke minister die geen lust had zich over 't een of ander te verantwoorden, zou maar eenvoudig zich behoeven te laten ontslaan, om wit te zyn als wolle. En dit geschiedt dan ook. Maar, komiek genoeg, onlangs is 't geheel onömwonden *gezegd*. De heer BETZ trad, volgens verklaring van den grooten THORBECKE, af, omdat de tegen hem ingebragte klagten van dien aard waren dat zyne waardigheid als minister niet toeliet ze aan te hooren. *) En de septuaginta vonden dat (voor zoover hoorbaar en verstaanbaar, zeker) zeer mooi gesproken. Niemand kwam op het denkbeeld dat het beter wezen zou geene waardigheid te bezitten, dan die hoedanigheid te gebruiken als voorwendsel om verantwoordelykheid te ontgaan. Niemand vraagde wat er dan werd van de constitutie, van de fictie der onschendbaarheid des Konings, die dan toch alleen kan bestaan ingeval *anderen* in zyne plaats, des vereischt, kunnen aangetast en, zoo noodig, „geschonden” worden? Niemand onderzocht voor welke regtbank dan de heer BETZ, nu ontministerd, nu ontdaan van die aanklagt-schuwendende waardigheid, zou teregt staan? Niemand lette op 't gevaarlyk antecedent waaraan de woorden van THORBECKE, onweerlegd en onbestreden, het leven schonken. Ik ben overtuigd dat die groote staatskunstenaar, verleid door de gemakkelykheid waarmee hy zyn diploma als

*) Ik ben niet in de gelegenheid den letterlyken tekst op te geven van de woorden waarmee THORBECKE zoo naïf zyn ministeriëlen ambtgenoot uitliet door een achterdeur. Men sla het na, om te zien of ik wat den *zin* der woorden aangaat, overdryf.

zoodanig verkreeg, met roerend vertrouwen rekent op de geringe verstandelyke ontwikkeling zyner hoorders, en daarom wel eens al te ver gaat in 't minachten van gewone logiek. Wat zou hy geantwoord hebben als men hem had toegeroepen: „hoe, uw vriend BETZ gaat ons verlaten, eilieve dat is een reden te meer om hem vóór zyn vertrek eens duchtig onder handen te nemen. Wees zoo goed uw prachtige grondwet eens in te zien.”

Maar er geschiedde niets van dat alles. Men begrypt elkaër *comme deux larrons en foire*, of liever men vergeeft elkander broederlyk 't niet-begrypen, *à titre de revanche* voor 't geval dat men op zyne beurt ook eens nonsense zal vertellen. *)

Hoe, 't Volk zou nooit verhaal hebben op de *personen* die 't verwaarloosden, bedierven, verraadden misschien? Als 't den heer BOSSCHA, of anderen, mogt gelegen komen my te antwoorden, verzoek ik uitdrukkelijk op de agenda te brengen: „beantwoording der vraag wat er onder zulk een stelsel van niet-verbittering, worden moet van de ministeriële verantwoordelykheid?” en: „strikt-logisch betoog dat THORBECKE by 't invoeren van het plaatsvervangend stelsel van schendbaarheid, de natie niet voor den zot heeft gehouden.”

Niet-verbitteren door verwytingen! Maar ik, die goed handelde, ik word wel verbitterd door verwyt, hoon, smaad, door laster zelfs, en men zou fluwelen handschoentjes moeten aantrekken om hen aan te roeren die kwaad deden, die misdadig waren? Uwe vordering klinkt zachtmoedig, m'nheer BOSSCHA, in de daad is zy wreed. Zachtmoedig voor den mis-

*) Ik wil niet geacht worden den heer BETZ de tegen hem ingebragte beschuldigingen zoo hoog aan te rekenen. 't Was een mug tegenover veel kemels. Maar zy die de zaak zoo hoog opnamen, hadden geen genoegten mogen nemen met de uitvlugt.

dadiger, wreed voor het volk dat door die misdadigers werd mishandeld, en door uw stelsel onbeschermd wordt prysgegeven aan wie lust mogt hebben hen natevolgen. Uwe vordering klinkt liefelyk, m'nheer BOSSCHA, deftig, boekerig, preekachtig en fatsoenlyk; maar in de daad is zy plat, onbeschaamd, gemeen, kinderachtig en absurd. Plat en onbeschaamd, omdat gyzelf minister geweest zyt, die, al ware 't dan maar eeredienstminister, als zoodanig zitting had in den raad. Ik wil gelooven dat gy weinig kwaad hebt gedaan, maar uw aandringen op abolitie zou daaraan byna doen twyfelden. Uwe vordering is gemeen, omdat zy den doodsteek geven zou aan 't besef der zedelyke verantwoordelykheid, en aanmoedigen tot kwaaddoen. Uwe vordering is kinderachtig, wyl 't weinig baten zal dat ge uw fatsoenlyke frase den Volke hebt toegeroepen, wanneer dat Volk eenmaal ontwaakt uit zyn doodslaap, en in woede uitberst tegen de ellendelingen die 't zoolang reeds prysgaven aan verstandelyken, zedelyken en stoffelyken achteruitgang. En ongerymd eindelyk is uwe vordering, o BOSSCHA, omdat gyzelf uw honigzoete afkeuring van „verbitterende verwyten” laat voorafgaan door een bladzy vol verwytende bitterheid.

Het is met onze militaire verdedigingsmiddelen „jammerlyk gesteld.” Ik wist dit niet, al kon ik 't op goede gronden gissen. Maar de heer BOSSCHA, dien men in 't bezit kan achten der noodige relatiën om op de hoogte der zaak te zyn, verklaart dit op blz. 35. En men mag hem gelooven, vooral daar hy er byvoegt dat deze onheilspellende uitspraak bevestigd wordt door de „meening van deskundigen.”

De vraag is of het Volk daarin nu maar genoeg moet nemen? Ik geloof neen. Is 't nu voldoende de personen die schuldig zyn aan dien „jammerlyken toestand” te bekleeden met de hooge waardigheid der „rust,” om hen

eens vooral te vrywaren tegen vervolging? Maar dan moeten ook veel andere wetten veranderd worden. Dan moeten ook anderen misdadigers, minder schuldig voorwaar, hunne straf kwyttschelden, zoodra zy kunnen aantoonen dat zy juist van plan waren een middagslaapje te nemen, toen het geregt hen kwam arresteren. Sedert wanneer is nietsdoen een verdienste, een kwytbrief voor bedreven kwaad? Is er grooter misdaad mogelyk dan begaan werd door de ellendelingen die sedert zoovele jaren het Volk bedrogen met hun dagdievery? Betaalde niet dat Volk gewillig de belastingen die er noodig waren om al die valsche en gestolen hoogheid omhoog te houden? Zag men 't niet rustig aan dat er eertitels, waardigheden, fortuinen werden weggeworpen aan allerlei ontuig, dat nu ten slotte blykt daarvoor niets te hebben geleverd dan een „jammerlyken toestand?”

Gesteld eens dat de door BOSSCHA gepredikte vergeving van zonden, of althans de door hem voorgestane vermyding van bittere verwytingen daarover, kon worden opgevat als een verachtend: *qu'ils aillent se faire pendre ailleurs*, en dat de lauwheid van zulke regtsspraak vergoelykt kon worden door de noodzakelykheid om zich bezig te houden met dringender zaken dan het straffen van schelmen; gesteld, zooals B. dan ook zegt, dat wy alle krachten moeten inspannen om staande te blyven, voelt men dan niet dat juist die inspanning vruchteloos blyft, zoolang wy daarin worden belemmerd door den zwerm welvaartsdieven die ons in den tegenwoordigen toestand gebragt hebben? Dáárin zou juist de aangeprezen inspanning van krachten moeten bestaan, dat we ons ontteden van hen die deze krachten verlamden. Mèt de drie- vierhonderd personen die sedert 1848 ons uitzogen, mèt de door hen, ten koste der algemeene welvaart verkregen invloed, mèt hunnen aanhang, mèt dat alles in het zieke lichaam des lands is er niets uitterigten. Genezen is zuiveren.

De Scheveninger legende verhaalt dat Prins WILLEM V, reeds een eind in zee, droevig terugblikte naar 't verlaten land.

— Heeft Uwe Hoogheid iets vergeten? zou volgens 't verhaal de uilige vraag geweest zyn van een der hovelingen...

— Ja. Ik heb vergeten u en een paar dozyn van uwe soort te doen ophangen. Als ik daaraan in-tyds had gedacht, zou ik niet hier zyn.

Ik geloof er niets van. De bêtise der vraag, alsof er in zulken toestand spraak kon zyn van 't vergeten eener kleinigheid (de groote zaken immers bleven, ook onvergeten, toch achter) gaat de maat myner schatting van bêtise te boven, schoon men zegt dat hovelingen 't daarin ver weten te brengen. En ook de scherpte van het antwoord strookt noch met het karakter van den verjaagden Vorst, noch met den toestand waarin hy zich bevond. Maar des te grooter beteekenis heeft de vertelling. Zy leeft, en maakte succès, in de herinnering des volks dat haar dichtte. Wie haar uitvond en verspreidde, wie haar aannam en oververtelde, schiep er behagen in. Waarschynlyk heeft WILLEM V nooit zoo iets gezegd (och, als hy daartoe in staat ware geweest, zou hy misschien niet verjaagd zyn geworden) maar het bestaan van 't sprookje verkondigt de meening des volks *dat hy 't had moeten zeggen*. De bende die WILLEM V, in 't verderf stortte (by wyze van spreken, want hy leefde zeer goed in Engeland) was van geheel andere soort dan de zwerm die ons bederft. De plaats van het „hof” is, sedert 1848 vooral, ingenomen door de ploertery van 't parlementarismus, te gevaarlyker omdat het zich grondvest op de *wet*. Voor jonkers en markiezen hebben wy schoolmeesters en tokohouders in de plaats gekregen; pedante voddens voor blinkende nietigheid; winkeliersgeest voor geboorte-vooroordeel; boerentrots voor adeltrots; verroest koper voor klatergoud. Maar zoo'n jonker, zoo'n markies hing dan toch nog af van de goede meening zyns meesters; de *mogelykheid* be-

stond dat de vorst eens losbrak uit de cocon waarin hy was vastgesponnen; 't was *mogelyk* dat hy eens tot inzicht kwam van de ware behoeften des volks. Thans kan dit niet, nooit. De koning *may* geen oordeel hebben, hy *moet* zich laten bedriegen. De grondwet veroordeelt hem tot dulden en dragen en ontzien van al 't ongedierte dat ons kiesstelsel hem naar 't hoofd werpt in gedaante van „geachte sprekers die onpartydig de belangen van hun district voorstaan,” of van ministers, uitvloeisels en noodzakelyke sequelen van dat stelsel.

En wanneer dan eindelyk blykt dat de toestand „jammerlyk” is, zou men de oorzaken van al dien jammer niet mogen roepen ter verantwoording? Maar ziet de heer BOSSCHA dan niet in, dat juist zulke fatsoenlyk-misdadige „frasen” de grondoorzaak zyn van dien toestand? Is niet het prediken van straffeloosheid aanmoedigen tot vergryp? Een eerlyk hart zwelt van verontwaardiging by zooveel bederf. Het is niet voor 't eerst dat ik my verzet tegen het misbruik dat er wordt gemaakt van het: „woord.” *Leugen* is de naam der verrotting waaraan ons land lydt. Van onder tot boven heerscht leugen. Leugens leert men den kinderen op de school, op catechisatiën, in de huiskamer. Leugens bepraten de kamerleden. Leugens geven de ministers. Leugens rapporteren de ambtenaren. Leugens in pleitzaal, op den kansel, in de dagbladen, in „bemoedigings-” brochuren, leugens overal! *)

En het verleugend volk slikt die. Het is gebiologeerd tot slecht lezen, tot niet-oordeelen, tot niet-begrypen en tot berusten. Er ware duizend tegen een te wedden, dat niet één van de honderd lezers der brochure van den heer BOSSCHA heeft opgemerkt, dat hy in de voorgeslagen indenniteits-bill *tout bonnement* eene infamie voorstelt. En ik betwyfel zeer of hyzelf daarvan bewust is. De hebbelyk-

*) *Vry-Arbeid*, pag. 72.

heid van fraseren bederft het oordeel. Men raakt al zeer spoedig vertrouwd met den ongerymdsten leugen, wanneer de klank der woorden maar „fatsoenlyk” is. En dit is te meer het geval, wanneer men zoo goed thuis is, als van een gewezen minister voorondersteld worden kan, in kringen waar dat „fatsoen” sedert lang de plaats inneemt van waardigheid, van logica, van opregtheid, van karakter, in een woord: van waarheid. Want de hoofdeigenschap van dat „fatsoen” is, alweer: *leugen*. „De jeugd moet zich oefenen in het bepalen” heb ik ergens gezegd, en waarschyglyk heeft men die zoo eenvoudig uitgesproken wensch niet beschouwd als van byzonder gewigt. Toch hecht ik er aan, en herhaal myne meening daaromtrent met veel nadruk, want daarin had ik een wapen willen verschaffen tegen de frasenmakers die na ons, onze kinderen zullen trachten te bedriegen. Ook daarom onderwierp ik BOSSCHA’s brochure aan een nauwkeurig onderzoek. Maar de vraag is niet of die gewezen hoogleeraar goed schryft (hy schryft zéér goed, en heeft zelfs byna styl hier en daar) de vraag is: of ik door myne opmerkingen sommigen heb wakker geschud tot het noodige bewustzyn, om voortaan eens indedaad te *begrypen* wat er zoo al gezegd wordt door mannen die tot het verlichtst gedeelte der natie behooren. Juist daarom was BOSSCHA’s brochure my welkom. Ik zou niet lang behoeven te zoeken om erger te vinden, en vrees zelfs dat het zoeken naar beter vruchteloos zou.

Straffeloosheid? Vergiffenis? Hoe, den Nederlandschen man zou ’t niet vergund zyn naar de oorzaak te vragen van de vernedering die hem dreigt op zyn eigen grond? De Nederlandsche jongeling zou ’t zonder morren moeten verdragen, als hy door Pruisische korporaals wordt gedrild, en op „bovenlandsche” manier wordt „*hinein-exercirt*” in de geheimen van den „*hahnenschritt*” en de „*richtige*” behandeling van ’t „*Zündnadelgewehr*?” De hollandsche moeder

zou geen „bittere verwytingen” mogen rigten tot de ellendingen die haar kroost overleverden aan den vreemdeling, haar huis en voorraadkamer openstelden voor den fourier die de inkwartiering komt aankondigen? Zy zou ’t zonder wrevel moeten aanzien, dat men haar huisselyke bekrompenheid bespot, onder ’t vry onbekrompen gebruiken en misbruiken van wat ze schaffen kan? De meisjes zouden ’t mikpunt worden der lorgnetten van Berlynsche jonkerluitnants, en geen oog mogen neerslaan op straffe van schuldig te zyn aan beleediging van Zr. Ms. des Konings van Pruisen’s „*militär*,” en al die hoon zou moeten geduld worden, of voorzien, zonder dat het vrystond daarvan rekening te vragen aan de pligtvergeten dienaars van den Staat, die van dat alles de schuld dragen? Waarlyk, een land waar zulke begrippen heerschen, zou *verdienen* ingelyfd te worden, en schryvers die (heel fatsoenlyk altyd, dit spreekt van zelf) zulke stellingen voordragen, hebben waarachtig behoefte aan de dressuur van een Pruisischen korporaal.

Maar als er nu blykt dat de personen die geroepen waren om zorg te dragen voor de verdediging des Lands, die roeping verwaarloosden, hoe is ’t dan mogelyk dat toch die personen geacht zyn, geëerd werden en worden, dat zy ten allen tyde zyn overladen met waardigheden, titels, onderscheiding? Is dit niet een klaar bewys dat er is: *something rotten in the State*? Van BOSSCHA’s kwytscheldings-stelsel, van zyn aangeprezen smoren der verdiende „bittere verwytingen” tot op *belooning* is ’t nogal wyd. Zóóver durft dan ook de Schryver niet gaan. Hy vraagt maar vergeltheit voor ’t booze, geen roem, lof of dankbaarheid voor ’t kwaad. En hierin overtreft hem dus de werkelykheid. Want zóó ellendig is de geest des tyds, op een dwaalspoor gebragt door de gewoonte om onjuist te oordeelen, dat wy dagelyks mannen die zich aan de natie ’t zwaarst hebben

bezondigd, op de uitstekendste plaatsen gesteld zien. Een DUYMAER VAN TWIST, is lid der eerste kamer. Een FRANSEN VAN DE PUTTE, een THORBECKE waren ministers, en vertegenwoordigen het volk!

Toen ik in myn Vry-arbeid het boven aangehaalde gezegde uit den Hamlet het eerst op Nederland toepaste (dat is reeds jaren geleden en 't is er niet op verbeterd) moest ik smaad verduren om den moed waarmêe ik iets noemde dat velen gevoelden, maar waaraan men geen naam durfde geven. SHAKESPERE kwam my te hulp in 't zoeken naar de juiste uitdrukking, en ik was „onfatsoenlyk.” Nu ja, in goed gezelschap, met SHAKESPERE. Dat troost nogäl. Maar eilieve, sedert dien tyd heb ik herhaaldelyk, ook van andere kanten gelykluidende uitdrukkingen gehoord. Er schynt dan toch iets wáár te zyn aan de klagt dat wy een bedorven, voos, verrot volk zyn. De heer BOSSCHA (maak u gereed, lezer, tot het vernemen van een zeer fatsoenlyk vonnis) de heer BOSSCHA zegt (blz. 41) dat wy verkeereren *„in een ziekelijken toestand, waaruit wij moeten hersteld worden tot volkomen gebruik onzer levenskrachten.”* Als bewyzen haalt hy aan *„het afnemen van wasdom en de toeneming van lichaamsgebreken onzer jongelingschap, zichtbaar bij de jaarlyksche keuringen der lotelingen”*. Niet ik zal hem daarin tegenspreken, ik die reeds zoolang vóór hem daarop gewezen heb. Vervolgens klaagt hy over de in het oog vallende eigenschappen der *„mannengestalten uit den tegenwoordigen tijd, die het meest ontwikkeld en beschaafd heeten te zyn*, en komt tot droevige conclusiën die ik aanneem, al verschil ik eenigzins in de beoordeeling der redenen die daartoe leidden. Mèt BOSSCHA zeg ik dat *„het Verbaal der handelingen onzer Volksvertegenwoordiging een droevig antwoord geeft op de vraag”* hoe 't geschapen staat met de *„voortvarendheid waarmede onze nationale zaken worden gedreven?”* Maar ik kan niet toestemmen dat de oorzaak van de erkende lamlendigheid zou liggen in te *„grootte levendig-*

heid der geesten", in de *"onbeteugelde heerschappij der zenuwen."* Ik schryf de ellende toe aan iets geheel anders, aan luiheid van verstand en hart. Het denken is te lastig voor die heeren, 't voelen te pynlyk; en daar nu eenmaal ons volk laag genoeg staat om hierin genoeg te nemen, daar het zelfs ieder haat, die tot gedachte en gevoel tracht optewekken, vinden die heeren hun rekening by 't dagdieven. Hoe iemand kan klagen over al te groote *"levendigheid der geesten"* in het *bedaarde* Nederland, blyft my een raadsel. Ook kan ik niet toegeven dat een der oorzaken van 't verval onzer jongelingschap zou liggen in *"te groote inspanning tot wetenschappelijke studiën"* (de rapporten over de examens luiden anders!) en in *"vermenigvuldigd kunstgenot."* Hier moet bedoeld worden op zeer geheime kunsten, want de beoefening der openbare laat nog al iets te wenschen over, en het is er ver van af dat de Nederlandsche jongelui zouden gebukt gaan onder den last van al te zware aesthetiek. De vromen doen in *"geloof"* (zie de misselyke Nederlandsche Jongelings-Vereenigen) de minder vromen in billard en beiersch bier, en heel veel verder of hooger gaat over 't algemeen de kunstzin niet. Het is onjuist by 't opmerken van den achteruitgang van lichamelyken wasdom, als tegenstelling te doelen op sterke, al te sterke ontwikkeling van den geest. Het is weer eene fatsoenlyke *"frase"* de versterking van het lichaam aan te pryzen als *"noodig tot herstel van het evenwicht met de ontwikkeling van geest en gemoed."* Dat de lichamen achterlyk zyn in groei, is waar. Maar dat de geesten en gemoederen die lichamen vooruit zouden wesen, is onwaar. Als er eene conscriptie kon worden ingevoerd voor negentienjarige zielen, zou men evenzeer als thans voor 't lichaam, aanhoudend het bruikbaar minimum van maat moeten verlagen. Dat overigens niet de te sterke ontwikkeling van den geest oorzaak is van den stoffelyken achteruitgang, blykt ook hieruit dat die achteruitgang *minstens*

evenzeer by landlieden, en *meer* nog by de lagere standen in steden is waargenomen, dan in de klassen die zoo in 't byzonder worden aangeklaagd van overdreven kunstgenot of wetenschappelyke studiën. Waarlyk, veel Nederlandsche jongelingen zien er ellendig uit, al zyn ze bot en dom en onontwikkeld, en velen zyn dom en bot en onontwikkeld al zien ze 'r heel geleerd-versleten uit. 't Is zoo vreemd niet, dat er zieke zieltjes wonen in zieke lichamen, en er hoort overdreven zucht tot tegenstelling toe, om uit een rachitisch uiterlyk tot over-ontwikkeling van den geest te besluiten. De heer BOSSCHA zelf erkent dit, waar hy wyst op den arbeid der leden van de tweede kamer, die er over 't algemeen niet voordeelig schynen uit te zien, en toch niet veel tot stand weten te brengen.

„*Gymnastie, algemeene dienstpligtigheid, scherpschutters- en wapengenootschappen,*” gewis, dat zyn goede middelen, en de Schryver dringt daarop hartelyk aan. Maar niet in dat alles ligt de hoofdzaak. Het zal weinig baten of het getal onzer soldaten verdubbeld is, verdriedubbeld zelfs; weinig ook of zy gymnastisch beter zyn afgerigt, en militair beter geoefend, *zoo lang de geest, het leidend beginsel, in ons land niet verbeterd is.* Al konden wy, wat wel onmogelyk blyven zal, een leger op den been brengen van driemaal honderdduizend geoefende manschappen, het zouden slechts driemaal honderdduizend offers zyn voor de slagbank des oorlogs, wanneer zy niet goed werden aangevoerd, en zoolang de stemming der Natie de aanvoerders en dat leger niet steunde. Van waar moet die stemming en die steun komen? Uit den poel van verrotting waarin wy verzonken zyn? Groote daden komen uit het hart, en dat hart ontbreekt. Met minder soldaten, met minder oefening ook, ware er toch altyd veel te hopen van geestdrift. Niet ongepast en zeer sprekend, ja flinker dan men in zoo'n fluweelige brochure verwachtte zou, vergelykt de heer BOSSCHA ons by den *„egel,*

den saamgerolden stekelbal waaraan de wolf zijn muil niet waagt." 't Klinkt hard, als men zoo lang, op vlag, standert, munt en zegel voor leeuw gespeeld heeft, nu ten laatste, by de eerste gelegenheid de beste, dat de leeuwerigheid ter dege zou te pas komen, op eenmaal te worden verwezen tot den rol van stekelvarken. Maar, het zy zoo! Wanneer er scherpte noodig is, en ze is niet te wachten van klauw of tand, moet men zich met pennen behelpen. En daarom ook schryf ik.

Doch zelfs tot het opzetten dier pennen is noodig *beseft van gevaar, moed tot tegenstand, geestdrift*. Van waar zal dit alles komen, die geestdrift vooral?

Van 't Volk? Maar dat Volk meent ter goeder trouw *seine Schuldigkeit* gedaan te hebben door gewillig betalen van wat men vorderde. Geestdrift is een schoone zaak, waar ze noodig is, maar 't is zeer onaangenaam op eens daartoe te worden opgeroepen, nadat men jaren lang betaald heeft om haar te kunnen uitwinnen. Wy hadden immers altyd een staand leger, vestingen, ministerie van oorlog, generaals, schildwachthuisjes, adjudanten des Konings, zomerkampen, oneindige tenue-veranderingen en alles wat er schynt noodig te zyn tot eene behoorlyke lands-verdediging? Waarom moeten wy nu op eens veranderen in een stekelvarken, precies alsof wy al die dingen niet hadden gehad? Nog eens, vanwaar moet de geestdrift komen die deze onaangename metamorphose zal dragelyk maken?

Van 't Volk? Maar dat volk is verstompt, vernederd, verdierlykt. Dat volk is slecht onderwezen, slecht gevoed. Dat volk heeft weinig oorzaak tot verzet, als er kans komt op verandering, want: *voor een zeer groot gedeelte der Natie zal elke verandering eene verbetering zyn*. Het is mogelyk, en ik geloof zelfs, dat een Pruisische inval in Nederland stuiten zou op groote antipathie. Het vooroordeel tegen: "moffen" zou waarschyntlyk zeer sterk werken, maar of dit vooroordeel in verzwakte lichamen en doffe gemoederen kracht

gieten zou tot gelukkig weêrstaan van eene magt, zoo energisch, zoo gesloten, zoo gedisciplineerd als de Pruisische, meen ik te mogen betwyfelen. En al ware dit anders, wel dra zou ook dat vooroordeel wyken, want ik weet by eigen ondervinding dat het onmogelyk is de werking der Pruisische Staats-machine gadeteslaan, zonder daarvoor den eerbied te gevoelen die men aan elke grootsche schepping verschuldigd is. Die „moffen” hebben verstand van regeren, dat kan ik verzekeren, en in zekeren zin zouden zy in Nederland een zeer gunstig terrein vinden, daar hun ’t wedyveren met eene bestuurswyze als waarmeê wy sedert jaren gestraft zyn, waarlyk niet moeielyk vallen zou. Och, de resultaten van ’t Pruisisch régime zouden al zeer ellendig moeten wezen, als zy de vergelyking niet konden doorstaan met den „Kattenburger doop,” die nu in Amsterdam het voedsel uitmaakt van het gezin des werkmans. *)

Geestdrift van ’t Volk? Maar dat volk leed en lydt gebrek onder het tegenwoordig bestuur, kan men vorderen of verwachten dat het zoo op eenmaal geestdriftig worden zal, nu de heeren in den Haag daaraan behoefte gevoelen? Vaderlandsliefde („een deugd die in den Hemel niet bekend is,” zegt NISARD; LESSING noemde haar eene „heroïke zwakheid waarvan hij bevrijd wenschte te blijven.”) Vaderlandsliefde moge in weerwil van die uitspraken een schoone zaak zyn, en het moge plat klinken haar als de mindere voortestellen in den stryd met de eischen der maag, toch is ’t waar dat ze onderligt in dien stryd. Dit leert de ondervinding. En dat erkende NAPOLEON op St. Helena, toen hy nadenkende over den zwerm van vyanden dien hem ’t continentaal-stelsel had op den hals gehaald, uitriep: *c'est le ventre qui gouverne le monde!* Juist. Als veel geniën had hy te

*) Zie *Ideën*, II, blz. 92.

hoog aangelegd. Hy had zich niet kunnen voorstellen hoe vinnig de stremming des handels en het gemis van koffi en suiker zich wreken zou. LOUIS, lager staande en dus beter het gewone begrypende, zag door de vingers, en was bemind. *) De Pruisische regering is te ordinair-intelligent om geen speelruimte te laten aan de neigingen der volkeren die zy zal gelieven te annexeren, en mogt zy al struikelen over den tegenzin in hare *militaire* eischen (die in Holland bespottelyk schynen en dat ook zyn) zeker zal zy niet beletten dat het volk handel dryft, en eet. Zy zal weten zich bondgenooten te maken uit de "*ventres*" die de wereld regeren.

Hoe, men zou geestdrift van 't Volk verlangen? Maar daartoe zou behooren geestkracht die er niet is (drift zonder kracht zou dan toch wel niet veel uitrigten, denk ik;) overtuiging, die niet bestaat; vertrouwen, dat geschokt en vernietigd is; mannelykheid, liefde, trouw, altemaal gevoelens die gekrenkt werden en beleedigd en vertrappt sedert jaren, door hen juist welke thans nu er nood is, zich op die aandoeningen beroepen. Wat deed de Regering, wat

*) Het doet er nu niet toe of LOUIS zich liet betalen voor dat "door de vingers zien." Veel handelshuizen voeren er wel by. Zie de Gedenkschriften van den baron STRIK VAN LINSCHOTEN. Volgens dien Schryver dateert de opkomst der WILLINK's en van het later gevallen huis van SILLEM uit die dagen. De smokkelary speelde een grooten rol, en gaf aanleiding tot pikante aventuren die wel waard waren eens geschetst te worden. Ik herinner my uit myn jeugd vele verhalen van vechtpartijen met de Fransche douanen, van nachtelijke landingen op de Friese eilanden, van stapelplaatsen op Helgoland, van hollen in de duinen. Myn vader heeft eens met zekeren D. VISSER (een soort van *Paul Jones* op kleine schaal; later was hy vredig koopvaardyschipper, en voerde de *Havanah-packet*) een hun behoorend schip losgemaakt "van de ketting" te Enkhuizen, en onder 't vuur der kanonneerboot die hen vervolgde, uit de haven en naar Engeland gebragt. Er ware een schoonen roman te schryven over dat: *sirty years ago*.

deden de twee-driehonderd mannen die sedert 1848 zich opwierpen tot Voorgangers van dat volk; welke aanspraken verwierven zy zich op offergeest, op heldenmoedige verdediging van het bestaande? Welvaart, levensgeluk, genot, alles vloei- de, met verkrachting der natuurwet, naar boven. De geest van associatie, toegepast op Kapitaal, maar niet toegepast op den arbeid (en misschien kan dat nog niet) doet ten onzent weinigen leven van veler arbeid. Het welwillend, goedmoedelyk patronaat-stelsel is in ons land averegts genomen: de cliënten voeden den patroon. Ik had er niet tegen, als daartegenover stond: regt van den cliënt op bescherming, op ondersteuning. Maar dat regt is niet beschreven, en dorre harten erkennen geen onbeschreven regt. Elders heb ik gezegd, en bewezen, dat een Nederlandsch werkman beneden den neger staat, dat zyn toestand de zwaarste slaverny is die men zich denken kan. En dien slaven roept men nu toe: „Op, op, het Vaderland is in gevaar (dat wil zeggen: *onze* welstand, *onze* rust is in gevaar) op, het Vaderland roept; slaven waart ge, slecht gevoed waart ge, dom en stomp waart ge, onze geldmaak-machines waart ge, dat alles is waar, doch het vaderland is in gevaar, op... op... allemaal op! Op... en verandert u nu eens in een ommezien voor ons plezier in stekelvarkens!”

Geestdrift van het Volk? Het volk kàn 't Vaderland niet liefhebben, dat alle genot weelderig wegschonk aan de weinige oudere broeders die gewetenloos misbruik maakten van een gestolen of gehuicheld regt van eerstgeboorte. Wat geniet het Volk van de Indische baten? Wy gaan nu voorby hoe die baten worden verkregen, maar poogt men de onëdele bron te adelen door goed gebruik, door broederlyk deelen van den buit? Geenszins. Elken gulden dien Indië afwerpt, wordt tweemaal gestolen, eens ginder, andermaal hier. Daar stroopt men den Javaan, en hier bedriegt men de arme drommels, die even goed nazaten zyn van

HOUTMAN en KOEN, als de aandeelhouders der Nederlandsche Handelmaatschappij en de heeren in 't Willemspark, om ze te laten zwoegen en slaven alsof zyzelf Javanen waren. Het is *leugen* dat de door Nederland uit Indië verkregen welvaart afdruipt op den mindere; de geringe man geniet er niets van. Geen knecht, pakdrager of ander arbeider ontvangt een cent hooger loon, omdat zyn heer ryk werd door 't schacheren in gestolen koffi. De voordeelen uit Indië „hokken” in de eerste hand, en worden „belegd” in ander geknoei, dat ook alweer den arme niet baat, ja minder nog, want by den Effecten-*Schwindel* kan men zelfs den hand-arbeid, hoe schraal dan ook betaald, missen. By vervoer en verschepen van koffi, kan dan toch de paria te werk gesteld worden, al draagt men zorg dat hy niet meer ontvange dan juist noodig is om zyn ellendig bestaan voortteslepen, maar welk voordeel heeft de arme van den hoogst onzedelyken handel in papier? In 't wedden van gelukzoekers voor of tegen „GRANT's noordelyk *go-ahead*, of LEE's zuidelyk genie?” Wat zal hem bewegen tot geestdrift, als hy eens eindelyk zal inzien (en hy zal 't inzien, zoodra er nood is, want schokken maken wakker) dat de Vaderlandsliefde die men hem tracht intepompen, eigenlyk niets is dan de liefde der heeren voor hun eigen geld? BOSSCHA zegt op de bladzyde die ik zoo aanprees, dat de Pruisen zeer goed den weg zullen weten te vinden naar de kelders van de Nederlandsche Bank. Gewis. En ik begryp hoe er zyn die sidderen by de gedachte aan de bekendheid van dien weg. Maar zal die angst zich uitstrekken tot den werkman, tot den arbeider, tot den burgerman zelfs, die met deze kelders nooit iets te maken had, die nooit of zelden bankbriefjes in handen kreeg, en zeker uit de verte zelfs er niet aan dacht ooit aandeelhouder in die Bank te worden? Wanneer de arme en zelfs de middelstandsburger besef heeft van den tegenwoordigen toestand, zou hy al zeer ligt

er toe geraken te ontvlammen tot de hem voorgepreekte geestdrift, maar in tegenovergestelden zin. Het is te vreezen dat hy juichen zal over de verandering die misschien een spaantje zal doen afvallen, dat gesprokkeld worden kan.

Geestdrift by het Volk, by die andere, by die erger soort van slaven die den kleinen burgerstand uitmaken? Van waar moet die drift komen, en de kracht om ze niet ydel te doen zyn; in den zwerm kleine kantoorbedienden die met vrouw en kinderen, gebukt bovendien onder een opgedrongen „fatsoenlykheid,” een geheel jaar, ja „levenslang soms moeten leven van wat hun „patroon” verdient (zegge: wint) door ’n verhoogd cyfertje in de beursnotering van één dag? Moet de geestdrift van zulke lieden worden opgewekt door de liefderyke bejegening die hun, by mangel aan behoorlyke betaling, ten deel viel van hunne „patroons?” Dan zal die geestdrift slapende blyven, want deze bejegening is ellendig. Ik heb geleefd in militaire kringen van velerlei natie; ik heb zeereizen gemaakt met koopvaardy- en oorlogsvaartuigen onder allerlei vlag; ik heb omgegaan met slavenhouders en slaven, maar ik verklaar nooit ter wereld by soldaten, matrozen of lyfeigenen, eene afscheiding zoo bar, zoo streng, zoo wreed (en dus zoo bespottelyk) tusschen meester en ondergeschikten te hebben waargenomen, als by Hollandsche kooplieden. En men spreekt van adeltrots! Dat de stumperts van ondergeschikten zich daarin voegen, dat zy in hunne vernedering ingroeien, en dus weldra niet beter verdienen, is waar. Ieder heeft wat hy verdient. Maar men bouwe dan ook niet op geestdrift in zulke wezens, en vooral prate men niet van achteruitgang des Volks „door overdreven kunstgenot.”

O, ware dit zoo! Want kunstgevoel, al was ’t dan overprikeld, veronderstelt vatbaarheid voor indrukken. En waar men die vatbaarheid versleten waande, kon ligt nog hier en daar een levende vezel zyn achtergebleven die on-

verwacht zich spannen zal tot een pees om op nieuw veerkracht te geven aan 't bedorvene. Men kan zich voorstellen dat een hart, schyndood na uitputting door al te veel genieten, electrisch opspringt by aanraking met een nieuwen stroom van indrukken. Maar dat opspringen is onmogelyk, wanneer het leven is uitgebluscht, of nooit bestond. De afgevlamde steenkool kan op nieuw gloeien als coak, maar dit is niet te verwachten van een steen die nooit brandde. Welk kunstgenot leidde den Nederlandschen burger tot besef en vereering van zielenädel? Waar leerde hy gloeien en ontvlammen voor de schoone indrukken van offer, zelfverloochening, heldenmoed? Is 't in de kerken waar men hem jaar-in jaar-uit dezelfde liedekens voorwawelt op oude wys, of moderniter nieuwe wyzen tracht binnen te smokkelen, vry onhandig op 't oude liedje gezet? Is 't in de gehoorzalen der Maatschappy tot Nut van 't Algemeen, dier by uitstek: Christelyke Maatschappy, waar „beloonde deugd” en „zoete kinderen” nog altyd schering en inslag zyn, als te verwachten is van christelykheid die „braafheid” verknoeit tot een speculatie op den Hemel, en zoete onderdanigheid voorpreekt, om baas te blyven op aarde? Is 't in de Museums die openstaan *tegen betaling*, maar die 't volk onbekend zyn, en onbekend blyven zouden, al ware de toegang vry, wyl het niet is opgevoed tot het scheppen van genot in kunstbeschouwing? *) Is 't

*) Dit laatste is hoofdoorzaak. Wie 't wel meent met de waarheid, vrage eens, niet aan den werkman, maar zelfs aan elken „fatsoenlyken” burgerman met wien men in aanraking komt, en die des noods het gevorderde „kwartje” zou kunnen missen, of hy ooit een Museum bezocht heeft? Ik durf beweren: *niet één van de duizend*. Van den werkman, dat is: van verreweg het grootste deel der natie, is geen spraak. Hy heeft waarachtig dat „kwartje” hoognoedig voor wat anders. „Zoo'n museum, zou hy zeggen, is goed voor rijke lui: aan zoo iets kan ik niet denken.” En dat is waar.

in den schouwburg? Dáár gewis niet. Hoogstens zou 't daar indrukken kunnen opvangen van Vaderlandsliefde op z'n Fransch, op z'n Duitsch, want men speelt vertaalde stukken, en vertaalde heldenmoed is de regte niet. Doch al ware dit anders, al kon men duitsche „*Leier und Schwerte*” omscheppen in hollandsche krygszangen tegen Duitschers, al zou „*Das Testament des groszen Kurfürsten*” de vreemde eigenaardigheid bezitten den Hollander aantevaren tot werkzaam verzet tégen de uitvoering van dat testament, of al speelde men Hollandsche stukken die minder vervelend waren dan ze van regtswege nu eenmaal schynen te moeten zyn, wat zou dit alles baten, daar toch het Volk den schouwburg niet bezoeken kan? *) Ik onthoud my van de beschryving des publieks dat de zalen vult. Dat publiek staat iets boven en iets beneden het eigenlyke volk, de werkman kan er nooit komen, de kantoorbediende zelden of nooit. Ook is 't voor zeker soort van arme drommels

*) Wy zyn te „fatsoenlyk” en te „deugdzaam” om goede stukken te maken. Myn „*bruid daarboven*” is een vod, juist om die reden. Thans zou ik iets beters kunnen leveren, maar... men zou 't niet durven spelen. Want al beging ik nu de bêtise niet, „deugd” graaf te maken, of schelmen beschaamd, het publiek houdt van die leugens, om zich 't regt te koopen in de wereld precies andersom te doen. De uitgave van myn „*bruid daarboven*,” eene *Jugend-Sünde* heb ik 't genoemd, had moeten vergezeld gaan van een opstel over dramatische kunst, en van een wegwyzers hoe men van hartelyke, dweepachtige menschenliefde en offerdorst kan geraken tot menschenverachting en bitterheid. Maar ik was aan 't zwerven, en had tot schryven geen gelegenheid. Vry uilig werden eenige fouten in dat stuk gegispt. De beoordeelaars (behalve misschien LINDO) zagen niet in, dat het heele stuk een fout was. Ook begreep niemand het zielkundig verband tusschen HOLM's bespottelyke edelmoedigheid, en HAVELAAR's misrekening. Doch, eene vraag: hoe komt het, dat eene voddige spelery nit de dagen myner jeugd zoo dapper is aangevallen, en dat ieder dien ik (anders!) aanviel in later geschriften, zwygt als een betrapte dief? Komaan, Nederlanders, dominés, ministers, professers, VAN TWIST, laat eens iets van u hooren! of *durft* gy niet? Zóó is het.

die 't te kort schietend geld moeten aanvullen met een preutsche „fatsoenlykheid” niet deftig in een *Variété* te zitten. Als de „patroon” het eens zag! Zeker, dat zou een reden zyn om den nieuwjaarsfooï te supprimeren die gebruikt werd tot zulken overdaad. Ik wil volstrekt niet geacht worden te beweren dat *alles* wat ik afkeur in Holland, overal elders beter is, maar nu voorbygaande dat hierin de vraag niet ligt, wyl geen geneesheer de ziekte van zyn patiënt mag ignoreren onder voorwendsel dat ook anderen daardoor zyn aangetast, houd ik staande dat de gelegenheid voor min-vermogenden om zich uittespannen, overal elders ruimer openstaat en hartelyker gegund wordt dan by ons. Vermaak, genot, uitspanning (o leelyk woord, dat naar juk, halster en tuig riekt, en dat we borgden van ossen, paarden en ezels) zie, dat alles is contrabande in 't vrome, goddienende, fatsoenlyke Nederland. En kunstgenot? Een kantoorklerk moest het eens in zyn hoofd krygen aanspraak te maken op kunstgenot... zyn patroon zou hem leeren!

Moet de geestdrift des Volks geput worden uit de tractaatjes over Vader, Zoon en heiligen Geest? Maar eilieve, de geografisch-politische kennis der profeten en apostelen strekte zich niet uit tot Nederland, en als NISARD zich niet bedriegt, kennen ook de Engelen ons landje niet. De moraliteitsleer van JEZUS zelf is hoogst onvolledig. Wy zoeken daarin vruchteloos naar voorschriften omtrent onze verplichtingen aangaande het Vaderland, en zelfs zou men nu reeds, vóór de annexatie, uit Matth. XXII vs. 21 moeten opmaken dat de bewoners van Enschedé christelyk-verplicht zyn den Koning van Pruïsen als heer te erkennen, want in die streken zyn veel thalers in omloop. Maestricht is, volgens de vaderlandsliefde-leer van JEZUS, voor drie-vierde Fransch en Belgisch. Waarlyk, het is onbillyk op dominés en tractaatjes-makers te schimpen, als men nagaat, wat die lui een moeite zullen hebben om hun „geloof” van pas

te maken by zoo'n annexatie. Eerst moeten zy, op grond van tekst die of die, aanvuren tot verzet. „Er staat geschreven . . .” nu ja, 't een of ander dat precies past op den toestand. Ik zie al nederlandsche jufvrouwen in BISMARCK'S veldkabinet, hem met z'n eigen pennemes ontdoende van zyn hoofd, nadat z'm eerst, valsch maar Bybelsch, heel hartelyk hebben in slaap gezoend. Nu, preken over JUDITH zyn makkelyk. Maar wanneer nu de Pruisen, minder gauw vervaard dan 't leger van HOLOFERNES, zich eens niet lieten terugschrikken door zoo'n jonkvrouwelyke liefelykheid? Wanneer ze eens doorgingen met annexeren, hoe dan? Hoe moet dan de dominé preken, en vooral hoe moet hy den overgang van JUDITH op de godsdienstige beteekenis van pruisische thalers motiveren? Ik ben nu al benauwd voor 't gewring dat dien armen te wachten staat, en hoop dat zy kracht zullen scheppen uit VAN DER PALM'S voorbeeld, die den *saut périlleux* van loyauteit tot verraad en terug, zonder halsbreken gemaakt heeft. NAPOLEON I, by zyn bezoek te Breda, prees de protestantsche geestelyken, en stelde hen hun catholieken ambtgenooten tot voorbeeld. Wy willen hopen dat de tegenwoordige voorgangers der gemeente niet verbasterd zyn, en elasticiteit genoeg zullen bezitten, om zonder breken, christelyk geloovig te buigen. Een pruisische thaler is, voor wie 't niet weet, ongeveer f 1.75 Ned. De prys van een cents-tractaatje zal zoowat op twee penningen moeten gesteld worden. Het is goed zich intyds te oefenen in 't muntstelsel dat, volgens den aangehaalden tekst zoo'n byzonderen invloed uitoefent op den weg dien onze geestdrift te kiezen heeft.

Geestdrift? Voor wien? Voor wat? Meent men dat de hogere standen, als die ongelukkige Senator van Frankfort FELLNER, die de vryheid van zyn vaderstad niet overleven wou, het voorbeeld geven zullen van heldenmoed? Waarsachtig niet. By het geringe volk zal nog nu en dan wor-

den lucht gegeven aan den trouwens onmagtigen weerzin, tegen duitsche taal, duitsche manieren en duitsch-militaire baasspelery. De geringe man zal moeite hebben om uit den weg te gaan voor den *Herr Seconde-lieutenant*, met z'n spanbroekje, kappers-jongens-frisuur en fatterig oogglas. Maar de deftige „fatsoenlyke” Hollander zal zich al zeer spoedig schikken in het gezelschap van *des Hoogwohlgeboren Herrn General-Lieutenant's Excellenz*. Deftigheid kent geen natie. Als water en genie vindt zy overal haar plaats. Men maakte niet voor niets „die groote reis naar Zwitserland.” Men voelt zich thuis in duitsche breedsprakigheid en duitsche complimenten. Men heeft „van GÖTTE gehoord, van SCHILLER, en waardeert die mannen hoog, zeer hoog. Wel beschouwd is die nationaliteit toch maar een vooroordeel” (dàt kan waar zyn, maar 't voegt niet allen dat te zeggen) „en wat baat het zich te verzetten tegen 't *fait accompli*? 't Is „onfatsoenlyk” aan den weg te timmeren met principes; een deftig man stelt zich niet ten toon. Principes, tenzy ze wat opbrengen, hooren thuis in de „binnenkamer.” Dat hebben wy gezien. Nu, ik stel voor, alle nederlandsche binnenkamers te vergrooten tot het bevatten van al de vaderlands-liefde, die daar ducaten zal tellen voor turfdragers, om dat gild te bewegen tot ratificatie van de Pruisische overwinningen. Wat die turfdragers doen zullen, weet ik niet. Maar wat er zal beoogd en bewerkt en beknoeid worden door 't „voorzichtig beleid” zoo als nu reeds door BOSSCHA het „diep buigen” voor den overweldiger euphonisch genoemd wordt, weten wy. De toekomstige laagheid wordt reeds voorbereid door zulke vervloekte frasen, thans nu er nog geen oorlog is, nu 't de vraag blyft of er oorlog komen zal, wat zal het gevaar zelf, als 't voor de deur staat, den voorgangers van ons Volk in de pen geven? Mag men op eenigen grond iets goeds verwachten van oproepingen tot geestdrift, uitgegaan van zulke zyde! En is 't niet te voorzien dat

het volk, zoo lang bedrogen door frasen, eindelyk, by 't lezen van de egel-vergelyking, in woede uitroept: vlieg dan zelf naar de grens, gy, en verander zelf in een stekelvarken!

Maar om de noodige geestdrift optewekken en vruchtbaar te maken, zou dan toch noodig zyn zekere samenwerking, verbroedering? Bestaat die? Waar? Is ergens ter wereld het bespottelyk verschil van stand (meestal gebaseerd op volstrekt *niets*) in zoo verderfelyke maat aanwezig als by ons? O, zegt men, ons gemeen is *gemeen*. *Je ne dis pas non*, maar dat zou voor veel „fatsoenlyken” geen geldige reden zyn tot afzondering. Men zie eens dat hollandsch fatsoen op reis, als het zich meent te mogen ontdoen van den toom dien 't zich aanlegde. Dan neemt het revanche voor jarenlange houterigheid, en de vreemdeling staat verbaasd over 't kwaejongensachtige van zulk gedrag. Doch hierop zyn uitzonderingen, en aan de klasse die zich indedaad zou verlagen door omgang met het *gemeen*, vraag ik: wat er gedaan is om den lageren stand te beschaven, en of niet een weinig meer broederlykheid die beschaving zou hebben in de hand gewerkt? Wat beteekenen voorts allerlei microscopische afscheidingen tusschen groot- en middelhandelaar, tusschen kantoor en winkel, tusschen 't wonen „op” de X.gracht of in de Z.straat? Want niet alleen tusschen zoogenaamd hoog en zoogenaamd laag, heeft men scheidsmuren opgericht; elke klasse is verdeeld in onderklassen, en deze weer in afdeelingen, zoo fyn onderscheiden door nietig verschil, dat het sterkste oog van den geduldigsten opmerker daarvan schemert, en men eindelyk tot de slotsom zou komen dat het nederlandsche volk verdeeld is in zooveel standen als het familiën bevat. Van waar zal de éénheid komen die magt maken moet? De ware volksgeest zal ten onzent blyven ontbreken, zoolang de zuurdezem der oude Republiek die zich in 1848 op nieuw heeft binnengesmokkeld, zyn

verderfelyken invloed zal doen gevoelen. Men zou zich des noods het ideaal van vryheid, gelykheid, broederschap kunnen voorstellen onder een verlicht despotisme, onder eene monarchie getemperd door vrees voor volksongunst (ik beweër daarom niet dat het daar altyd wordt gevonden, maar 't zou *mogelyk* zyn) onder eene grondwet echter als de onze, waar geen koninklyke magt alle andere magt onder zich niveleert, onder een grondwet die de verdrukking van 't gansche volk door een twee- driehonderdtal familiën toelaat, aanmoedigt en voorschryft, is gelykheid, vryheid, broederschap onmogelyk. Volksregering is een droombeeld, zoolang 't volk zoo onontwikkeld blyft als by ons het geval is. In eene monarchie is de behartiging van de belangen des Volks denkbaar. In eene republiek valt het reeds moeiliker. Met eene regering als de onze, een huichelachtig *mixtum compositum* waar den Koning 't regt ontnomen is om goed te doen, en elke fortunemaker met weinig of geen kosten 't regt koopen kan om kwaad te doen, is de bescherming van het volk eene onmogelykheid. Wie 't eerst op het denkbeeld kwam om het volk stem te geven in de beslissing der zaken, kan 't goed gemeend hebben. Maar te gelooven dat dit geschiedt door het zenden van afgevaardigden op de wyze zoo als zulks by ons plaats heeft, is ongerymd. *) Toch is 't mogelyk dat in Engeland, waar

*) "Quand les vanités et les ambitions se combinent dans une même effervescence, quand le succès est une affaire d'amour-propre et de calcul, on ne sait jusqu'où peut aller l'activité humaine, et quel chemin elle fait dans les voies de l'intrigue! Les plus honnêtes s'en défendent d'abord, puis finissent par s'y laisser entraîner. Il en est de cette cuisine comme de toutes les autres, il ne faut pas la voir de trop près. Quant à moi, j'en sortis profondément dégoûté du mécanisme représentatif et des petits ressorts sur lesquels il repose." LOUIS REYBAUD, *du parlementarisme*.

Juist! Wie een oog slaat in de keukens waar de parlamentspoppen worden gebakken, is er misselyk van.

indedaad elk burger aandeel neemt in de publieke zaak, zoodanig stelsel een goed gevolg hebben kan, schoon ook daar de wyze waarop de verkiezingen plaats hebben, wel in staat is ons afkeer inteboezemen van zulk geknoei. In Nederland echter waar geen publieke geest bestaat, waar de rykste de beste is, kan zoodanige wyze van verkiezing niet beantwoorden aan het doel. Voor jaren reeds maakte ik opmerkzaam op de ellendige zamenstelling onzer Tweede Kamer. Ik geloof de eerste geweest te zyn die daarop wees. Thans erkent men (zonder ooit my te noemen, natuurlyk) de gegrondheid myner opmerkingen. Vóór de laatste verkiezingen werd overal geroepen om „nieuw bloed” in de Kamer, maar de kiezers aan den ouden leiband loopende, hebben slechts gedeeltelyk aan dien wensch kunnen beantwoorden. Ja, 't is de vraag zelfs of er over 't geheel (buiten STIELTJES) iets gewonnen is. Wanneer wy keuzen zien, als byv. te Haarlem, staat ons verstand stil by zooveel bederf. Maar 't was en is niet anders op veel andere plaatsen. Ook te Rotterdam handhaaft zich de Indische fortuinmavery op oude wys. Onlangs gaf de *Kölnische Zeitung* eene beoordeeling van onze Tweede Kamer, en zij noemde die eene verzameling van nulliteiten. Op zéér enkele uitzonderingen na, moeten wy dit oordeel beamen. Zy zeide voorts, en ook dit is waar, dat Nederland gebukt ging onder eene domme plutocratie. Juist, en erger dan in Engeland, waar dan nog de omkoopery geld in omloop brengt, weten zich ten onzent de fortuinmakers te dringen in de reien der wetgevers, *sans bourse délier*, alleen door 't prestige dat in Nederland wordt uitgeoefend door geldmannen, ook al geniet niemand iets van hun rykdom. In Engeland betaalt men de kiezers. In Nederland neemt men aandeelen in allerlei maatschappyyen, associatiën, negociatiën, en koopt daarvoor den invloed die er noodig is, zonder een cent te verliezen. Aandeelen in couranten, ook rentegevend (dat spreekt van zelf) spelen

een grooten rol. Hoe 't geld, waarmeê dat alles geschiedt, verdiend, of gewonnen is, doet er niet toe. 't Is een ware aanbidding van 't gouden kalf. Men vraagt er zelfs niet naar of zoo'n kalf behoorlyk spreken, rekenen en schryven kan. De meeste kamerleden kan ik slechts beoordeelen naar 't geen zy in die kamer voor den dag brengen, of naar 't geen zy vóór zich houden by gelegenheden als de door THORBECKE aangekondigde retraite van BETZ, maar enkelen van die heeren ken ik in 't byzonder, en moet betuigen verbaasd te zyn over den afstand die onbeschaamde bêtise in weinig tyds kan afleggen. Ik noodig de heeren die het *faveur* hebben den Haarlemschen afgevaardigde tot collega in de sectie te bezitten, uit, dat lid eens 't een of ander stuk te laten uitwerken of toelichten, maar . . . zonder bondgenoot. Voor weinig geld zyn er arme drommels te huren, die al ligt meer voor den dag brengen dan verwacht worden kan van iemand die 't te druk had met thee, hammen, jagtgeweren, rolpens, ryst en tin, om zich ooit te kunnen toeleggen op studie van de publieke zaak. *Nomina sunt odiosa*, ja, ik heb daar een hatelyken naam genoemd, vooral hatelyk als ik dien in verband breng met bladzyde I. 125 en II. 148 van den Havelaar.

En zulke lieden regeren de natie! Zulke menschen keuren wetten goed en af. Is het niet onzedelyk de toekomst van het land in handen te geven aan eene vergadering, voor zeven-achtste deel zamengesteld uit zulke elementen? Is er liefde tot het volk, is er goede zorg voor het volk te wachten van personen die bewyzen gaven zoo goed, al te goed, te kunnen zorgen voor zichzelf? Is er hoop op eendragt in een land waar de groote meerderheid aldus wordt prysgegeven aan een kleine bende, die naar welgevallen beschikt over de krachten der natie? Men wane niet dat de turksche-wip beweging van de ministeriën, dat *perpetuum mobile* van namen en zoogenaamde systemen, iets verandert

aan deze gebreken. Conservative ministeriën, liberale ministeriën, doctrinaire ministeriën, och, 't zyn alle voortbrengsels van één boom, verrotte vruchten van 't verrot parlementarismus. „*Die Servilen*, zeide eens de Kladderadatsch, *haben gern sehr-vieles, und die Liberalen haben lieber-alles.*” Zoo is het. En in beide gevallen blyft er voor het volk niet veel over. Al weer moet ik de opmerking maken dat ik meen het eerst gewezen te hebben op de noodlottige gevolgen van dat party-gekibbel. Ik lees nu dagelyks in de couranten, dat men de waarheid myner beweringen begint intezien. Dat is wel, maar waarom smaadde men my? Is de misdaad dan zoo groot, iets optemerkken en te openbaren vóór het zichtbaar werd voor het algemeen? Men zou al zéér langzaam moeten gaan, om niet nu en dan de intelligentie van het nederlandsche volk vooruit te loopen. Er zal wel eens meer in later tyd, vooral wanneer ik sommigen niet langer in den weg sta, iets openlyk als waar erkend worden, dat men nu alleen durft beamen in de „binnenkamer,” maar ik vind dat men my daarom niet behoefde uitteschelden.

Of zou misschien dat uitteschelden van iemand die den moed heeft te zeggen wat hij voor waar houdt, de geestdrift wekken van het volk, als die noodig wezen zal ter verdediging van de (zwaar belaste) haardsteden? Zou er vaderlandsliefde groeien uit die kleinsteedsche zucht om ieder te beschimpen en uittejouwen, die den vervelenden weg van 't dagelyksche niet betreedt? Is dàt de wyze waarop men ontluikende talenten meent te moeten aanmoedigen, volwassene te behouden, voor 't vaderland? Zou 't volk dankbaar zyn voor 't uitroeien en smoren van elke kiem, die ànders opschiet, ànders gevormd is, àndere vrucht belooft dan de gewone? En is de *wyze* van bestryding der weinigen die een anderen stempel dragen dan de jammerhartige geest des tyds meebrengt, geschikt om het volk vertrouwen inteboezemen op zyn voorgangers die, in allerlei

vakken, herhaaldelyk voor den regterstoel van 't algemeen geroepen, niet dáár ooit verschynen om rekenschap te geven van wat men hen verweet, maar zich wreken op oud-wyfsche manier door bakerpraatjes? Zou BOSSCHA's afkeer van „bittere verwytingen” indedaad gedeeld worden door het volk dat liever verdrukt en bedrogen wordt, dan verdedigd? Ik kan 't niet gelooven, al lees ik nu byv. weder in een courant die altyd den onbeduidenden THORBECKE tot de wolken verhief, dat „wel is waar grond voorhanden is om de uitbreiding der veeziekte voor een deel toeteschryven aan 't onder zyn bestuur verwaarlozen der gepaste middelen (*die hem N.B. behoorlyk waren voorgesteld!*) maar . . . dat men een overigens zoo groot man, zulke fout niet al te zwaar mogt aanrekenen.” Neemt het volk er indedaad genoeg mede, dat zulk een wezen voor onschendbaar wordt gehouden, en dat men in 't geheim, maar onvermoeid, iemand die zyn schuld aan de publike zaak anders en beter betaalde dan zoo'n THORBECKE, vervolgt op eene wyze die hem 't leven byna onmogelyk maakt? Ik zie overal zulke blyken van verdorven regtsgevoel. Voor 't minst dat men van den gewonen type verschilt (en 't is moeilyk niet daarboven uittesteken, want het algemeene peil is laag) wordt men uitgemaakt voor een onverlaat, een monster. Den naam van den bekwaamsten dagbladschryver in Nederland, den eenigen misschien die bekwaam is, hoort men nooit noemen zonder de toelichting: „maar . . . hy is een slechte kerel!” Nooit heb ik kunnen te weten komen, waarom? En ik vraagde er niet naar. Want komenyspraatjes staan me niet aan, en gewoonlyk berust ik in zulk oordeel, met de gedachte: ja, dàt spreekt van zelf, zoo moet hy u voorkomen, u die zoo byzonder lamlendig braaf en zoo byzonder onbekwaam lamlendig zyt.

Er is eene kleinheid, eene bekrompenheid van oordeel, die ons heele land niet ongelyk maakt aan 't dorpsbrugje

waar de boeren zondag-namiddag hun praatbeurs houden, om uittemaken of 't horlogie van KEES goud is of spinsbek, of KLAAS schuld heeft aan de bevalling van GRIET, of de bef van den dominé wel breed genoeg was, en of 't de dochters van MICHEL wel past hoeden te dragen „krek als de vrouwlui in stad?” Borrelpraat! En spreek daartegen, redeneer, betoog, kweel liefelyk of donder barsch tegen dat gewawel in, of zwyg zelfs, wat al heel dikwyls de beste wyze van spreken is, het mag alles niet baten: „Jae, 't zou toch wel konne wezen, zie je, det KLAES er skuld an hadde.” In Godsnaam! We willen voor KLAAS hopen dat hy zich wete te redden.

Zal 't volk geestdrift putten uit de wyze waarop ten allen tyde in Nederland talent beloond is? VONDEL werd te werk gesteld (als kassier geloof ik) by de bank van Leening. NOMSZ stierf in 't hospitaal. FOKKE SIMONSZ was arm. WITSEN GEYSBEEK schynt niet het noodige gehad te hebben zyn kinderen een redelyke opvoeding te geven, want ik heb zyn zoon gekend als *knecht* (niet als zoogenaamd bediende) in een boekwinkel, op 't damrak te Amsterdam. BILDERDYK leefde zeer kommerlyk. Al wat niet officieel geleerd was, al wat niet behoorde tot wat VAN VLOTEN „Koningsgeleerden” noemt, was by ons ten allen tyde geminacht, en werd ter dood toe vervolgd door de mannen *en place*. By 't noemen der namen van eenigen die my te binnen schieten, wil ik niet geacht worden die mannen juist zoo byzonder hoog te stellen. Maar hen metende met de zeer onjuiste maat die in Nederland gezag heeft, geloof ik dat het den Nederlanders niet vrystond hen te mishandelen. Want mishandelen is het, in den waren zin van 't woord. Mishandeling noem ik 't spannen van een fijn, vurig, edel paard voor een vuilniskar, al bezat dan ook dat paard die hoedanigheden slechts vergelykender wyze, en in tegenstelling met de omgeving van zeer onëdele ezels. En

er moge dan van ezels niet anders te verwachten zyn, er zy dan toch opregtheid in hun gebalk. Meent ge VONDEL 't best te kunnen gebruiken in de bank van Leening, goed! Maar roem hem dan niet als dichter, en ontnem ons de hoop niet dat uw wreedheid onkunde is, geen valsheid. Verhef u dan niet op hem, en roem niet de vlugt onzer letterkunde in de zeventiende eeuw, tegenover den vreemdeling, wanneer die vlugt, dóór uwe erkentenis, een zoo sprekend getuigenis geeft van uw eigen laagheid. De natie is fundamenteel-onëerlyk. Zy neemt aan en gebruikt, wat er van iemand te halen is, en erkent daarna geen schuld die niet invorderbaar is by wege van regten. Voor zes en dertig jaren was VAN SPEYK de held van den dag. Men had geestdrift noodig, en gebruikte zyn dood om die op te wekken. Thans hoort men zyn naam niet, en zelfs heb ik zyn daad hooren bestempelen met den naam van „bezopen dolligheid.” Wat wordt er gedaan voor de „dapperen” die in 1831 vrouw, kind en beroep verlieten, om 't Vaderland te verdedigen, zoo als 't heette? Wat voor de veteranen van Waterloo? De staat der fondsen „voor de gewapende dienst” en tot onderhoud van verminkten, kan antwoord geven op die vraag. Men ontmoet orgeldraaiers met meer koper op de borst dan een geheele dag in hun bedelnap te zamen brengt.

Zóó ver gaat de onkunde en jammerhartigheid onzer dagen, dat toen er onlangs ('t kan een paar jaar geleden zyn) spraak was van 't oprigten eener statue voor den „Prins der Nederlandsche dichteren,” iemand het oude sprookje opwarmde: dat „VONDEL zoo dikwyls met de politie in aanraking was geweest.” Dit moest waarschynlyk beteekenen dat hy meermalen dronken werd thuis gebragt. Het hem toegeschreven rympje: „hoe grooter geest, hoe grooter beest” is 't meest populaire van al zyn „gedichten”. En dit is natuurlyk. De meerderheid vindt hare rekening by een uit-

spraak die 't doet voorkomen alsof ze daarom alleen zoo aanhoudend met veel succes haar geest wegstopt, om niet voor een beest doortegaan. *Als* 't waar wezen kon, dat „geest” en „beestachtigheid” hand aan hand gingen, zou men genoopt worden de nederlandsche menagerie als zeer schraal bezet aanzien.

Maar 't is *niet* waar. Lezer, hebt ge wel eens een „bediende” gehad, die een „beest” was? Ge antwoordt of: „neen, nooit, ik zou zoo'n bediende niet kunnen gebruiken,” of: „ja, ééns... maar 't duurde niet lang, ik jaagde 'm weg.” Juist, gy zoudt zoo'n bediende niet kunnen gebruiken. Zelfs voor 't machinaal routine-werk van uw kantoor is een „beest” onbruikbaar. Na een avond, doorgebracht in slomperij, na een nacht vol vuile uitspatting, is 't hoofd verward, het oog dof, de hand bevend, niet waar? Welnu, neem eens de proef van een maand „beestachtigheid,” één maand slechts, en beproef of ge daarna in staat zoudt zyn één blaadje te vullen met verzen als van VONDEL, of met grappen als van FOKKE, of met anderen arbeid van *geldswaarde*. 't Moet verkoopbaar zyn, al was 't dan maar een rymwoordenboek. Ik twyfel er aan of die proef u zou gelukken, en of ge zoudt volhouden dat het „beest-”zyn, de werking van den „geest” niet in den weg staat. Meent ge dat de bezigheid van den schryver, van den artist, bestaat in 't voortbrengen alleen van wat hy levert? Och, dat voortbrengen is maar 't einde, de slotsom van zyn arbeid. Bevruchting en dragt, pynlyk en zwaar byna altyd, zyn de verlossing voorafgegaan, en waarlyk de denker heeft gedurende de maanden zyner moeielyke zwangerschap weinig lust om den „beest” te spelen. Dat moet hy wel overlaten aan uwe al te gemakkelijke onvruchtbaarheid. Voor zoo verre ik spreek tot menschen van goede trouw, die indedaad meenen opgemerkt te hebben dat „ge-niën zedeloos zyn of onzedelyk”, beroep ik my op den parabel

waarmeê ik den eersten bundel myner Ideën besloot, niet omdat er (zoo als LAMARTINE meent) *„pour des héros et nous, poids divers”* zyn, maar omdat de leek veelal vergeet dat de artist zyn atelier niet kan opslaan in de achterkamer waar de oude jufvrouw, half blind, genoeg licht heeft om haar kouzen te breien op 't gevoel. Niet de *„heros”* hebben aanspraak op andere maat dan 't gemeen, maar hun arbeid eischt ander terrein. Men plaatse geen schip in 't meel, noch molenwieken in 't want, en vermyde de uiligheid van den grenadier, die BONAPARTE voor 't eerst ziende na diens terugkeer uit Italië, grommend uitriep: *„Ça un général... ça? ... Mais, en s'en allant, il n'est pas même parti du pied gauche!”* Zoo'n grenadiers-wysheid bederft veel in ons land. Wy willen ons groot maken, door al wat uitsteekt neertehalen tot onze laagte. Dat is de ware manier niet om te stygen, want dit leidt tot voortdurende apothéose van 't kleine, en stelt premiën op middelmatigheid of erger. Zie alweêr die tweede kamer.

En zie ook eens, op ander terrein, wat in Nederland den volke wordt voorgespiegeld als uitstekend, en men vrage zich welke *geestdrift* er kan ontstaan uit zulke voorspiegeling. Een voorbeeld. Zeker Professor, (VAN KAMPEN heette de man, ik kan betuigen dat hy geen *„beest”* was) had een *„bloemlezing”* gemaakt *„uit Nederlandsche dichters en prozaschrijvers.”* VAN KAMPEN had veel gelezen, wat dan ook al 't minst is dat verwacht worden kan van een hoogleeraar, en wy mogen dus vooronderstellen dat hy zyn keuzen gedaan heeft op een wyd veld. Ik ben rein gebleven van zyn bloemlezing, maar onlangs aangekondigd ziende: *„eene verkorte, tot schoolgebruik ingerigte, uitgaaf”* van dat werk, schafte ik my die boekjes aan, althans 't proza-gedeelte. De keus uit het groote werk was gedaan door VERGENS, den tegenwoordigen griffier der tweede kamer. Ik raad ieder aan die verzameling intezien, en zich aftevragen of het nederlandsche volk

geestdriftig worden zal in dat Pantheon? Op zeer weinig uitzonderingen na (by herinnering noem ik slechts een paar stukken van den ongeletterden HAAFNER, en een grieksch tafereel van LIMBURG BROUWER) is het grootste gedeelte van die *keur uit een keur*, de moeite van 't drukken niet waard, en ook de moeite van 't lezen niet, tenzy voor den onderzoeker die weten wil met welke spys men 't nederlandsche volk meent te kunnen voeden. Jagt op styl, overal. Styl, nergens. Overal gemaaktheid, opgedrongen deftigheid, mislukte verheffing, brommende leegte, conventioneel schryversfatsoen, d. i. *leugen*. Dat de dominés en de *S.S. theologiae professores* een grooten rol spelen in zoo'n cénacle van letterkundery, spreekt van zelf, en wie 't register der boekjes aandachtig nagaat, zal ontwaren, dat wy nog niet zoo heel ver verwyderd zyn van den tyd toen 't schryven monnikenwerk was, en letterkunde 't privaatief eigendom der kerk. Maar voelt men dan niet dat op deze wyze die verouderde kerk alle frisheid aansteekt met haar verrotting? Dat alle vlugt onmogelyk is onder den domper van de geloovery? Gevoelt men niet hoe de gewoonte om nietszeggende zalvingspraatjes aantehooren, inwiegt tot slaperigheid, en voorbereidt tot genoegen nemen met „frasen?“ Is niet juist die ongelukkige hebbelykheid om klank te geven voor zin, de oorzaak dat onze toestand, ook in 't staatkundige, zoo ellendig is? Zal men my regt doen, waar ik BOSSCHA's brochure (anders, by vergelyking, goed geschreven) leeg noemde: „als een preek“, en dat ik in zulke leegte juist de oorzaak meende te vinden van de dreigende ramp die hy in zyn brochure meende te bezweren? En eindelyk, zal men 't verband begrypen tusschen myn wrevel tegen „fatsoen“, en myn aandringen op *waarheid*?

De natie is ziek, zeer ziek, en de naam dier ziekte, in welke vorm zy zich ook voordoe, is *leugen*. Stryd tegen leugen, opstaan voor waarheid, is 't ware naaldgeweer dat

wy moeten aanleggen op den vreemdeling die onze grenzen overschrydt. Er is geestdrift noodig, en die komt niet over 't volk, in den slaap. Het eentoonig frasengeseur zal 't niet wekken. Geen wiegelied veroorzaakt wakkerheid. Daartoe is 't schel geluid noodig van de trompet, en by gebreke daarvan of onvoldoendheid, een stomp, een stoot, hevige schudding. En de slaapdrunkene moge toornig zyn over 't verstoren van zyn rust, misschien verandert die toorn in dankgevoel, wanneer hy later inziet dat er welwillendheid lag in de ruwheid waarmee men hem aanvatte.

Maar wat moet er dan geschieden? Moeten wy "*dorpen aan de grenzen*" schryven, waarin elke Hollander zoo'n byzondere held is, en elke Pruis een lafaard? God bewaar ons, geen leugens! Moeten we krygsliederen dichten? Ik heb er niet tegen, mits men ze maken kan zonder onwaarheid, en dat zal moeielyk vallen op rym, want het rym zelf is een leugen. Moeten we bededagen houden? Dat helpt niet, want Pruisen biddagt daar tegen in, en zou 't van ons winnen op dat terrein. Zyne *Königlich-preussische Majestät* staat hoog aangeschreven by den *Lenker der Schlachten*, en Neerlands God is wat oud geworden. Moet men zich, zoo als BOSSCHA aanraadt, oefenen in schieten, houwen, steken en springen? Ja! Maar dit is 't voornaamste niet. De moed en de kracht om de Pruisen uit het land te houden, zullen er zyn, zoo-dra we eerst zullen blyk gegeven hebben van *anderen* moed, van den moed die er schynt noodig te wezen om ons te ontdoen van 't binnenlandsch bederf dat alle inspanning zou vruchteloos maken, al wist men elken loteling te dres-seren tot BAYARD en RAPPO in één persoon.

Genezen is zuiveren, verwyderen van de ziektestof. Daarna zorgt de lieve natuur voor de rest.

Wanneer wy zullen aangevallen worden òf door Pruisen,

of door eene andere Mogendheid die, met Pruisen in stryd, noodig hebben zal ons landje te bezetten als strategisch punt, zou 't inderdaad een schoon tooneel zyn, de Natie zich te zien scharen om den troon. Maar de natie heeft afgeleerd dien troon te beschouwen als 't palladium van haar bestaan. Altyd, en sedert 1848 vooral, drong zich zoo-veel grondwettig-ministeriële kommiezery tusschen Vorst en Volk, we hebben zoolang hooren wawelen van „Koninklyke onschendbaarheid” dat het denkbeeld van *te zamen staan of vallen* geheel op den achtergrond geschoven is. Een zeer natuurlyke aaneenschakeling van begrippen breidt de onschendbaarheid des Konings nog verder uit dan de beleedigende bedoeling was van de grondwet. Wie onschendbaar is, onaantastbaar, onverantwoordelyk, moet een strooman zyn, een half-mensch, 't vyfde rad aan den wagen, een nul. Wy hebben gezien hoe THORBECKE, na ons eerst *die* onschendbaarheid te hebben in den zak gegoocheld, onder belofte dat we altyd andere personen zouden behouden die aansprakelyk bleven, ons nu ook de vertooning van die andere onschendbaarheid bezorgd heeft, door de prachtige uitvinding van eene waardigheid die te hoog staat om verwyten aan te hooren. Wy zyn dus in 't bezit van een corps onschendbare Ministers. Want na de aftreding verschuilen zy zich achter 't verlies van dezelfde waardigheid, welker bezit hen dekte. Mèt de porte-feuille staan zy te hoog, zonder dat ding, te laag voor de vindicte des Volks. Reeds elders heb ik gezegd dat men by zoo'n stelsel nooit weet wiens glazen men moet ingooien, en dat is een zeer onaangename onzekerheid.

Maar even onzeker zullen wy zyn in de keus van het middelpunt, waarom wy ons te scharen hebben by gevaar. Want de Koning, alleronschendbaarst, is tevens (dat kàn niet uitblyven) als vereenigingspunt alleronbruikbaarst. Hy mag niet dît, hy kan niet dât. Zyn constitutionele pligt is

niets te zyn. Een deurwaarder met 'n vonnis, een veldwachter met z'n koperen plaat, een vuilnis-karreman met de regten van zyn ambt *) kunnen zich doen gelden, een grondwet-koning niet. Zyn wysheid mag niets weten; zyn arbeid is: niets te doen; zyn kracht moet zich openbaren in onthouding. Men zou, op zyn bevel, geen Pruis 't land mogen uitdringen, zonder uitdrukkelijk verlof van den minister. Het den Koning gelaten regt om oorlog te verklaren is eene bespotting. Tot oorlogen is geld noodig, en daarover beschikt de kamer. Men beweert dat onze tegenwoordige Koning lang geaarzeld heeft, voor hy, na den dood van WILLEM II, besloot de kroon aantenemen. Dat is begrypelyk. Men beseft hoe 't een mannelyk gevoel moet stuiten, zich te laten gebruiken tot iets zoo onmannelyks als de Thorbeckiaansche grondwet van den Koning heeft willen maken. In een andere brochure dan die welke ik aan dit schryven ten grondslag gaf, heeft de heer BOSSCHA, verontwaardigd waarschyntlyk over de laagte waartoe men ten onzent het koningschap had doen afdalen, zich beyverd aantetoonen dat de werkkring des Konings niet geheel was opgeheven, en zelfs nog altyd belangryk bleef. Ik heb dat stuk niet by de hand, maar constateer het feit: *dat er zoo'n betoog noodig scheen*. Ik denk dat het allen Voorzaten van Z. M. (Stadhouders slechts) zou bevreemd hebben te hooren voorspellen dat een geacht en bekwaam schryver eenmaal noodig zou oordeelen te betoogen: dat hun naneef (een Koning) iets intebrengeu had in zyn land. Er is gezegd: *un roi constitutionel est un individu de distinction, qui*

*) Toen NAPOLEON I Amsterdam bezocht, weigerde een karreman uit den weg te gaan voor de keizerlyke rytuigen, onder bewering dat hy, volgens zyn instructie, alleen hoefde te wyken voor een docters koets. De arme drommel kreeg de "zes weken" maar werd in 't geheim schadeloos gesteld.

peut avoir beaucoup d'influence." Ja, *qui peut avoir*: wanneer hy onders'hands den openbaren, officiëlen, hoogst-onwettigen maar wettelyken, invloed zyner ministers wil tegenwerken, of wanneer hy zich wil verlagen tot een concurrent van kieskollegiën. Dat deed onze Koning niet, en hy had gelyk. Men beweert dat hy nu en dan zelfverloochening noodig had om de gevolgen van het constitutioneel stelsel te dragen, maar daaraan den voorkeur gaf boven onwaardig geknoei. Hoe dit zy, het Volk *mag* geen vertrouwen stellen in den Koning. Dat vertrouwen zou ongrondwettig zyn, want om 't inteboezemen zou de Koning eene zelfstandigheid moeten aannemen, die hem de constitutie verbiedt.

Maar heeft dan het Volk vertrouwen op de ministers? Evenmin, schoon om geheel andere redenen. Hun pligt ware juist geweest, *wel* vertrouwen inteboezemen, en die pligt is onbeschaamd verwaarloosd. Bovendien, in *welk* ministerie moet men vertrouwen stellen? In het tegenwoordige? Waarom? Wat hebben die mannen gedaan, dat zoo byzonder vertrouwen-wekkend was? Zyn zy geniën, helden, staatslieden? Indien ze dat zyn, overtreft hun discrétie alle andere eigenschappen, want aan niemand hebben zy zich geopenbaard. En het Volk zou toch regt hebben op eenigen *grond* voor zyn vertrouwen. Wanneer het ons vrystaat, de mannen die op dit oogenblik aan het bestuur zyn, te beoordeelen naar het gemiddeld gehalte hunner voorgangers, zou alle vertrouwen misplaatst wezen. En welken anderen maatstaf kunnen wy aanleggen? De tegenwoordige ministers zyn producten van hetzelfde bedorven kiesstelsel als waaraan wy de vorige regeringen te wyten hadden, 't zyn vruchten van denzelfden boom. Waren die vruchten vroeger goed? Neen. De toestand van het Volk is ellendig; de financiën zyn in slechten staat; er heerscht een Babel van verwarring in het beheer van Indië, dat ontevreden en onrustig is; eindelijk (nu met BOSSCHA'S woorden:) *"de gevaren waaraan*

wij... blootstaan, zijn in den tijd dien wij beleven, grooter dan ooit," en: "het is met onze militaire verdedigingsmiddelen jammerlijk gesteld."

Zyn dat alles redenen tot vertrouwen in de mannen die ons land besturen, en in het stelsel dat zulke mannen aan het hoofd bragt?

Vertrouwen zou krankzinnigheid wezen.

Hoe is dit te herstellen? Moet hier de homoeopathie worden aangewend? Moeten wy een onzinnig *similia similibus* toepassen? Mogen wy hopen of verwachten, dat er iets zal verbeteren, zoolang wy vasthouden aan al de verkeerdheid die ons in een "jammerlyken toestand" gebragt heeft? Niemand kan dit in ernst beweren, en ik houd het alweder voor eene *fatsoens-fout*, wanneer de heer BOSSCHA op het slot van zyn werk, na een korte schets van het *mécanisme* onzer staatsregeling, tot de conclusie komt dat wy: *"als een eenig volk onder één Hoofd aan het verdedigingsvermogen van Nederland een invendige kracht van eenheid kunnen geven, waarop onze voorouders nooit hebben kunnen steunen bij de groote daden die zij verricht hebben."* Wanneer wy niet wisten, of dit des noods hadden kunnen leeren uit BOSSCHA's "bemoedigingen," hoe men woorden kan gebruiken om gedachten te bewimpelen...

Neen, BOSSCHA zelf weet niet dat hy onwaarheid zegt. Het is alweder die vervloekte gewoonte om te kleuren met zachten tint, om scherpten te myden als "onfatsoenlyk," om 't: *ja... ja, neen... neen*, diplomatisch uit den weg te gaan, die hem, zyns ondanks geloof ik, zyne brochure doet besluiten met iets als valsheid. En (ontelbare malen immers merkte ik dit op in zyn schryven) na zoo'n fatsoenlyke valsheid, komt de eerlykheid hem manen om de onwillekeurige leugen te corrigeren door een bestraffend: *maar*. "Maar, zegt hy, dan moet ook... een eind komen aan het

verderfelyk particularisme der partijschappen...

die een natuurlyk gevolg zyn van 't zoo even geprezen stelsel;

... "dan moet ieder die in het publiek leven een taak heeft te vervullen, zich zelve kunnen wegdenken, en toewijding aan het Vaderland een volksdeugd worden..."

BOSSCHA erkent dus dat dit onder 't aangeprezen stelsel niet het geval is, en dáár zit juist de knoop;

... "eene volksdeugd, waarvan Koning, Ministers, Ambtenaren en Volksvertegenwoordigers het voorbeeld geven."

Dit zal zoo moeten worden onder 'tzelfde stelsel, dat dit alles tot nog toe vierkant in den weg stond. Ziedaar nu in weinig woorden de eigenaardigheid der "fatsoenlykheids-" theoriën. PIET is dagelyks dronken, hy verwaarloost vrouw, kind, huishouden, alles. Zyn gezin verkeert in een "jammerlyken staat" ... Geen nood! Hy kan gerust zyn levenswys voortzetten. De jenever geeft moed, veerkracht, éénheid; hy zal even welvarend worden als zyn grootvader geweest is ... maar hy moet, *al doorborrelende*, het drinken laten. Dan zal hy nuchter worden, *et tout sera pour le mieux!*

Het heeft my leed gedaan den heer BOSSCHA te moeten aanvallen. Ook gold myn wrevel niet hem. Ik verzet my tegen den onzaligen geest waarvan hy, zonder 't te weten misschien, de woordvoerder geweest is, en wanneer hy zyne persoon "zal kunnen wegdenken," gelyk hy voorschryft, zou de mogelijkheid bestaan, dat hyzelf 't eerst erkende hoe groot de behoefte is aan *andere* hulp dan aan "frasen." Waarachtig, PIET moet zyn levenswys geheel en al veranderen: Weg met de flesch! En de zielzorger of geneesheer die dit niet gebiedend durft voorschryven, bedriegt hem, allerfatsoenlykst misschien, maar bedrog is het.

Ook in andere landen heerschten allerlei stelsels naar de mode der eeuw, in kleinigheden verschillend, maar elkander tamelyk gelyk in deze algemeene kenmerken van het par-

lementarisme: *lafhartigheid* en *wantrouwen*. Wantrouwen verdeelt het gezag onder velen: één magthebber mogt eens misbruik maken! Lafhartigheid schrikt terug voor de verantwoordelykheid, en wenscht die te deelen met „geachte leden.” Hoe zyn al die landen gevaren by hun stelsel? Slechts één, Pruisen, met kracht bestuurd door een groot man die den moed had alléén te staan, en de „geachte leden” terugzond naar katheder en geldlaê, één land slechts zag zyn parlementair stelsel omgeworpen, of geschorst althans. Toen er behoefte was aan *degelykheid*, aan „handen uitsteken” werd het als een belemmerend passagier in stormweer, door den scheepsbevelhebber „van dek” gejaagd. Nu de storm voorby is, mogen die heeren terugkomen, en op nieuw een praatje maken. Maar men kan zich verzekerd houden, dat de officier van de wacht z’n instructiën heeft om hen op nieuw „naar de hut” te jagen, als er buien komen opzetten aan den horizon.

Onze kim is zeer bewolkt. De bui zal komen uit het oosten, uit het zuiden, of uit beide streken tegelyk, en dan zal ’t een typhon zyn. „*Dek zuiveren*” is de zaak. En dat moet bytyds geschieden. Want de passagiers zullen niet zoo makkelyk verhuizen, en er zal forsheid noodig zyn, om de ruimte te maken die onmisbaar is by snelle en flinke manoeuvres.

Genezen is zuiveren. Er is geestdrift noodig. Daartoe moet het vertrouwen hersteld worden. Er moet dus aan het volk worden getoond, dat er een magt bestaat die raad weet met de bende uitzuigers, waardoor dat vertrouwen geschokt werd. Er moeten voorbeelden gesteld worden. In buitengewone gevallen zyn buitengewone maatregelen noodig. Wanneer het dan niet geschreven staat in onze grondwet (THORBECKE zorgde er wel voor, dat het daarin niet voorkomt) hoe men te handelen hebbe om pligtvergeten ministers en ambtenaren, al zyn zy dan ook „in rus-

te," te roepen ter verantwoording, dan *make* men zoo'n wet. De redactie is niet moeielyk: "Wy Willem, by de gratie Gods... overwegende, dat ieder verantwoordelyk is voor zyn daden... overwegende dat het niet vry staat een volk te bederven, uitteputten, overteleveren aan morele, intellectuele en stoffelyke vernedering, en dat volk ten loon voor zyn geduld, of misbruik makende van gezegde *dégradation*, te brengen in een "jammerlyken toestand," en alzoo weerloos overteleveren aan den vreemdeling... overwegende, dat *Ons* door dat volk de verheven taak is opgelegd optetreden als beschermer waar het bedreigd, als wreker waar het beleedigd is... hebben besloten en besluiten..."

Ja, en dan een paarhonderd passagiers "van dek!" En een paarhonderd anderen, die uit eigen beweging zich terugtrokken, nadat zy 't scheepsvolk hadden geplunderd, "kromgesloten in de boeien." En regt gedaan! Streng, stipt regt! Wie zich volzoog aan de Nederlandsche welvaart... *rendre gorge!* Wie opzwol van indischen roof, *rendre gorge!* Wie slecht ministerde en slecht generaalde, en omhangen werd met kruizen en banden van eer... *rendre gorge!* Wie 't volk bedroog met praatjes *à tant par heure*... *rendre gorge!* En dat is niet genoeg. Er zyn *voorbeelden* noodig om te bewyzen dat de schavotten en tuchthuizen niet uitsluitend zyn opgerigt voor kleine dieven, voor kleine, arme, onfatsoenlyke misdadigers.

Volgens welke *wet* moet dat geschieden? Ik zeide dit reeds, de redactie is gemakkelyk. En wie niet tevreden is met zoo'n wet, vrage zich af: welke wet den voorgangers der natie 't regt gaf, haar ziek te maken, te vergiftigen? Welke wet belooft straffeloosheid aan de bedervers van Indië? Waar staat het geschreven dat een minister de maatregelen tot tegengang van veeziekte mag verwaarlozen? Welk artikel van de wet veroorlooft den ministers van oorlog onzen verdedigings-toestand in "jammerlyken staat" te brengen? Welke wet

vergunst den „geachten leden” de regering te belemmeren in 't volvoeren van haar plicht?

Er komt een tyd dat er hooger wetten te gehoorzamen zyn, dan de beschrevene.

En al ware dit zoo niet. Al bleef men vasthouden aan de onjuiste meening dat de wettigheid alleen op meerderheid van stemmen gegrond kan zyn (de fictie waarop dan toch dat geheele parlementarisme berust) eilieve, laat de Koning eens vragen aan het Land: wilt ge dat *ik* u voorga, *ik* alleen? Dan zou men zien hoe, in gevaar, dat fabeltje van gesplitste verantwoordelykheid, in rook verdwynt. Er is een verzamelingspunt noodig, iemand die de vaan opsteekt, iemand die vóór gaat, een HENDRIK de IV, wiens witte panache den weg wees ter overwinning.

Ja, de wapperende vederbos van een koning, niet de gepluimde slaapmutsen van „geachte leden!”

Nog kan de natie wakker geschud worden, nog is 't mogelijk haar optewekken tot moed. En de uitslag zou heerlijk zyn! Want hoe magtig ook de legers van den vyand, geen leger weegt op tegen een geheel Volk. Zóó zou 't blyken of we indedaad een natie zyn.

BOSSCHA zelf erkent dat een vyandelyk Veldheer, hoe ondernemend ook: *„ons met rust laten zou, als wij in massa ons bereid toonen tot tegenstand, en op elk punt van aanraking de spits bieden.”* Ja, maar om daartoe te geraken, is 't niet voldoende, en zelfs geen hoofdzak, dat men beter leere schieten, *) de vyand wete dat wy bereid zyn hem aftewach-

*) Wanneer men de cyfers van gesneuvelden en gewonden vergelykt met het getal manschappen dat aan veldslagen deelnam, komt men tot de conclusie dat het onderscheid tusschen goed- en slecht-schieten byna onverschillig is. In alle actien gaat het getal ongekwetsten, die zich

ten in gesloten gelederen, geschaard om één aanvoerder, met wien wy staan of vallen, en vast besloten geen duimbreed gronds aan den vreemdeling aftestaan. Maar vóór dat alles: *inwendige* zuivering. Geen „fatsoenlyke” verraders in de gelederen. Geen parlementair ontuig dat alle veerkracht verlamt. Geen tokohouders, wetgevers; geen fortuinhelden, ministers; geen babbelaars bekleed met gezag; geen zand, steen, roest, vuil, tusschen de raderen der machinerie van den staat.

BISMARCK lacht over den uitslag van *Chassepot*-proeven; hy weet hoe weinig 't er toe doet, of men een keer meer kan schieten in de minuut. Maar hy zou eerbied hebben voor de *énergie* die ons in staat stelde hem te overtreffen

overgeven of wegloopen, dat der dooden of gewonden honderde malen te boven. Men zou voor z'n gezondheid een veldslag meëmaken. De bloedigsten zyn, vergelykenderwys gesproken, vry onschadelyk. Er bestaat eene soort van „militaire eer” onbegrypelyk voor iemand die „hart” heeft. Het spreekt vanzelf dat de overwinnaars gouden bruggen bouwen, en grooter ruimte laten aan de beteekenis van: „avec les honneurs militaires” dan een *burger die zyn land verdedigt*, zou gelieven aantenemen. De generaals doen dat *à titre de revanche*, natuurlyk.

Onder de correctie. Als om een zegel te zetten op deze noot, spreekt de minister van oorlog, by 't verdedigen van zyn budjet, over eene „tweede verdedigingslinie, *wanneer de eerste geforceerd zal zyn*,” ja zelfs over een *derde*! Dit voorzien van het „forceren onzer liniën,” overgezet uit het jargon der zoogenaamde krygskunde, beduidt eenvoudig: *dat onze troepen zullen wegloopen.*

Zie, ik zou vrede hebben met een budjet van oorlog, tienmaal hooger dan het is (een kleinigheid altyd, in vergelyk met wat de Pruisen ons zouden kosten) wanneer wy slechts voor dat geld, generaals, officieren en soldaten konden bekomen, *die niet wegliepen*, en ministers die niet, door dat wegloopen voortstellen als mogelyk of waarschyndyk, ons leger voorbereidden en verlokten tot lafhartigheid. De natie betaalt haar leger niet: om „liniën te laten forceren,” maar om ééne linie (dat is: **de grens**) te verdedigen. Het spreekt van zelf dat in de kamer weer niemand opstond tegen zoo'n ministeriële budjet-krygskunde. Krygskunde?... Idee 475!

in de naaldgeweer-snelheid waarmee hy zyn driehonderd „zeer geachte sprekers” naar huis jaagde. En overtroffen moet hy worden, want het tydelyk wegjagen van een parlement moge voldoende geweest zyn in Pruisen, wy hebben eene geheel andere zuivering noodig. Onze inspanning moet te grooter zyn, naarmate het verval dieper was. En het zou kunnen zyn dat later de geschiedenis op het tegenwoordig gevaar wees als een schoon keerpunt in ons bestaan: „de nood maakte het nederlandsche Volk wakker...”

Dat zou *kunnen* zyn. Maar zàl 't zoo wezen? Ik geloof het niet! Ik ben te zeer gewoon misverstaan te worden. Zoovelen bovendien hebben er belang by, myn stem te smoren of krachteloos te maken, dat ik my niet durf vleien met de hoop op goeden uitslag. 't Schynt al zeer moeielyk te zyn optestaan van 't ziekbed, wanneer zooveel docters tegelyk waarschuwen tegen de scherpe buitenlucht. En de arme kranke dommelt voort! In Godsnaam! Wel zie ik nu reeds in myn verbeelding de Couranten en Tydschriften van 1870 gevuld met klagten over de verkeerdheden die ik nu bestryd; wel zal men later, met myn woorden, den profeet spelen *après coup*, en „frasen” maken van wat ik nu verkondig als *feiten*...

Waar dwaal ik heen! Alsof de Pruisische censuur zoo verdraagzaam was!

Wie niet hooren wil, moet voelen. In weêrwil myner *opiniën* over Vaderlandsliefde, vrees ik dat in myn *gevoel* de natuur sterker zou wezen dan de leer. Ik gloei by de gedachte een vreemdeling te zien heerschen in ons land. Misschien zou er blyken welk onderscheid er bestaat tusschen de fatsoenlyke aanhangers van „voorzichtig beleid” en iemand die zoo bar aanklaagt waar hy zich gedreven voelt door verontwaardiging...

Wie niet tevreden is met myn schryven: wie zich stoort

aan myn toon; wie meent dat ik de natie beleedig; wie denkt z'n vaderlandsliefde te moeten toonen door mooipraten en „frasen;” wie me houdt voor een monster of voor geestig en byzonder slecht; wie 't leelyk vindt dat ik bitter ben; wien ik stoorde in gestolen „rust” of in 't tellen van ducaten voor turfdragers, in z'n „binnenkamer”..

Hun allen geef ik *rendez-vous* op de grens, als daar 't lamme *Heil dir im Siegerkranz* in hun hollandsche ooren zal klinken als een donderslag.

LEVE DE KONING!

CORRIGENDA.

Pag. 50 r. 7 v. b. *zestien*, lees: *zes-en-twintig*

Dit is noch schryf- noch drukfout. Door allerlei bemoeienis, en vooral door grooter uitbreiding van den Noordduitschen Bond, dan aanvankelyk het voornemen was, hebben de niet-Pruisische Staten tien stemmen meer bekomen dan in de oorspronkelyke bedoeling lag. Dewyl echter het meerendeel dier Staten byna regstreeks, en allen zydelings, van Pruisen afhangen, en daar zy elkander steeds onderling neutraliseren door oneenigheid, blyft de bewering omtrent het overzigt van dit Ryk in volle kracht.

bl. 54 r. 12 v. b. „frasen” lees „fatsoen”

„ 61 r. 8 v. o. *hoofdmonumenten* „ *hoofdmomenten*